İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

NEOLİBERAL POLİTİKALAR EKSENİNDE TÜRKİYE'DE YOKSULLUK VE GELİR DAĞILIMI

KEMAL US

Danışman: Doç. Dr. LEVENT GÖKDEMİR

Yüksek Lisans Tezi

Malatya, 2011

NEOLİBERAL POLİTİKALAR EKSENİNDE TÜRKİYE'DE YOKSULLUK VE GELİR DAĞILIMI

KEMAL US

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

Danışman: Doç. Dr. LEVENT GÖKDEMİR

Yüksek Lisans Tezi

Malatya, 2011

KABUL VE ONAY

Kemal Us tarafından hazırlanan **NEOLİBERAL POLİTİKALAR EKSENİNDE TÜRKİYE'DE YOKSULLUK VE GELİR DAĞILIMI** başlıklı bu çalışma, (……) tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan:

Danışman:

Üye:

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

…./…../2011

Prof.Dr. Çetin DOĞAN

Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Doç. Dr. Levent Gökdemir'in danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım **NEOLİBERAL POLİTİKALAR EKSENİNDE TÜRKİYE'DE YOKSULLUK VE GELİR DAĞILIMI** başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

KEMAL US

TEŞEKKÜR

Bu çalışmamda yardımlarından dolayı danışmanım Sayın Doç. Dr. Levent Gökdemir'e, her türlü desteği sağlayan, hep yanımda olan eşim Songül'e, anneme ve yeğenim Meryem'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Yoksulluk, insanlık tarihi kadar eski bir sorundur ve dolayısıyla bu sorunla yeni tanışılmamıştır. Her dönemde ve her toplumda karşılaşılan bir sorun olmakla beraber günümüzde bu durum, daha yapısal bir hal almıştır. Genel olarak dünyada, özel olarak Türkiye'de neoliberal karşı devrimin ardından uygulanan emek karşıtı politikalar ile bu süreç daha can yakıcı olmaya başlamıştır. Bu çalışmada Türkiye'nin yoksulluk haritası çıkarılmıştır. Yoksulluğun bir kader değil, uygulanan ekonomi politikalarının bir sonucu olduğu gerçeğinden hareketle, başta 24 Ocak Kararları olmak üzere yoksulluğa neden olan faktörler mercek altına alınmıştır. Herkesin üzerinde görüş birliğine vardığı bir tanım söz konusu olmadığı için yoksulluğa ve yoksullara bakış açısı bireylerin sınıfsal konumlarına ve ideolojik tutumlarına göre şekillenmektedir. Bundan dolayı bu çalışmada önce siyasi yelpazenin çeşitli yerlerinde yer alan düşüncelere yer verilmiş, ardından kişisel görüşler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Gelir Dağılımı, Neoliberalizm

ABSTRACT

Poverty is a matter as much primitive as the history of humanity and hence, this issue is not encountered recently. Although it is a matter that is encountered in every period and every community, this issue has developed into a more constructive case. After Neoliberal opposite revolution generally in the world, specifically in Turkey, this process has begun to be more suffering with the policies that are contrasting to the human effort. In this study, the poverty map of Turkey issued. With regarding the fact that poverty is not a destiny but rather the result of economy policies, heading 24 January judgments, the reasons that cause poverty are investigated. As there is not a consensus on the description, the perspective to the poverty and the indigent people is shaped according to the people's position of denomination and ideological attitude. Thus, in this study, firstly the ideas that are included in several parts of political spectrum are mentioned; subsequently, personal views are analyzed.

Key words: Poverty, Income distribution, Neoliberalism

NEOLİBERAL POLİTİKALAR EKSENİNDE
TÜRKİYE'DE YOKSULLUK VE GELİR DAĞILIMI

KEMAL US

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ i
TEŞEKKÜR ii
ÖZET iii
ABSTRACT iv
İÇİNDEKİLER v
TABLOLAR vi
KISALTMALAR viii
GİRİŞ 1
ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ 2
ARAŞTIRMANIN AMACI VE VARSAYIMLARI 3
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ 3
1. DÜNYADA UYGULANAN İKTİSAT POLİTİKALARI 5
1.1. Klasik İktisat 6
1.2. Neoklasik İktisat 12
1.3. Keynesyen İktisat 13
1.4. Marksist İktisat 14
1.5. Neoliberalizm 16
1.5.1. Şili… 19
1.5.2. Güney Kore… 21
1.5.3. İsveç 22
1.5.4. Meksika 24
2. YOKSULLUK 26
2.1. Yoksulluk Tanımlar 26
2.1.1. Mutlak Yoksulluk 27
2.1.2. Öznel Yoksulluk 29
2.1.3. Göreli Yoksulluk 29

2.1.4. İnsani Yoksulluk....29
2.2. Yoksulluğun Ölçülmesi....37
2.2.1. Kafa Sayım Oranı (KSO)....37
2.2.2. Yoksulluk Açığı Endeksi (YAE)....38
2.2.3. Sen Endeksi (SE)....38
2.2.4. Foster-Greer-Thorbecke Endeksi (FGTE)....39
2.3. Yoksulluğun Nedenleri....40
2.3.1. Büyüme....41
2.3.2. Demografik Unsurlar....42
2.3.3. İşsizlik....46
2.3.4. Ücret Farklılıkları....49
2.3.5. Özel Mülkiyet....50
2.3.6. Adaletsiz Vergi Sistemi....50
2.3.7. Ekonomi Politikaları....51
2.3.8. Piyasanın Rekabet Yasası....52
2.3.9. Diğer Unsurlar....52
2.4.Yoksullukla Mücadele ve Devletin Rolü....52
3. TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUK....58
3.1. 24 Ocak Kararları....58
3.2. Gelir Dağılımı....61
3.2.1. Gelir Dağılımındaki Eşitsizlik Kriterleri....62
3.2.2. Fonksiyonel (İşlevsel) Gelir Dağılımı....63
3.2.3. Kişisel Gelir Dağılımı....65
3.2.4. Yoksulluk Sınırının Farklı Oranlarda Belirlenmesinin Nedenleri....75
3.2.5. Sektörel Gelir Dağılımı....77
3.2.6. Bölgesel Gelir Dağılımı....79
3.3. Yoksulluğun Türkiye'deki Yansımaları....84
3.3.1. Kentleşme Süreci ve Kent Yoksulluğu....84
3.3.2. Kadın Yoksulluğu....86
4. GENEL DEĞERLENDİRME....91
EK....96
KAYNAKÇA....97

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: İnsani Gelişme Düzeyi En Yüksek ve En Düşük Beş Ülke İle Türkiye (1999) 31
Tablo 2: Bebek Ölüm Hızı (Binde) 32
Tablo 3: Sağlık Personeli Başına Düşen Hasta Sayısı.....33
Tablo 4: Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı.....34
Tablo 5: Seçilmiş Yıllar İtibariyle Türkiye'nin İnsani Gelişme Değerleri.....35
Tablo 6 :Seçilmiş Bazı Ülkelerin İnsani Gelişme Endeksi Değerleri 36
Tablo 7: Bazı İllerin Aldığı Göç, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı (2000)....44
Tablo 8: İşletme Büyüklüğüne Göre İşletme Sayısı ve İşletmenin Tasarrufunda Bulunan Arazi Büyüklüğü.....45
Tablo9: İşgücü Durumuna Göre Kurumsal Olmayan Nüfus.....48
Tablo 10: Yeşil Kart Kayıtlarının İllere Göre Dağılımı 55
Tablo 11: Fonksiyonel gelir dağılımı (1973) 64
Tablo 12: Gelir Türlerine Göre Yıllık Kullanılabilir Fert Gelirlerinin Oransal Dağılımı (2004-2005, 15 ve Daha Yukarı Yaştakiler, %).....64
Tablo 13: Fonksiyonel gelir dağılımı (2006-2007) 65
Tablo 14: Seçilmiş Yıllar İtibariyle Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımı (1973-2005)67
Tablo 15: Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelirlere Göre Sıralı Yüzde 20'lik Gruplar (2007-2008).....68
Tablo 16: Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları (2002-2009) 71
Tablo 17: Türkiye'de Açlık ve Yoksulluk Oranları (2003-2007) 73
Tablo 18: Dört Kişilik Bir Ailenin Açlık ve Yoksulluk Sınırı (TL) 74
Tablo 19: Bölgelere Göre Hanehalkı Sayısı ve Kullanılabilir Gelirin Dağılımı (%) 81
Tablo 20: Gelire Dayalı Göreli Yoksulluk Sınırına Göre (Türkiye İçin Hesaplanan) Bölgesel Yoksul Sayıları ve Yoksulluk Oranı (2006-2008) 83

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
FGTE	: Foster Greer Thorbecke Endeksi
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HDR	: Human Development Report (İnsani Gelişme Raporu)
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
KAMU-SEN	: Türkiye Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonu
KBGSYİH	: Kişi Başına Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
KSGM	: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü
KSO	: Kafa Sayım Oranı
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
SE	: Sen Endeksi
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
SYDGM	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü
SYDTF	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Konu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRK-İŞ	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
YAE	: Yoksulluk Açığı Endeksi

GİRİŞ

Son zamanlarda yoksulluğa dair yapılan çalışmalarda bir artış olmakla beraber gerek yoksulluğun tanımlanması gerekse de yoksulluğun ölçülebilmesi bakımından çeşitli sorunların varlığı bu konuda kesin tanımlamalar yapılmasını engellemektedir. Bu bağlamda literatürde, farklı kıstasların göz önüne alınmasıyla çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Yoksulluğun gündemi meşgul eden bir sorun olmasının sonucunda gerek ulusal düzeyde gerekse de uluslararası düzeyde çalışmalar yapılmaktadır. Türkiye'de de yoksulluk meselesi ekonominin en önemli sorunlarından bir tanesini oluşturmaktadır. Bu çalışmada 24 Ocak Kararları ile uygulamaya konulan neoliberal politikaların yoksulluk üzerindeki etkisi incelenecektir.

24 Ocak Kararları ile ithal ikameci sanayileşme stratejisi terk edilerek ihracata ve serbestleşmeye dayalı büyüme modeli öngörülmüştür. Bu kararların en belirgin özelliği emek-sermaye çelişkisinin çok net bir şekilde sermaye kesiminin taleplerine göre yeniden şekillendirilmesidir. Dönemin Türkiye İşverenler Sendikası Konfederasyonu Başkanı Halit Narin'in sözleri de bunu doğrulamaktadır. 24 Ocak Kararlarının doğal bir yansıması devletin ekonomideki payının azalmasıdır. Özel teşebbüsün en iyi ve en doğru kararı vereceği varsayımından hareketle piyasalar özel teşebbüsün hakimiyetine devredilmiştir. Bunun sonucunda esnek istihdam adı verilen çalışma yöntemiyle ücretsiz fazla mesai, düşük ücretler, güvencesiz istihdamın önü açılmış ve işsizlik olgusu da çalışanların üzerinde bir baskı oluşturmuştur.

'Neoliberal Politikalar Çerçevesinde Türkiye'de Yoksulluk ve Gelir Dağılımı İlişkisi' isimli bu çalışmada 24 Ocak Kararlarıyla uygulamaya konulan neoliberal politikaların gelir dağılımı ve yoksulluk üzerindeki etkileri incelenmiştir. Yoksulluk çarpık üretim ilişkilerinin sonucunda ortaya çıkan bir sorun olduğu için, uygulanan ekonomi politikalarından bağımsız bir şekilde değerlendirilemez. Dolayısıyla

yoksulluk sorunu ve uygulanan ekonomi politikaları beraber düşünülmeli ve değerlendirilmelidir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çeşitli iktisadi düşünce sistemlerine yer verilmiştir. Bu düşünce sistemlerine yer verilmesinin nedeni bu düşünce okullarının yoksulluk sorununa bakış açılarının incelenebilmesidir. Bu bölümün ana eksenini Liberal iktisat ile Marksist iktisat oluşturmaktadır.

İkinci bölümde yoksulluğa dair çeşitli tanımlamalar yapılmış ve yoksulluğun ölçülmesinde kullanılan endeksler yer almıştır. Ayrıca yoksulluğa yol açan faktörler ile devletin bu süreçte nasıl bir rol alması gerektiğine dair akademik dünyada devam eden tartışmalara yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise Türkiye'deki gelir dağılımı ve yoksullukla ilgili istatistiksel verilere yer verilmiştir. Bu bölümde kişisel, sektörel ve bölgesel gelir dağılımına ilişkin değerlendirmeler yer almıştır.

Son bölümde ise elde edilen veriler ışığında genel bir değerlendirme yapılarak, konuyla alakalı olarak bazı öneriler ortaya konulmuştur.

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Son dönemde neoliberal ekonomi politikalarının uygulanmasıyla beraber tüm dünyada yoksulluk artmış ve gelir dağılımı daha adaletsiz bir hal almıştır. Aynı şekilde ülkelerin kendi içlerinde de gelir ve yaşam farklılıkları göze çarpmaktadır. Uygulanan ekonomi politikaları ile yoksullar ile zenginler arasındaki makas farkı her geçen gün açılmaktadır ve bunun sonucunda pek çok ekonomik ve sosyal sorun ortaya çıkmaktadır. Ayrıca uygulanan bu ekonomi politikaları krizlerin hem sayısını hem de tahribat derecesini yükseltmiştir. Böylece artık çok daha fazla insan, sıklıkla yaşanan bu krizlerden daha olumsuz etkilenmektedir.

Gerek Dünya'da gerekse de Türkiye'de yoksulluğun azaltılmasına dair çeşitli programlar uygulanmış ise de bu programların başarılı olduğu söylenemez. Bugün Türkiye'de resmi verilere göre yaklaşık 13 milyon insan yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Sadece seçim dönemlerinde hatırlanan bu insanların yaşam standartlarının yükseltilmesine dair çalışmalar oldukça sınırlı seviyede gerçekleşmektedir. Ciddi bir plan ve program dahilinde olmayan, neoliberal politikaların sonuçlarını dikkate almadan yapılan bu çalışmalar, 'günü kurtarma' izlenimi yaratmaktadır. Son derece önemli olan bu sorunun ortadan kaldırılabilmesi için 'sosyal devlet' ilkesini hatırlamak yararlı olacaktır.

Ekonominin en önemli meselelerinden birini, yoksulluk sorununun temelinde yatan ekonomik ve toplumsal yapının yeniden tasarımını öngören 24 Ocak Kararları oluşturmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE VARSAYIMLARI

Bu çalışma 24 Ocak Kararları ile uygulamaya konulan neoliberal politikaların yoksulluk ve gelir dağılımı üzerindeki etkilerinin genel bir tablosunu sunmayı amaçlamaktadır.

'Neoliberal Politikalar Çerçevesinde Türkiye'de Yoksulluk ve Gelir Dağılımı İlişkisi' başlıklı bu çalışmanın varsayımları;

- 24 Ocak Kararları olarak anılan neoliberal politikaların gelir dağılımında ciddi bir iyileşmeye yol açmadığı,
- Uygulanan bu politikaların yoksulluğu ortadan kaldırmadığı gibi, gelir dağılımını daha adaletsiz bir hale getirerek yoksulluğu arttırdığı şeklindedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Türkiye'nin yoksulluk haritası çıkarılarak, yoksulluğa ve gelir dağılımında adaletsizliğe yol açan faktörlerin ortaya konulmasına, bu sorunun ortadan

kaldırılabilmesi için nelerin yapılması gerektiğine yer verilmeye çalışılmıştır. Bunu gerçekleştirebilmek için konu ile ilgili olarak yayınlanmış her türlü kitap, makale, inceleme, çeviri, istatistik bilgi, rapor, gazete ve dergi yazısı ile sanal ortamdaki her türlü veri incelenmiş ve yorumlanmıştır. Ayrıca bu çalışmada hem ulusal hem de uluslar arası kuruluşların verilerinden de yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DÜNYADA UYGULANAN İKTİSAT POLİTİKALARI

Yaşadığımız bu dönemde ekonomiden siyasete, çevreden hukuksal düzenlemelere, uluslar arası ilişkilerden ticarete kadar pek çok unsurun neoliberalizmle bir şekilde bağlantısı bulunmaktadır. Yeni Sağ olarak da ifade edilen bu muhafazakar iktisat ideolojisinin temelleri Milton Friedman ile Friedrich Hayek tarafından atılmıştır ve Keynesyen iktisadın krize girdiği 1970'li yıllardan itibaren uygulama alanı bulmuştur. Yeni bir toplumsal düzen olan neoliberalizm; finansal serbestleşme, kamu harcamalarının kısıtlanması, bütçe denkliğinin sağlanması, piyasaların özel teşebbüsün hakimiyetine devredilmesi, gümrük tarifeleri ve kotalar gibi ticareti sınırlayan unsurların ortadan kaldırılması esasına dayanmaktadır. Sermaye kesimine getirilen vergi muafiyetleri, dolaylı vergiler ile telafi edilmektedir. Ekonomisi gelişmiş ülkelerde seçimler ile (İngiltere'de Thatcher, Amerika'da Reagan) az gelişmiş ülkelerde ise darbeler ile (Şili, Türkiye, Arjantin) bu politikaların uygulanabilmesinin önü açılmıştır.

Neoliberalizmin en önemli özelliklerinden bir tanesi gelir dağılımı ile ilgilidir. Emek-sermaye çelişkisinde sermaye kesiminin çıkarlarına uygun olan politikaların devreye sokulması ile gelir dağılımı sermaye kesiminin lehine değişmiştir. Zenginler ile yoksullar arasındaki gelir ve yaşam farklılaşmasında ciddi farklılıklar göze çarpmaktadır. Bir tarafta küçük bir azınlık lüks ve gösteriş içinde yaşarken, diğer tarafta açlıktan ölen insanlar, çöp toplayanlar, çamura düşen ekmeği kapabilmek için birbirleriyle yarışan insanlar bulunmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, neoliberalizmi, gayri ahlaki ve gayri insani bir sistem olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır. Bölüşüm üzerinde ortaya çıkan adaletsizliklerin detaylı bir incelemesi ilerleyen bölümlerde yapılacaktır. Ancak burada altı çizilmesi gereken bir husus bu politikaların emek kesimine karşı kapsamlı ve bilinçli bir müdahale ile gerçekleşmiş olduğudur. Esnek istihdam adı verilen güvencesiz çalışma sistemi, özelleştirmeler,

taşeronlaşma ve sendikal faaliyetlerin üzerindeki yasal ve yasal olmayan baskılar bu sürecin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır.

Neoliberal politikaların uygulanmasıyla her geçen gün gelir farklılıkları daha adaletsiz bir hal almaktadır. Dünya nüfusunun en zengin %20'lik grubu ile en yoksul %20'lik grubu arasındaki gelir farkı 1960 yılında 30 kat iken 1990 ve 1999 yıllarında bu oran sırasıyla 60 ve 74 kata yükselmiştir. 2015 yılında ise bu oranın 100 kat olacağı tahmin edilmektedir (Li, 2004).

Neoliberalizmin gerek teorik açıklamalarına gerekse de pratik uygulamalarına aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Burada neoliberalizmden önce iktisat dünyasına egemen olmuş bazı düşünce sistemlerine yer verilecektir. Bu düşünce sistemleri iki ana grupta toplanabilir. Birincisi; Liberal İktisat, İkincisi ise Marksist İktisattır.

1.1. Klasik İktisat

Klasik iktisadi düşüncenin öncüsü Adam Smith'dir ve 1776 yılında yayınlanan 'Milletlerin Zenginliği' isimli eserinin de bu düşünce sisteminin başlangıcını oluşturduğu genel kabul gören bir yaklaşımdır. Smith iktisadın üç önemli özelliği olduğunu belirtmektedir. Bunlardan birincisi; özgürlüktür. Ürünü, emeği ve sermayeyi üretme ile mübadele etme hakkıdır. İkincisi; kişisel çıkardır. Yani kişinin kendi işini takip edip başkalarının kişisel çıkarına başvurma hakkıdır. Üçüncüsü ise rekabettir. Malların ve hizmetlerin üretiminde ve mübadelesinde rekabet etme hakkıdır (Skousen, 2007: 22). Bu üç özelliğin bir araya gelmesi ekonomik sistemi meydana getirmekte ve sosyal hayat buna göre şekillenmektedir. Bu durumun doğal bir yansıması da üretim ilişkilerinin buna göre belirlenmesidir.

Smith'in bu düşüncelerine yön veren tarihsel gelişimler birkaç başlık altında toplanabilir. Klasik İktisadi Düşünce'yi ortaya çıkaran unsurlardan bir tanesi sanayi

devrimidir. Diğer bir unsur, burjuva sınıfının bireycilik ve özgürlük sloganlarıyla iktidarı ele geçirdiği Fransız İhtilali'dir. Üçüncüsü ise coğrafi keşifler ile hammadde pazarlarının bulunması ve kıtalararası ulaşımı sağlamada deniz ve demir yolu taşımacılığında sağlanan gelişmelerin neticesinde dış ticaret hacminin artması şeklinde ifade edilebilir. Sanayi devrimi ile beraber hem üretimin çeşitlenmesi, hem de üretimin miktarında artışlar söz konusu olmuştur. Sanayi devriminin ardından bir tarafta üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran burjuva sınıfı, diğer tarafta ise bu araçlardan yoksunlaşan ve aynı zamanda yoksullaşan işçi sınıfı ortaya çıkmıştır (Kazgan, 2006; Ersoy, 2008). Böylelikle, aralarında uzlaşmaz çelişkiler olan toplumsal sınıflar ortaya çıkmış ve yeni bir iktidar mücadelesinin önü açılmıştır. Her bireyin kendi refahını maksimize etmeye çalıştığında toplumsal refahın da maksimum olacağı tezi geçerliliği ispatlanamayan bir önerme olarak kalmıştır. Çünkü çıkarları arasında çelişkiler olan insanlar varsa bu durumun gerçekleşmesi imkansızdır. Herkes çıkarını maksimize etmek isteyebilir ama herkes çıkarını maksimize edemez. Çıkarını maksimize edemeyen düşük ücretlilerin yoksulluğa düşmesi kaçınılmazdır. Klasik iktisatçılar da bu düşük ücreti haklı göstermek için çeşitli teoriler ortaya koymuşlardır.

Klasik iktisatçılara göre emek arzı nüfusa bağlıdır ve nüfus da içsel değişken niteliğiyle ücret haddine dayanır. F.Lassalle'nin Tunç Kanunu diye nitelediği klasik emek arzı ve ücret teorisi düşük ücret hadlerini haklı göstermeye çalışır. Emek talebi teorileri ise ücret fonu ile ifade edilir. Bu teoriye göre kapitalist girişimcinin sağladığı kapital stoku ve buna bağlanan ücret fonu büyümeden ücret haddini arttırmak olanaksızdır. Bu sistemde ücret dengesi ancak geçimlik düzeyde oluşur (Kazgan, 2006: 86). Yedek işgücü ordusu olarak da nitelendirilen işsizlerin varlığı da, ücret artışlarının önündeki en büyük engellerden biridir. Bu sistemde hiçbir zaman tam istihdam sağlanamayacağı için işsizlerin varlığı kapitalistler için bir zorunluluktur.

Adam Smith Milletlerin Zenginliği isimli ünlü eserinde, emeğin üretici güçlerindeki en büyük gelişmenin işbölümünden kaynaklandığını belirtmiştir.

İşbölümü ile toplam üretimin ne kadar arttığını toplu iğne ve çivi örnekleri ile göstermiştir (Smith, 2006: 5-9). İşbölümü aynı zamanda genel verimlilik düzeyinin artmasına yol açarak dünya üretim ve refahının da artmasına yol açar. Böylelikle ulusal ve uluslar arası refah artacağından daha yüksek üretim ve tüketim düzeylerine ulaşılabilir. Adam Smith, serbest ticaretin yararlarından bahsederek merkantilistlerin dış ticareti sınırlandırma konusundaki görüşlerini çürütmeye çalışmıştır. Smith'e göre dünya serveti sabit değildir ve ticarete katılan her iki ülke de bundan kazançlı çıkabilir. Smith'in açıklamaları Mutlak Üstünlük Teorisi'ne dayanır. Buna göre hangi mallar diğer ülkeden daha ucuza üretiliyorsa bunlar dışarıya ihraç edilmeli ve pahalıya üretilenler de ithal edilmelidir. Bu şekilde ülkeler sınırlı kaynakları ile daha fazla üretim yapabilecek ve daha fazla mal tüketebileceklerdir (Seyidoğlu, 2003: 29-31). Ricardo ise mutlak üstünlük kavramı yerine mukayeseli üstünlük kavramını getirerek ülkeler arası uzmanlaşma ve ticareti bu yönde açıklamıştır. Günümüzde ülkelerin dış ticarette etkin bir rol oynayabilmesi rekabet gücü ile açıklanmaktadır. Üretim maliyetleri rekabet gücünü oluşturan en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır ve bunun içerisinde de işgücü maliyeti oldukça önemli bir yere sahiptir. İşgücü maliyetlerini en düşük düzeyde tutabilen firmalar daha 'rekabetçi' bir kimliğe bürünmektedir. Bu kavramın özünü ise emek sömürüsü oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle ne kadar yoğun emek sömürüsü yaşanırsa o kadar rekabetçi olunmaktadır. Böylece yoksulluk da süreğen bir hal almaktadır.

Özel mülkiyetin ve serbest piyasanın kutsallığına dayanan liberalizmde, devletin yukarıda belirtilen fonksiyonları da bu duruma uygun olarak tanımlanmıştır. Klasik iktisadi düşüncede devlet faaliyetlerine yönelik temel yaklaşım biçimi, devletin tüm kurumlarıyla birlikte kaynak israf eden bir organizasyon olduğu şeklindedir ve buna göre de devletin görevleri sınırlı olmalıdır. Devlet sadece adalet, savunma, güvenlik, diplomasi gibi hizmetleri görmelidir ve kesinlikle piyasalara müdahale etmemelidir, ekonomik faaliyetlerde bulunmamalıdır (Aktan, 2007; Ersoy, 2008). Buna göre, piyasalar kendiliğinden dengeye geliyorsa devlet bu ahengi bozacak hiçbir adım atmamalıdır. Kaynak dağılımı optimal bir şekilde sağlandığında zaten her üretim faktörü de hak ettiğini alacaktır. Kısaca bu

şekilde özetlenebilecek klasik liberal dönemde devletin piyasalara müdahale etmemesinin sonucunda, haklı olanın güçlü olduğu değil, güçlü olanın haklı olduğu bir toplumsal sistem meydana gelmiştir.

Devlete böyle bir rol biçilen sistemde sosyal güvenlikten, güçsüzlerin korunma altına alınmasından bahsedilemez. Nitekim sanayileşme sürecinin başladığı ülkelerde yaygın bir şekilde yoksullaşma yaşanmaya başlamış, buna karşın devlet sürece doğrudan müdahale etmeyerek sosyal yardım konusunu yerel yönetimlere bırakmıştır. Laissez-faire'in rekabetçi etiğine göre kaybetmekten kaybedenler sorumluydu ve bunlara karsı toplumun sorumluluğu hayırseverlikle sınırlıydı (Gül, 2000; Özuğurlu ve Güngör, 1997). Dolayısıyla emekçiler, ezilenler ve yoksullar 'kaybedenler kulübünü' kendileri oluşturuyorlardı.

Sanayileşme sürecinin başlangıcında başka bir ifadeyle vahşi kapitalizmin sermaye birikim sürecinde, işçi sınıfının aşırı derecede yoksulluğu ve sefaleti ortaya çıkmıştır. Bu durum, sayısı her geçen gün artan bu insanlarla ilgili bir düzenlemeyi zorunlu kılmıştır. Yoksullar Yasası'nın ortaya çıkmasının gerisinde bazı ekonomik ve politik nedenler yatmaktadır. Marks'a (2007-ç) göre, feodal bağların çözülmesi ve halkın topraktan zorla uzaklaştırılmasıyla proletarya sınıfı doğmuştu. Buna karşın varolan manifaktürlerin kapasitesi herkese iş sağlayamıyordu ve bu insanlar koşulların baskısıyla dilenci, hırsız, serseri haline geldiler. Bu insanlara karşı çok sert önlemler alındı. Gayri insani ve gayri ahlaki olan bu durumu Marks, şu şekilde ifade etmektedir.

> 1547 yılında çıkartılan bir yasaya göre, çalışmak istemeyen herhangi bir kimse, kendisini tembel ve aylak olarak ihbar edene kölelik etmeye mahkum edilecekti. Efendisi, bu köleyi, ekmek, su, bulamaç ve uygun göreceği et artıkları ile besleyecekti. İş ne kadar pis ve iğrenç olursa olsun, kamçı ve zincir zoruyla onu çalıştırmak hakkına sahipti. Eğer köle 15 gün süreyle ortalıktan kaybolursa, yaşam boyu köleliğe mahkum edilecek ve alnına ya da sırtına S (slave, köle sözcüğünün ilk harfi) damgası vurulacaktı; üç kez kaçarsa bu suçtan idam edilecekti (Marks, 2007: 699).

1601 tarihli Yoksulluk Yasası, kentleşme ve sanayileşmenin yarattığı yoğun işçileşme ve kötü çalışma koşullarının yarattığı giderek artan yoksullaşmanın ne

düzeylerde olduğunun bir göstergesi olmuştur. Bu yasa, İngiltere'de izlenen ekonomik politikaların ve devlet anlayışı olan "bırakınız yapsınlarcı" politikaların, insanları ve özellikle de çalışanları ne kadar yoksullaştırdığını ve çalışanlar üzerindeki kontrolün ne düzeylerde olduğunu açıkça ortaya koymuştur (Gül, 2000: 55).

1601 tarihli Yoksullar Yasası'nda kamusal sorumluluk, yoksullara en düşük ücret düzeyinin üzerinde olmayacak şekilde bir yardım yapılması ile sınırlı tutulmuştur ve bundan 'perish' adı verilen yerel yönetimler sorumlu tutulmuştur. Bu yasa ile yardım yapılacak yoksullar üç kategoriye ayrılmıştır (Gül, 2000: 55-56):

- İlk grupta yoksulluğu toplumca kabul edilenler ve işsiz kalmaları haklı nedenlere bağlananlar (sakat, kör gibi) yer almıştır. Bu kişilere barınacak yer ile yiyecek yardımı yapılması öngörülmüştür.
- İkinci grupta herhangi bir sakatlığı olmayan ve çalışabilecek düzeyde olan yoksullar yer almıştır. Bu kişilerin kamusal işlerde çalıştırılması (gerekirse zorla çalıştırılmaları) aksi takdirde cezalandırılmaları öngörülmüştür.
- Üçüncü grupta ise kimsesiz çocuklar yer almaktadır.

1536 ve 1601 tarihli Yoksullar Yasası, aslında yoksullardan ziyade emek düzenlemesini içeriyordu. Emek düzenlemesinin diğer ayağını ise 1563 yılında çıkartılan Zanaatkarlar Yönetmeliği oluşturuyordu (Polanyi, 1986: 103). Eski yoksul yasaları işsizlere ve iş göremez yetişkinlere yönelik düzenlemeleri içerirken, Zanaatkarlar Yönetmeliği ise çalışanlara yönelik düzenlemeleri içeriyordu (Özuğurlu ve Güngör, 1997: 2).

1601 tarihli Yoksullar Yasası'na göre gücü kuvveti yerinde olan yoksullar kilisenin sağlayacağı işlerde çalışacaklardı. Bu yasa yerel olarak uygulanıyordu. Her kilisenin; yoksullar evinin işletilmesi, öksüz ve bakıma muhtaç çocuklara çıraklık eğitiminin verilmesi, yaşlıların ve sakatların bakımlarının yapılması, yoksulların cenazelerinin kaldırılması şeklinde görevleri vardı. Bunları gerçekleştirebilmek için her kilisenin kendine özgü vergi kıstasları vardı. Ancak pek çok kilisede yoksullar

evi yoktu ve çalışabilecek durumda olanlara iş sağlanamıyordu (Polanyi, 1986: 104). Yoksul Yasası görevlilerinin kayıtsızlığı ve muhtaç durumda olanların sırtından çıkar sağlama faaliyetleri durumu daha da kötüleştiriyordu. Böyle bir durumda yoksullara yardım faaliyetlerinin iyi örgütlendiği parish'lere yoksullar akın ediyorlardı (Özuğurlu ve Güngör, 1997: 3).

1834 yılında çıkarılan ikinci Yoksulluk Yasası da 'laissez-faire'cı bir anlayışla çıkartılmıştır. Bu yasanın üç sac ayağı vardır. Birincisi; çalışabilir durumda olanların en düşük işçi ücretinin altında bir yardım alması öngörülmüştür. İkincisi; çalışabilir durumdaki yoksullara çalışma evlerinde (ıslah evleri) asgari ücretin altında olmak şartıyla iş olanağının sağlanması öngörülmüştür. Üçüncüsü ise sistemin merkezileştirilmesi kararlaştırılmıştır. Bununla, işgücünün bölgeler arasında daha rahat hareket edebilmesi amaçlanmıştır (Gül, 2000: 56). Oysa 1662 yılında çıkarılan Yerleşim Yasası'nın amacı yoksulların bölgeler arasındaki (parish'ler arası) göçünü önlemekti. Sözkonusu bu yasaya göre kasabaya yeni gelen bir yoksulun, oraya yük olma durumu söz konusu ise bu kişiler kırk gün içinde son yerleşim yerlerine zorunlu olarak gönderiliyorlardı (Özuğurlu ve Güngör, 1997: 3).

Yoksullar güçlü oldukları yerlerde bu yasaya karşı direndiler ve bu nedenle yasa hiçbir zaman tam anlamıyla uygulanamamıştır. Zaman içinde biraz daha az cezalandırıcı bir nitelik kazanmasına karşın Birinci Paylaşım savaşı'na kadar İngiltere'nin yoksullara yardım sisteminin temelini oluşturmuştur ve bu yasadan daha insanlık dışı olan yasaların sayısı çok azdır (Hobsbawm, 2003: 82). Sonuç olarak 1830'lu yılların başlarında Yeni Yoksul Yasaları ile serbest emek piyasasının oluşumunu sağlayacak önlemler alındı. Yoksulluğun önlenmesi ve yoksulların durumunun iyileştirilmesi, bu yasanın hiçbir zaman öncelikli hedefi olmadı. Bu durum karsısında, gerek hakim sınıfların kendi içinden ve gerekse de toplumsal muhalefetten eleştirel seslerin yükselmesi kaçınılmazdı (Özuğurlu ve Güngör, 1997: 11).

1.2. Neoklasik İktisat

Neoklasikler, klasik teorideki toplumsal sınıflaşma üzerinde durmamışlar ve toplumu, çok sayıda firmadan ve bireyden oluşan bir topluluk olarak görmüşlerdir. Neoklasik yazarlar tarihsel süreç içerisinde toplumların nasıl değiştiğini incelememişler, bunun yerine piyasa koşullarında üretici ve tüketicilerin verdikleri kararları ve onların sonuçlarını incelemişlerdir (Kazgan, 2006; Erim, 2007). Tarihsel zaman yerine kavramsal zaman söz konusudur. İşte bu çerçeve neoklasik iktisadın tarih, sosyoloji, siyaset, psikoloji ve sınıf ilişkileri ile temasını keser. Neoklasik iktisadın bir başka önemli ön kabulü kaynak miktarının veri alınmasıdır. Neoklasik iktisada göre serbest piyasa ekonomisi optimum kaynak dağılımını sağlar. Yani serbest piyasada fiyatların hareketi ekonomiyi öyle bir noktaya getirir ki, artık yeni değişimler yaparak toplam refah düzeyini yükseltmek mümkün olmaz (ekodialog.com).

Neoklasiklerin gelir dağılımı hakkındaki görüşleri klasiklerle aynıdır. Neoklasikler de tıpkı klasikler gibi piyasanın her üretim faktörüne hak ettiği değeri verdiğini öne sürmüşlerdir. Neoklasiklere göre gelir dağılımında 'adaletten' söz edilemez ve bunun gerçekleşmesi imkansızdır. Clark ve Pareto bu durumu şöyle açıklamışlardır. Clark'a göre toplumdaki gelir bölüşümü bir doğal yasa tarafından kontrol edilmektedir ve bu yasa kesintisiz işlerse, her üretim unsuru kendi yarattığı zenginliğe sahip olacaktır. Toplumsal yaşam mülkiyet haklarına dayalıdır ve bu mülkiyet hakları engellenmediği sürece sistem herkese ürettiğini verecektir. Pareto'ya göre ise toplumu oluşturan bireyler arasında yetenek farkları vardır ve bu nedenle eşitsizliğin olması gayet doğaldır. Bu durumu değiştirme çabaları başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Neoklasik teoride ücretler beşeri çabanın karşılığı olarak tanımlanmıştır. Ücretler işçi sınıfıyla sınırlandırılmamış, maaş gelirleri ve mal sahibinin bizzat çalıştığı kuruluşlarda yöneticilik ücreti olarak anılan ücret de neoklasik ücret sınıflandırmasında yerini almıştır. Faiz ise sermaye sahiplerinin gelecekteki kazançlar uğruna bugünkü tüketimden vazgeçmenin bir ödülü olarak ifade edilmiştir. Toprak tarafından sağlanan üretim hizmetleriyle alakası olan ranta

ise neoklasikler, klasikler kadar önem vermemişlerdir. O dönemde şehir toprakları daha değerli hale gelmiştir. Böylelikle bölüşüm payları yeniden tarif edilmiştir. Bu bölüşüm yaklaşımı sınıfa dayalı şemanın reddini göstermektedir (Kazgan, 2006; Savaş, 2007; Barber, 2007).

1.3. Keynesyen İktisat

1929 yılında yaşanan Büyük Depresyon 20. yüzyılın en can alıcı iktisadi olaylarından biri olmuştur. Bu büyük krizin ardından insanların hayat standartlarında önemli değişikler olmuştur. ABD'de başlayan kriz kısa süre içerisinde tüm dünyaya yayılmıştır. ABD'deki bankaların yarısı iflas etmiş, işsizlik %20'nin üzerine çıkmış, hisse senetlerinin değeri %80 azalmıştır. ABD'deki bu yıkıcı tablo dünyanın geri kalan ülkeleri açısından da geçerli olmuştur (Erim, 2007: 190). John Steinbeck'in Gazap Üzümleri adlı romanı da dönemin yoksulluğunu ve sefaletini çok çarpıcı bir biçimde gözler önüne sermektedir.

1929 Krizi ile beraber liberal iktisat da sorgulanmaya başlamıştır. Piyasaların her şeyi düzenleyeceği fikri üzerinde şüpheler duyulmaya başlanmıştır ve devletin ekonomik hayata müdahale etmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Liberal kapitalizmden müdahaleci kapitalizme (ve refah devletine) geçiş başlamıştır. 1929 Krizi sanayileşmiş ülkeleri etkilediği gibi az gelişmiş ülkeleri de etkilemiştir. Dünya fiyatlarının düşmesi nedeniyle tarımsal ürün ve hammadde ihraç eden az gelişmiş ülkeler dış ticaret güçlükleriyle karşılaştılar. 1929-1932 yılları arasında dünya sınai üretimi %37 düşerken dünya ticaret hacmi %25 düşmüştür (Unay, 1978: 87-88). Bu krizi en az hasarla kapatan ülkelerin başında planlamacı ekonomisiyle Sovyetler Birliği gelmektedir. Piyasa ekonomisinin aldığı ağır tahribata karşın planlı ekonominin sağlam bir şekilde ayakta kalması liberalizme yönelik eleştirilerin de artmasına yol açmıştır.

1929 Krizi'nin ardından Keynes'in düşünceleri de önem kazanmaya başlamıştır. Sonrasında Keynes'in önerdiği politikalar kapitalist sistemle yönetilen

pek çok ülkede uygulanmıştır. Kapitalizmin 'altın çağı' olarak da nitelendirilen bu politikalar borç ekonomisi ile savaş ekonomisini beraberinde getirmiştir (Hunt, 2005: 516). Keynes'in uzlaşı sisteminde devlete aktif bir rol verilmesi liberal iktisattan bir sapma olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda devletin, sadece jandarmalık görevi görmemesi gerektiği ifade edilmiş ve hatta bazı durumlarda devletin ekonomiye katılarak piyasaları düzenleyebileceği fikri öne çıkmıştır. Sosyal güvenlik sisteminde atılan adımlar, kamunun ciddi bir işveren haline dönüşmesi, sendikaların etkin bir işleve sahip olmaları, kısmen de olsa gelir ve hayat standartlarında bir iyileşme gerçekleştirmiştir. Ancak 1970'li yıllara gelindiğinde Keynesyen rüyadan uyanılmıştır. Keynesyen iktisat, tarihte kendine önemli bir yer edinmesine karşın yerini çok daha acımasız ve çok daha vahşi bir ideoloji olan neoliberalizme bırakmıştır.

1.4. Marksist İktisat

Marksizm, iktisat teorisi ve iktisat politikası sistemiyle liberalizme karşı yönelttiği eleştirilerinde bir bütünlük oluşturmuştur. Marks'ın iktisat teorisinin özünü emek–değer teorisi oluşturmaktadır (Hunt, 2005; Kazgan, 2006). Marks'a göre her malın bir kullanım değeri bir de değişim değeri vardır ve kullanım değerini, tüketici ile tüketim malı arasındaki ilişkiden ibaret olarak görmektedir. Bu nedenle kullanım değerinin politik ekonominin sınırları dışında kaldığını belirtmiştir. Değişim değerinin çok önemli olduğunu vurgulamıştır. Çünkü her mal değişimi aynı zamanda bir emek değişimidir. Marks'a göre bir malın değişim değerine sahip olabilmesi için içerilmiş bir emeğe sahip olması gerekir. Bu düşünce Marks'ı, değer ile fiyatı birbirinden ayırmaya götürmüştür. Marks, değerin emekten kaynaklandığını belirtirken emeğin homojen olmadığını, bazı emeğin doğal kabiliyet veya üstün eğitim nedeniyle daha etkin olduğunu ifade etmiştir (Savaş, 2007: 477).

Marks, kapitalist sistemdeki emek sömürüsünü şu şekilde açıklamıştır. Ortalama işgünü 12 saat ise ve işçi kendi geçimini sağlayacak mallara eşdeğerde bir

üretimi 6 saatte gerçekleştiriyorsa, geriye kalan 6 saatte de işçi yeni değerler üretmeye devam edecektir. Bundan dolayı Marks, işgününü, gerekli emek ve artık emek olmak üzere ikiye ayırmıştır. Gerekli emeğin yarattığı ürün işçiye ücret olarak verilirken, artık emeğin ürünü artı değer olarak kapitaliste gider ve böylece emek sömürüsü gerçekleşmiş olur. Artı değeri arttırmanın iki yolu vardır. Birincisi; çalışılan saatlerin yani işgününün arttırılmasıdır. Buna mutlak artı değer denir. İkincisi; emeğin geçimlik tüketiminin üretimi için gerekli iş saatlerini azaltmaktır. Buna ise nispi artı değer denir. Bu, emek verimliliğinin artmasına bağlı bir olaydır. Emeğin sadece geçimlik tüketim mallarında değil başka herhangi bir alanda verimliliğinin artması da nispi artı değeri arttırır (Savaş, 2007; Kazgan, 2006). Marks'ın sayısal bir örnekle ifade ettiği emek sömürüsü, marjinalist kurama da uygulanabilir. Neoklasiklere göre işgücüne ödenen ücret son işçinin marjinal verimliliğine göre belirlenmektedir. Ancak son işçiden önceki işçilerin marjinal verimliliğinin daha yüksek olmasına karşın bu işçilere de son işçiye ödenen ücret ödenecektir. Dolayısıyla aradaki fark emek sömürüsü (artı değer) olarak kapitaliste gidecektir.

Marksizmde yoksulluk, üretim ilişkilerinin bir sonucudur ve bununla alakalı olarak da emperyalizm teorileri ortaya konulmuştur. Marksizmde emperyalizm teorisi denildiğinde (Marks'ın modern sömürgecilik teorisinin dışında) akla ilk gelen teorilerden bir tanesi Lenin'in teorisidir. Şüphesiz, Lenin'in haricinde teoriye ciddi şekilde katkı sağlayan pek çok Marksist bulunmaktadır. Ancak bu çalışmada konunun sınırlandırılması da göz önüne alındığında tüm teorisyenlere yer verilemeyecektir.

Lenin (1977-ç), kapitalizmin tarihsel gelişimini incelemiş ve emperyalizmi, kapitalizmin tekelci aşaması olarak tanımlamıştır. Buna göre emperyalizm beş temel özelliğe sahiptir.

- Üretimin ve sermayenin aşırı yoğunlaşması ile beraber tekeller ortaya çıkmıştır.

- Banka sermayesinin sınai sermaye ile birleşmesi sonucunda ortaya mali oligarşi çıkmıştır.
- Sermaye ihracı meta ihracından ayrı olarak özel bir önem kazanmıştır.
- Uluslar arası tekelci kapitalist birlikler kurulmuş ve bunlar, dünyayı kendi aralarında paylaşmışlardır.
- En büyük kapitalist güçlerce dünyanın toprak bakımından paylaşılma süreci de tamamlanmıştır.

İkinci Paylaşım Savaşı'ndan sonraki emperyalizm teorileri, kalkınma ile az gelişmişlik sorunları çerçevesinde geliştirilmişlerdir. Samir Amin'in merkez-çevre modelinde ülkeler hiyerarşik olarak sıralanmıştır. Çevre ülkelerinde sermaye malları üreten sektör bulunmamasına karşın lüks tüketim malları üreten sektörler mevcuttur ve aynı zamanda bu ülkelerde merkez ülkelerden getirilen teknoloji kullanılmaktadır. Bu nedenle bu ekonomiler dünya pazarlarına ve merkez ülkelerdeki üretim ve sermaye birikim merkezlerine bağımlıdırlar. Ayrıca bu ülkelerde ücretler de oldukça düşüktür (Kaynak, 2007: 140-142).

1.5. Neoliberalizm

İkinci Paylaşım Savaşı'nın ardından kapitalist ülkelerde yüksek büyüme hızları yakalanmıştı ve işçi-sermayedar dengesinin neticesinde hem sosyal hizmetlerde bir artış hem de işçi sınıfının refah artışından pay alması sağlanmıştı. Bu gelişmelerin arkasında Keynesyen iktisat yatmaktaydı. 1973 kriziyle beraber Hayek ve Friedman'ın düşünceleri daha popüler hale gelmeye başlamıştı. 1979 yılında İngiltere'de 'süt hırsızı' olarak nitelendirilen Thatcher'ın ve 1980 yılında da ABD'de Reagan'ın iktidara gelmesiyle beraber bu düşünceler dünya politikasına dönüşmüştü. Yeni Sağ'ın siyasal düşüncesi tahakkümcü bir niteliğe sahipti. 1980'lerde gerek sol partiler gerekse muhafazakar yönetimler Yeni Sağ teorisyenlerinin pek çok söylem ve politikalarını benimsemişlerdir. Yeni Sağ ya da başka bir ifadeyle neoliberalizm, devlet müdahalesinin zıttı bir şekilde piyasa ile özel kesimin çıkarlarının ideolojisi olarak tanımlanmaktadır. Neoliberalizm yönetici

sınıfların en zenginlerinin güç ve gelirlerinin yeniden tesis edildiği yeni bir toplumsal düzendir (Köymen, 2007; Gray, 2004; Saad-Filho ve Johnston, 2007).

Neoliberalizm, sömürgecilik dönemlerinin üçüncü ayağını oluşturmaktadır. Birinci dönem; klasik sömürgecilik (1870-1930) olarak ifade edilmektedir. Bu dönemin özelliği sömürgeciliğin açık askeri işgaller şeklinde gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu sistem İkinci Paylaşım Savaşıyla beraber çökmüştür. İkinci dönem; yeni sömürgecilik olarak değerlendirilmektedir. Bu dönem, ilk on beş yılı oluşum süresi olmak üzere 1930-1970 yılları arasını kapsamaktadır. Bu sömürü sistemi 1970'li yıllarda (Bretton Woods sisteminin yıkılışı) açık değişim sürecine girmiştir. Üçüncü dönem ise küresel sömürgecilik (yeni dünya düzeni) olarak ifade edilebilir (Güler, 2005, 34). Klasik sömürgecilik çağında sadece askeri veya siyasi nedenlerle yapılan sömürgeleştirme örnekleri bulunmakla beraber bu dönemde esas amaç, sömürgeleştirilen topraklardan elde edilen ekonomik faydanın güvence altına alınmak istenmesiydi. Bu nedenle klasik sömürgeciliğin altında yatan ilke tekeldi. Irak savaşına gelinceye kadar gözlenen genel eğilim ise uluslar arası topluluğun sömürgelerini ya da yarı sömürgelerini kurmak şeklinde gerçekleşti (Savran, 2008: 302). İkinci Paylaşım Savaşı'ndan sosyalizmin güçlenerek çıkması (en azından coğrafi anlamda) ve sömürgeciliğin şekilsel bazda geçirdiği değişiklikler ile adına 'Uluslar arası Toplum' denilen çeşitli kuruluşlar ortaya çıkmıştır. IMF (International Monetary Fund-Uluslar arası Para Fonu), DB (Dünya Bankası), NATO (North Atlantic Treaty Organization- Kuzey Atlantik Anlaşması Teşkilatı), DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü), bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu tarz kuruluşlar sömürgeciliğin sadece silahla değil, uluslar arası kuruluşlar ve ticaret anlaşmaları ile de sürdürülebileceğini göstermektedir. Boratav'ın da (2004) belirttiği gibi IMF, DB, DTÖ gibi yapılanmalar esasen çevre ülkelerinin metropol ülkelere eklemlenme biçimlerini denetlemekle ilgilenmektedirler. Başka bir ifade ile az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere bağlanması ve dolayısıyla artı değerin buralara aktarılabilmesi için gerekli olan altyapıyı (siyasal, hukuksal, ideolojik) kurmakla meşgul olmaktadırlar.

Neoliberalizm, hem merkezi hem çevreyi hem de merkez ile çevre arasındaki ilişkileri etkilemekte ve kapitalizmin işleyişiyle ilgili yeni kuralları ifade etmektedir. Bu yeni kurallar şu şekilde özetlenebilir(Saad-Filho ve Johnston, 2007: 27):

- Borç verenler ile hissedarların lehine olacak şekilde yeni bir emek ve yönetim disiplini
- Devletin kalkınma ve refah alanlarındaki müdahalelerinin azaltılması
- Finansal kurumların çarpıcı bir şekilde büyümesi
- Finansal ve reel sektörler arasında, finansal sektörün faydasına olacak şekilde yeni ilişkilerin uygulamaya geçirilmesi
- Birleşme ve satın almalar lehine olan bir hukuki durum
- Merkez bankalarının güçlendirilerek faaliyetlerinin fiyat istikrarına yönlendirilmesi
- Çevrenin kaynaklarının merkeze akıtılması konusunda yeni bir kararlılığın başlaması
- Çevre ülke borçlarının katlanılmaz ağırlığı ve sermayenin uluslar arası hareket serbestisinin neden olduğu tahribatlar.

Neoliberalizmde enflasyonun düşürülmesi ve mali dengenin sağlanmasına yönelik para politikaları izlenir. Mali denge, genellikle kamu harcamalarının kısılması ve kar oranlarının yükseltilmesi ile sağlanır. Ticarette ve ekonomide liberalizasyon oldukça önemlidir.

Neoliberalizmin tarihsel gelişim sürecine bakıldığında üç aşamalı bir gelişim gösterdiği söylenebilir. Neoliberalizmin ilk aşaması askeri darbeler ile gerçekleştirilmiştir. Bu aşama; krizlerin yaşandığı, eşitsizliklerin derinleştiği ve özelleştirmeler ile yolsuzlukların beraber görüldüğü bir süreçtir. İkinci aşama; IMF ile DB'nin güdümünde yabancı sermayenin istilasına zemin hazırlayan istikrar programları ile şekillenmiştir. Son aşama ise uygulanan bu politikaların sonucunda ortaya çıkan toplumsal muhalefeti minimize etmeye yönelik yoksullara yardım programları ve taşralı burjuvaziyi etkin kılmaya yönelik politikaları birleştiren

siyasal yapıların, milenyumla beraber iktidara gelmeleriyle şekillenen bir süreçtir (Petras, 2007).

Neoliberalizm sınıfsal bir karşı saldırı olduğu için gelir dağılımını daha adaletsiz bir hale getirmekte ve yoksulluğu arttırmaktadır. Bu duruma ışık tutabilmesi bakımından aşağıda bazı ülkelere ait veriler yer almaktadır. Bu nedenle seçilmiş bazı ülkeler değerlendirilirken sadece yoksulluk ve gelir dağılımı boyutu ele alınacaktır. İncelemeye alınacak ülkeler; Şili, Güney Kore, İsveç ve Meksika'dır. Bu ülkelerde yoksulluğun ve gelir dağılımının tarihsel süreç içerisinde nasıl bir yön izlediği değerlendirilecektir.

1.5.1. Şili

Neoliberal politikalar denildiğinde akla ilk gelen ülkelerden bir tanesi Şili'dir. Sandık yoluyla iktidara gelen ilk Marksist kökenli lider Salvador Allende'nin, General Augusto Pinochet'in CIA destekli faşist darbesi (1973) ile devrilmesinin ardından neoliberal politikalar uygulamaya sokulmuştur. ABD'den ithal edilen iktisatçılar ile 1975 yılından itibaren bu politikalar uygulamaya sokulmuştur. Böylelikle yukarıda da ifade edilen neoliberalizmin ilk aşaması gerçekleşmiştir.

Şili'de neoliberal politikaların uygulanmasının sonucunda, 1973 yılında %4.3 olan işsizlik oranı 1982 yılında %22'ye yükseldi. Toplumsal muhalefetin imha edildiği ve sendikal faaliyetlere son verildiği bu dönemde emeklilik fonları özelleştirildi, servet ve işletme karları üzerinden alınan vergiler kaldırıldı. 212 kamu işletmesi ve 66 banka özelleştirildi. 1982-83 arasında Şili krize girdi ve ekonomisi %19 küçüldü (Yıldızoğlu, 2006).

Neoliberal politikaların devreye sokulmasıyla kamu harcamaları %27 azaltıldı. Bankacılık sisteminden çekilen devlet, faiz oranlarını da içerecek şekilde finans alanını kuralsızlaştırdı ve ithalat vergilerini azalttı. 2000'den fazla ürünün fiyatı serbest bırakıldı ve yabancı sermaye üzerindeki kısıtlamalar kaldırıldı. Neoliberal

politikalar uygulamaya konulduktan hemen sonra GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla) %13, sanayi üretimi ise %28 düştü (Grandin, 2006).

Neoliberal politikaların en önemli işlevi gelir dağılımını emek kesiminin aleyhine olacak şekilde yeniden düzenlemesidir. Şili'de de bu süreçten en çok etkilenen grup kentli işçi sınıfı olmuştur. Faşist darbenin üçüncü yılı olan 1976'da reel ücretler, 1970'deki seviyesinden %35 daha düşüktü. 1983 yılında ise yaklaşık %13 daha düşüktü. 1980-1988 arasında ise asgari ücretin reel değeri %28.5 düşmüştü. 1970 yılında ücretlerin ulusal gelir içerisindeki payı %42.7 iken, bu oran 1993 yılında %33.9'a düşmüştür (geocities.ws/anarsistbakis).

1980'li yıllardan günümüze doğru işsizlik verilerinde ciddi bir iyileşmenin olduğu söylenemez. 1980 yılında %10.4 olan işsizlik oranı 2000 yılında %8.3 olarak gerçekleşmiştir (undp.org). 2009 ve 2010 yıllarında ise sırasıyla %9.6 ve %9.2 olarak gerçekleşmiştir (Bozkurt, 2011). Ancak bu rakamlar 1973 yılındaki işsizlik seviyesinin oldukça üzerindedir. İşsizlik konusundaki bu verilerin doğal bir yansıması yoksulluk alanıdır. 1970 yılında hanehalkının %17'si yoksul iken 1989 yılında bu oran %38.1'e yükselmişti. 1995 yılında nüfusun en zengin %20'lik grubu ile en yoksul %20'lik grubu arasındaki fark tam 18 kattı (Vilas, 1996). 1990 ve 2000 yıllarında 0.55 olan Gini Katsayısı, 2006 yılında da 0.52 olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında ise OECD ülkeleri arasında 0.50 Gini Katsayısı ile en kötü gelir dağılımına sahip ülke olmuştur. OECD ortalamasının %11.1 olduğu yoksulluk oranında ise Şili, %18.9 ile Meksika ve İsrail'in ardından üçüncü sırada yer almaktadır. Çocuklar arasındaki yoksulluk oranı ise %23.9'dur (oecd.org).

Şili'de uygulanan neoliberal politikaların yoksulluğa çözüm olmadığı ve gelir dağılımındaki adaletsizliği ortadan kaldırmadığı görülmektedir. Bu politikaları uygulayanlar, Allende'nin ülkeyi ne kadar kötü bir şekilde yönettiğini ifade ederek yeni politikaların ekonomide bir 'mucize' yarattığı propagandasını sürekli tekrarlamışlardır. İşin en vahim noktalarından bir tanesi ise kanlı bir darbenin

ardından hayata geçirilen bu politikaların yürütülmesinden sorumlu olan kişinin Nobel Ödülü'nü almış olmasıdır.

1.5.2. Güney Kore

Neoliberal politikaların başarılarının anlatılmasında verilen klasik örneklerden bir tanesi Güney Kore'dir ve neoliberalizmin başarı kalesi olarak takdim edilmektedir. Güney Kore'nin bu 'başarı' öyküsünü anlayabilmemiz için tarihsel gelişmine göz atmak gerekir. Güney Kore'nin sanayileşme süreci içerisinde devletin oldukça önemli bir fonksiyonu olmuştur. İthal ikameci sanayileşme modelinde devletin yaygın bir müdahalesi söz konusudur ve birtakım özel şartların varlığı da unutulmamalıdır.

Güney Kore'nin gelişimine katkı sağlayan özel şartlar şu şekilde sıralanabilir (Somel, 2004: 83):

- Birincisi; gelişmiş bir altyapı ile beraber piyasaya üretim yapan ve küçük üreticiliğe dayanan tarımsal mirası devralmıştır.
- İkincisi; piyasalarının küçüklüğüne ve doğal kaynaklarının yeterli seviyede olmamasına karşılık, Batı için stratejik bir öneme sahip olduğundan dolayı askeri ve iktisadi yardımlardan bolca yararlanarak bu yardımları sermaye birikiminde kullanmışlardır.
- Üçüncüsü; özel tarihi nedenlerden dolayı burjuvazinin zayıf olması, kalkınmacı devletin oluşumunu kolaylaştırmıştır.
- Dördüncüsü; Japonya bazı sanayi işkollarını tasfiye etmiş ve Kore de bundan yararlanmıştır.

Neoliberal küreselleşme ile beraber ulusalcı ithal ikameci sanayileşme modeli bu politikalara eklemlenmeye çalışmıştır. Finansal sistemin serbestleştirilmesi, doğrudan yabancı yatırımların teşvik edilmesine yönelik politikalar, ucuz işgücü, vergilerin düşürülmesi bu kapsamda değerlendirilebilir. Uygulanan bu politikaların

en önemli sonuçlarından bir tanesi ülke ekonomisinin kırılganlığının artmasıdır. Chang (2007-ç), Asya Krizi'nde (1998) Kore'nin GSYİH'sinde (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla) %6.7 küçülme olduğunu ve 22.828 firmanın iflas ettiğini ve ayakta kalan diğer şirketlerin ise yatırımlarını ve üretimlerini azaltmak zorunda kaldıklarını ifade etmektedir. Neoliberal programın en önemli unsurlarından birini özelleştirme uygulamaları oluşturmaktadır. Kore'de bu süreç, diğer ülkelerdeki gibi gelişmiştir. 1998 yılında 109 KİT'ten (Kamu İktisadi Teşebbüsleri) 20'si özelleştirilmiştir. 2000 yılına gelindiğinde 41.700 KİT işçisi işini kaybetmiştir. 2001 yılında ise kamuda çalışanların sayısı %16 (26.000 kişi) azaltılmıştır.

Gelir dağılımı açısından olaya bakıldığında, Güney Kore'nin ulusalcı kalkınma stratejisini izlediği yıllarda gelir dağılımında ciddi bir eşitsizlik yoktu. Gini Katsayısı 1965 yılında 0.34, 1975 yılında 0.39 ve 1985 yılında da 0.36 idi (Somel, 2004: 95). OECD'nin 2011 yılında yayınladığı rapora göre Gini Katsayısı 0,31'dir. Yoksulluk oranı ise %15'dir ve nüfusun en zengin %10'luk dilimi ile en yoksul %10'luk dilimi arasında yaklaşık 5 kat fark bulunmaktadır. Çocuklar arasındaki yoksulluk oranı ise %10 civarındadır. 2001-2009 yılları arasında yıllık ortalama %4.2 büyüme oranını yakalayan Güney Kore'de işsizlik oranları oldukça düşük seviyededir. 1990 yılında %2.5 iken 2000 yılında %4.4'e yükselmiş, 2005 yılında ise %3.7 olarak gerçekleşmiştir. Güney Kore, OECD (2011) ülkeleri arasında en düşük işsizlik rakamlarına sahip (%3.8) ülkelerden biridir.

1.5.3. İsveç

İsveç, 'refah devleti' kavramı ile özdeşleşen bir ülkedir. 1980'den itibaren hem OECD hem de Dünya ortalamasının üzerinde bir gelişme gösteren ve İnsani gelişme Endeksi'nde (2010) dokuzuncu sırada yer alan İsveç'in bu başarısında uyguladığı sosyal politikalar oldukça önemlidir. İsveç'te son 79 yılın 65 yılında sosyal demokratlar iktidarda olmuştur. Ancak, 2000'li yılların ortalarından itibaren neoliberal sağ blok üst üste iki kez seçim kazanmıştır fakat İsveç'te neoliberal

politikaların uygulanmaya başlanması çok daha öncelere dayanmaktadır. Başka bir ifade ile neoliberal politikaları uygulamaya başlayanlar, İsveç Sosyal Demokrat İşçi Partisi'dir. ABD'de Clinton, İngiltere'de Blair, Almanya'da Schröder gibi İsveç'te de Persson 1996 yılından 2006 yılına kadar neoliberal politikaları adım adım uygulamaya başlamıştır. Önceleri yüksek vergi ve güçlü sosyal refah devleti anlayışıyla sürekli iktidarda kalan siyasi parti, sonraları vergilerin düşürülmesi ve sosyal yatırımların azaltılması gibi neoliberal politikaları savundu (birgun.net).

İsveç'te neoliberal politikaların uygulanmaya başlanmasıyla beraber sosyal harcamalarda da değişiklikler gündeme gelmiştir. Son yıllarda sosyal harcamaların GSYİH içindeki payı düzenli bir şekilde düşmektedir ve işsizlik oranı yükselmektedir. 2003 yılında sosyal yardımların GSYİH içindeki payı %32.2 iken 2006 yılında %30.3'e ve 2008 yılında da %29.4'e düşmüştür. 1980 yılında sadece %2.2 olan işsizlik oranı 2000 yılında %5.8'e, 2005 yılında %7.7'ye yükselmiştir. 2008 yılındaki işsizlik oranı ise %6.2 seviyesinde gerçekleşmiştir. Toplam vergi gelirleri içerisinde gelir ve kar üzerinden alınan vergilerin oranında da bir düşüş söz konusudur. 1995 yılında gelir ve kar üzerinden alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı %21.6 iken bu oran 2001 yılında %18.9'a ve 2008 yılında da %17.1'e düşmüştür (OECD, 1997; undp.org; scb.se/default____2154.aspx).

Neoliberal politikaların uygulanmasının doğal bir sonucu olarak da yoksulluk oranında artışlar meydana gelmiştir. 1983 yılından 2008 yılına kadarki süreçte yoksulluk oranı %3.7 artmıştır. Bu durum gelir dağılımı açısından da geçerlidir ve aynı dönem içerisinde Gini Katsayısı da 1.1 artmıştır. OECD'nin (2011) raporuna göre İsveç'te, çocuklar arasındaki yoksulluk oranı %6.9 ve genel yoksulluk oranı ise %8.4 olarak gerçekleşmiştir. Aynı raporda Gini Katsayısı 0.26'dır. Bu katsayı, 1985 yılında 0.194, 1991 yılında 0.22, 1995 yılında 0.23, 2001 yılında 0.27 ve 2004 yılında 0.25 idi (OECD,1994; scb.se/default____2154.aspx).

1.5.4. Meksika

Krizler ve isyanlar ülkesi olarak nitelendirilen Meksika'da, neoliberal politikalar 1980'li yılların ortalarından itibaren devreye sokulmuştur. Tüm dünyada olduğu gibi Meksika'da da ithal ikameci sanayileşme modeli terk edilmiş ve Carlos Salinas (1988-1994) ile Vicente Fox (2000-2006) dönemlerinde Meksika'nın dünya ekonomisi ile 'bütünleşmesi' amaçlanmış ve bu doğrultudaki politikalar gündeme gelmiştir.

Neoliberal politikaların devreye sokulmasının ardından bu politikaların ilk etkileri (her zaman olduğu gibi) emekçilerin üzerinde olmuştur. 1982-1987 yılları arasında ortalama sanayi ücretleri %29, asgari ücret ise %42 düşmüştür ve işsizlik %8'den %24'e yükselmiştir. 1980-1992 yılları arasında imalat sanayiinde istihdam %14 gerilemiştir. Yine aynı dönemde kamu kuruluşlarının sayısı 1155'ten 217'ye gerilemiştir (Kozanoğlu, 2003: 33-41). Böylelikle bir yandan kamu kurumları özelleştirilirken diğer yandan da emek-sermaye arasındaki gelir dağılımında emekçilerin aleyhine gelişen bir süreç yaşanmıştır.

1984-2008 yılları arasında uygulanan ekonomi politikalarının sonucunda Meksika'da gelir dağılımı daha da adaletsiz bir hal almıştır. Söz konusu bu dönemde Gini Katsayısı yaklaşık 0,2 puan artarak 0,452'den 0,476'ya yükselmiştir. Bu durum, Meksika'yı OECD ülkeleri arasında Şili'den sonra en kötü gelir dağılımına sahip ülke konumuna getirmektedir. Gelir dağılımındaki bu adaletsizliğin doğal bir sonucu da yoksulluktur. 1980'lerde mutlak yoksulluk sınırının altında yaşayanların oranı yaklaşık %14 iken 2000 yılında %20'ye yükselmiştir (Kozanoğlu, 2003: 28). Meksika, OECD'nin (2011) yayınladığı son rapora göre ülkeleri arasında %21 yoksulluk oranı ile ilk sırada yer almaktadır. Yaşadığı krizlerin sonucunda inişli çıkışlı bir büyüme performansı sergileyen Meksika'da kişi başına düşen gelir artmıştır. Ancak bir ekonomide kişi başına düşen gelirin büyüklüğünden ziyade onun nasıl paylaşıldığı önem arz etmektedir.

Sonuç olarak, İsveç'te, Şili'de, Meksika'da ve Güney Kore'de kişi başına düşen gelir artmaktadır ancak yoksulluk oranları da artmaktadır ve gelir dağılımı daha adaletsiz bir hal almaktadır. Bu durum, sadece bu ülkeler açısından geçerli değildir. Tüm dünyada neoliberal politikaların bir yansıması olarak gözlenmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. YOKSULLUK

Bu bölümde öncelikle yoksulluğa ilişkin çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Mutlak yoksulluk, öznel yoksulluk, göreli yoksulluk ve insani yoksulluk ele alınmıştır. Daha sonra yoksulluğun nedenleri ve göstergeleri üzerinde durulmuş ve yoksullukla mücadelede hangi politikaların uygulanması gerektiği ve bu süreçte devletin rolünün ne olması gerektiğine dair konular yer almıştır.

2.1. Yoksulluk Tanımları

Yoksulluk, üzerinde görüş birliğine varılmış bir olgu değildir. Yapılan tanımlamalar yoksullara bakış açılarına göre farklı değer sistemlerine sahip bir toplumsal yapıdan diğerine göre değişiklik göstermektedir. Yoksulluğa ilişkin pek çok kavram ve tanımlamalar söz konusudur. Bu kavramların anlamını açıklamak ve aralarındaki farklılıkları belirlemek gereklidir, fakat bir o kadar da zordur. Gerek yoksulluğun tanımında gerekse de yoksulluğun ölçümünde sadece ekonomik kriterlerin mi, yoksa buna ilaveten sosyal ve siyasal kriterlerin mi göz önüne alınması gerektiği konusu oldukça önemlidir (Şenses, 2006: 62). Yoksulluğun belirlenmesinde yararlanılabilecek göstergeler şu şekilde özetlenebilir:

- Kişi başına düşen milli gelir ve harcama miktarı
- Milli gelirin cinsiyet bazında dağılımı ile bölgeler ve iller bazında dağılımı
- Harcamalar içerisinde gıda maddelerine ayrılan pay
- Bireyler için yapılan eğitim harcamaları
- Bir öğretmene düşen öğrenci sayısı
- Cinsiyete göre okur-yazarlık oranı
- Cinsiyete göre ortalama yaşam beklentisi
- Doğum oranı artış hızı ve bebek ölüm oranı
- Sağlıklı beslenme durumu ve düzeyi

- Temiz suya erişebilen kişi-aile sayısı
- Kişi başına yapılan sağlık harcamaları ve kişi başına düşen doktor sayısı
- İşsizlik oranı ile cinsiyete dayalı işsizlik oranları
- Kişi başına düşen telefon sayısı
- Elektriği bulunan evlerin kır ve kent bazında oranları
- Kişi başına tüketilen enerji miktarı

Yoksulluk kavramı zaman içerisinde çeşitli değişikliklere uğramıştır. Yoksulluğa ilişkin değerlendirmelerin içinde yaşanılan zamana göre değerlendirilmesi gerekir. Belirli bir zaman diliminde çok lüks olan bir mal, farklı zaman diliminde doğal bir ihtiyaç halini alabilir. Bu nedenle yoksulluk kavramı her geçen gün yenilenmektedir. Farklı zaman dilimleri arasındaki ihtiyaçları göz ardı eden bir yaklaşım konunun inceliklerini görmemizi engelleyebilir ve bizi statik bir değerlendirmeye yöneltebilir. Farklı zaman dilimleri arasında sahip olunan mallara göre, yoksulluğun arttığını veya azaldığını ifade etmek, aşağıda yoksulluk tanımlarında da görüleceği gibi doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Çay ve şeker gibi gıda maddeleri bir zamanlar çok lüks bir maldı. Şöyle ki bunlara genelde aristokratlar erişebiliyordu ve zenginliğin bir göstergesi sayılıyordu. Oysa bugün sıradan bir gıda maddesi halini almıştır. Bu örnekten yola çıkarak yoksulluğun azaldığı kanısına varmak son derece sığ bir düşünce olacaktır.

2.1.1. Mutlak Yoksulluk

Mutlak yoksulluk gelir ve tüketim harcamaları üzerinden tanımlanmıştır. Genellikle fiziksel yaşamın sürdürülebilmesini sağlayacak kaynaklara ne kadar sahip olunabildiğini araştırır. Mutlak yoksulluk kavramı hanelerin (bireylerin) gelirlerinin asgari geçim standardının altına düşmesi durumunu ifade etmektedir. Burada sorulması gereken en temel soru fiziksel yaşamın sürdürülebilmesi sınırının nasıl hesaplanacağı ile ilgilidir.

Mutlak yoksulluk yaklaşımında yoksulluk çizgisi iki farklı yöntemle hesaplanmaktadır. Birinci yöntemde sadece gıda harcaması maliyeti esas alınmaktadır. Bunun için bireyin yaşamını sürdürebilmesinde gerekli olan minimum kalori ihtiyacı hesaplanmakta ve sonrasında da bu kalori ihtiyacını karşılayacak gıda harcaması maliyeti çıkarılmaktadır. İkinci yöntemde ise bireyin asgari gıda harcamalarının yanında beslenme, barınma, giyinme gibi diğer temel ihtiyaçları da dikkate alınmaktadır (Kızılgöl ve Üçdoğruk, 2011). Kişi başına gereken kalori ihtiyacı ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi ile coğrafi yapılarına bağlı olarak değişmektedir. Buna göre kişi başına günlük kalori ihtiyacı gelişmiş ülkelerde 3390 kalori, gelişmekte olan ülkelerde 2480 kalori ve gelişmemiş ülkelerde ise 2070 kaloridir. Bu kalori miktarları bir kişinin bir gün içerisinde yapacağı asgari üretim için gereken enerji miktarının ülke ortalamasıdır (Dansuk, 1997).

Mutlak yoksulluğun belirlenmesinde mal ve hizmetler ile bu mal ve hizmetlerin fiyatları da oldukça önemlidir. Bu miktar ve fiyatlar üzerinden, her hanehalkı büyüklüğü için yoksulluk çizgileri hesaplanmaktadır. Hesaplanan bu yoksulluk çizgisi ile hanehalkının gelir düzeyi karşılaştırılmakta ve hanehalkının yoksul sınıfına girip girmediğine karar verilmektedir. Mutlak yoksulluk sınırı, azgelişmiş ülkeler için kişi başına günde 1 dolar, Güney Amerika ve Karayipler için günde 2 dolar, Doğu Avrupa ülkelerinin ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu grup için günde 4 dolar ve ekonomisi gelişmiş sanayi ülkeleri için günde 14,4 dolar olarak belirlenmiştir (Kaynak, 2007: 80). Mutlak yoksulluk kavramına çeşitli eleştiriler getirilmiştir. Bu eleştirilerin en önemlilerinden bir tanesi her birey için standart bir kalori miktarının hesaplanmasıdır. Bu durumda bireysel farklılıklar göz önüne alınmamaktadır. Ayrıca yoksulluk kavramı günümüzde sadece gıda maddelerine ulaşımın yetersizliğiyle açıklanmamakta ve buna ek olarak barınma, giyinme, ulaşım, kültürel aktiviteler gibi çok çeşitli unsurlar değerlendirilerek bir tanımlama yapılmaktadır.

2.1.2. Öznel Yoksulluk

Öznel yoksulluk düzeyinin belirlenmesinde oldukça farklı bir yöntem uygulanmaktadır. Bu yaklaşıma göre temel kriter gelir veya toplumsal fırsatlardan yararlanma düzeyi değildir. Kriter, tamamen sübjektiftir ve kişiye özgüdür. Öznel yoksulluğun tanımlanmasında kişilerin tercihleri önemlidir. Yoksulluk çizgisi topluma yönelik büyük ölçekli anketler yapılarak belirlenmektedir. Anket sonuçlarına göre refah düzeyi ile gelir arasında bağlantı kurulmakta ve kritik bir refah düzeyi seçilmektedir. Bu refah düzeyine karşılık gelen gelir düzeyi, yoksulluk çizgisi olarak kabul edilmektedir (Kızılgöl ve Üçdoğruk, 2011).

.

2.1.3. Göreli Yoksulluk

Göreli yoksulluk, bireyin veya hanehalkının toplumsal bir varlık olmasından hareket etmektedir. Böylelikle bireyin kendisini biyolojik olarak yeniden üretebilmesinden ziyade, toplumsal olarak yeniden üretebilmesi için gerekli olan tüketim ve yaşam düzeyinin belirlenmesi ile ilgili bir kavramdır. Buna göre belli bir toplumda kabul edilebilir minimum tüketim düzeyinin altında geliri olanlara göreli yoksul denilmektedir. Göreli yoksullukta ülke içerisindeki ortalama ya da medyan gelirin belirli bir yüzdesi (örneğin %50) alınmaktadır. Buna göre ortanca (medyan) gelirin %50'sinin altında bir gelire sahip olanlar, göreli yoksul olarak ifade edilmektedir (Kaynak, 2007: 80).

2.1.4. İnsani Yoksulluk

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilen ve yeni bir yoksulluk ölçütü olan insani yoksulluk, gelişmekte olan ülkelerde üç kriterden yola çıkılarak hesaplanmaktadır. Bunlardan birincisi; yaşam süresi ile ilgilidir. UNDP, 40 yaşı esas almakta ve bu yaşın altındaki yaşam süresini insani yoksulluk olarak tanımlamaktadır. İkincisi; eğitim ile ilgilidir. İnsani yoksulluğun ikinci

göstergesini eğitim imkanlarından yoksun olma, yetişkinler arasındaki okuma yazma bilmeme oranı oluşturmaktadır. Üçüncüsü ise ekonomik ve sosyal imkanlarla ilgilidir. UNDP aşağıda belirtilen üç unsurdan yararlanarak ekonomik ve sosyal imkanlara sahip olma düzeyini belirlemektedir (Aktan, 2002a):

- Sağlıklı içme suyuna sahip olmayan nüfus yüzdesi
- Temel sağlık hizmetlerinden yoksun nüfus yüzdesi
- 5 yaşın altında olan ve yeterli beslenemeyen nüfus yüzdesi

Yukarıda açıklanan kriterler ile gelişmekte olan ülkeler için İnsani Gelişme İndeksi (İGE) hesaplanmaktadır. UNDP, 1998 yılında yayınlanan İnsani Gelişme Raporunda (İGR) gelişmiş ülkeler için de insani yoksulluk indeksi geliştirmiştir. Gelişmiş ülkeler açısından aşağıdaki kriterler göz önüne alınarak hesaplama yapılmaktadır (Aktan, 2002a):

- 60 yaşından daha fazla yaşam imkanına sahip olmayan nüfus oranı
- Yeterli ölçüde okuma yazma imkanına sahip olmayan nüfus oranı
- Gelir yoksulluğu sınır altında bulunan nüfus oranı
- Uzun dönem işsizlik oranı

İGE'deki değerler 0 ile 1 arasında değişmektedir. 0'a yakın değerler insani gelişmişlik açısından düşük seviyeyi ifade etmektedir. 1'e yakın değerler ise insani gelişmişlik bakımından yüksek seviyeleri ifade etmektedir. İGR'de yer alan veriler, raporun açıklandığı yılın iki yıl öncesine ait verilerden oluşmaktadır. İGE yukarıda açıklanan unsurlar tarafından belirlenmektedir ve bunların her birindeki değişim endeksi farklı oranlarda etkilemektedir. Örneğin okullaşma oranındaki %1'lik bir artış endeksi %0.1 oranında arttırırken yetişkin okur yazar oranındaki %1'lik artış ise %0.2 oranında arttırmaktadır. 2009 yılındaki değişiklik ile kişi başına GSYİH'deki 1000 dolarlık bir artışın endekse etkisi %0.3 oranında gerçekleşmektedir. Ülkeler gelişmişlik seviyeleri bakımından dört gruba ayrılmaktadır. Bunlar; çok yüksek düzeyli insani gelişme, yüksek düzeyli insani gelişme, orta düzeyli insani gelişme ve düşük düzeyli insani gelişme.

Tablo 1: İnsani Gelişme Düzeyi En Yüksek ve En Düşük Beş Ülke İle Türkiye (1999)

Sıra	Ülke Adı	Yaşam Beklentisi	Yetişkinlerde Okuma-Yazma Oranı (%)	Okullaşma Oranı (%)	Reel Kişibaşına GSYİH ($)
1	Norveç	78,4	99	97	28.433
2	Avustralya	78,8	99	116	24.574
3	Kanada	78,7	99	97	26.251
4	İsveç	79,6	99	101	22.636
5	Belçika	78,2	99	109	25.443
82	**Türkiye**	**69,5**	**84,6**	**62**	**6380**
158	Etiyopya	44,1	37,4	27	628
159	Burkino Faso	46,1	23	23	965
160	Burundi	40,6	46,9	19	578
161	Nijer	44,8	15,3	16	753
162	Sierra Leone	38,3	32	27	448

Kaynak: UNDP, Human Development Report (HDR), 2001

Tablo 1'de Türkiye ile bazı seçilmiş ülkelerin İGE'lerine ait veriler yer almaktadır. 2001 yılında yayınlanan İGE'ye göre Türkiye 82. sırada yer almaktadır. 1999 yılı verilerine göre hazırlanan bu raporda, insani gelişme seviyesi en yüksek olan ülke Norveç'tir. Sierra Leone ise araştırmaya dahil edilen ülkeler arasında son sırada yer almaktadır. Birinci sırada yer alan Norveç'in kişibaşına düşen GSYİH'si Sierra Leone'nin yaklaşık 63 katı, Türkiye'nin ise 4,5 katıdır. Norveç'te yaşayan bir insanın ortalama yaşam beklentisi Sierra Leone'de yaşayan bir insanın ortalama yaşam beklentisinden iki kat fazladır. Aynı şekilde okuma yazma oranı da 3 kat fazladır. Endeksin ilk sıralarında yer alan ülkelerin tamamında (10. sıradaki Finlandiya da dahil olmak üzere) okuma yazma oranı %100'lere yaklaşmıştır. Türkiye'de ise okuma yazma oranı %84,6 seviyesindedir. 2003 yılında yayınlanan ve 2001 yılına ait verileri içeren İGR'de Türkiye 175 ülke arasında 96. sırada yer almaktadır. 2009 yılında yayınlanan küresel insani gelişme raporuna göre Türkiye, 2007 yılında bir önceki yıla göre bir basamak gerileyerek 0,806 endeks değeri ile

79. sırada yer almıştır. En son yayınlanan 2010 insani gelişme raporuna göre Türkiye, 83. sırada yer almaktadır. İGR'lere bakıldığında Türkiye'nin durumunun iyi olmadığı görülmektedir. 2001 yılı raporunda 82. sırada yer alan Türkiye 2010 raporunda 83. sırada yer almaktadır. Bu zaman diliminde gelişme bir yana, daha da gerilediği (bir basamak) görülmektedir.

Tablo 2: Bebek Ölüm Hızı (Binde)

Yıllar	Oran (%.0)	Yıllar	Oran (%.0)
1990	51,5	1999	34,9
1991	50,1	2000	31,5
1992	48,9	2001	28,4
1993	47,6	2002	25,6
1994	46,4	2003	23,1
1995	45,2	2004	20,9
1996	42,9	2005	18,9
1997	39,6	2006	17,5
1998	38,6		

Kaynak: TÜİK, 2010

Tablo 2'deTürkiye ile ilgili bazı göstergelere ait istatistiklere yer verilmiştir. Tabloda bebek ölüm hızlarına ait veriler yer almaktadır. Tabloda da görüldüğü gibi bebek ölüm hızında yıllar içerisinde bir düşüş yaşanmıştır. Verilerin yer aldığı zaman dilimi içerisinde başlangıçta binde 51,5 olan bebek ölüm hızı 2006 yılında binde 17,5 seviyesine düşürülmüştür. Düşük ağırlıklı çocuk oranı ise 1993 yılında %9,5 iken bu oran 1998 yılında %8,3'e inmiştir. En son ulaşılabilen veri yılı olan 2003 yılında ise bu oran %3,9 seviyesinde gerçekleşmiştir.

İnsani yoksulluk kapsamında değerlendirilmesi gereken bir başka nokta ise nüfusun ne kadarının temiz suya erişebildiği ve atık sistemine sahip olduğuyla ilgilidir. 1994 yılında iyileştirilmiş su kaynaklarına sürdürülebilir ulaşımı sağlanmış nüfusun yüzdesi 83,1'dir. Bu oran 2002 yılında %93,6'ya yükselmiştir. 2005 yılında

ise %94,8 olarak gerçekleşmiştir. 2002 yılında nüfusun %81,4'ü yeterli atık sistemine sahipken bu oran 2004 ve 2005 yıllarında sırasıyla %82,9 ve %82,6'ya yükselmiştir.

Tablo 3: Sağlık Personeli Başına Düşen Hasta Sayısı

Yıl	Hekim	Diş Hekimi	Hemşire	Sağlık Memuru	Ebe	Eczacı
1965	2859	16123	6783	6661	7179	17588
1970	2228	10885	4016	3548	3120	11731
1975	1843	7932	2703	3632	3085	5716
1980	1631	6279	1653	3810	2798	3685
1985	1381	6057	1630	4780	2797	4336
1990	1088	5243	1225	2558	1812	3490
1995	862	5100	930	1740	1511	3130
2000	755	4016	897	1381	1545	2762
2005	643	3654	822	1170	1579	3213
2008	632	3583	716	851	1500	2886

Kaynak: TÜİK, 2010

Tablo 3'de sağlık personeli başına düşen hasta sayısı yer almaktadır. Sağlık personeli kategorisinde hekim, diş hekimi, eczacı, hemşire, ebe ve sağlık memuru yer almaktadır. 1965 yılında kişi başına düşen hekim sayısı 2859 iken, 1985 yılında 1381'e ve 2005 yılında da 643 kişiye düşmüştür. Buna benzer bir eğilim diğer sağlık personelleri bakımından da görülmektedir. Hemşire ve ebe başına düşen hasta sayıları 1970 yılında sırasıyla 4016 ve 3120 iken, 2000 yılında 897 ve 1545'dir. Özellikle kırsal alanlarda hemşire ve ebe gerek aşılama gerekse de doğum takibi bakımından son derece önemlidir. Tablo 5'deki bu veriler, ortalama değerleri yansıtmaktadır. Ancak kırsal kesimde ve diğer geri kalmış yerleşim birimlerinde sağlık personeli başına düşen hasta sayısının çok daha fazla olduğu gözlenmiştir.

Tablo 4'de ise seçilmiş yıllar itibariyle öğretmen başına düşen öğrenci sayıları yer almaktadır. 1975/76 eğitim-öğretim döneminde ilkokulda öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 32'dir. 1990/91 yılında ise bu rakam 30'dur. 2000/01 yılında öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 30 iken 2009/10 yılında 22'dir. Yükseköğretim kurumlarında öğrenci sayısına paralel olarak öğretim üyesi sayısında bir artış olmadığı gözlenmektedir. Buna göre 1985/86 yılında 20 öğrenciye bir öğretmen düşerken 2009/10 yılında 32 öğrenciye bir öğretmen düşmektedir.

Tablo 4: Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı

Öğretim Yılı	İlkokul	Genel Ortaokul	İlköğretim	Genel Lise	Mesleki ve Teknik Okullar	Yükseköğretim Kurumları
1965/66	44	27	-	19	16	17
1970/71	38	36	-	25	16	19
1975/76	32	37	-	14	18	22
1980/81	26	32	-	13	15	11
1985/86	31	39	-	12	14	20
1990/91	30	45	-	12	17	20
1995/96	28	33	-	17	18	23
1997/98	-	-	30	17	13	24
2000/01	-	-	30	19	12	22
2005/06	-	-	27	18	13	28
2009/10	-	-	22	18	17	32

Kaynak: TÜİK, 2010

Tablo 5'de Türkiye'nin seçilmiş bazı yıllarına ait insani gelişme değerlerine yer verilmiştir. Tabloda ortalama yaşam beklentisi, satın alma gücü paritesine göre dolar bazında kişi başına düşen gelir ile okuma yazma oranları ve okullaşma oranlarına ait veriler yer almaktadır. Yetişkinler arasındaki okur yazarlık oranı 1970 yılında%57 iken, 2003 yılında %88,3'e yükselmiştir. 1993 yılında 5,37 olan eğitim süresi 1998 yılında 5,97 yıla yükselmiştir. Tüm istatistiklerde erkeklerin almış olduğu eğitim süresi kadınlarınkinden fazladır. 1993 yılında erkeklerin eğitim aldığı yıl sayısı 6,48

iken kadınlarınki 4,33 yıldır. Aynı şekilde 1998 yılında kadınların almış olduğu eğitim süresi 4,96 yıldır. Erkeklerin almış olduğu eğitim süresi ise 7,01 yıl olarak gerçekleşmiştir. Zaman içerisinde alınan eğitim süresinde bir artış olduğu gözlenmektedir. Ancak bu oranlar çok yüksek insani gelişme seviyesinde yer alan ülkelerin ortalamalarının (11-12 yıl) oldukça aşağısındadır ve alınan eğitimin kalitesi de oldukça önemlidir. Aşağıda yer alan tüm istatistiklerde bir artışın olduğu görülmektedir. Örneğin kişi başına düşen gelir tabloya göre 23 yılda 7,3 kat artmıştır. Ancak bu değerler ortalamayı ifade etmektedir. Bu durum üçüncü bölümde gelir dağılımı ve yoksulluk başlığı altında daha ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

Tablo 5: Seçilmiş Yıllar İtibariyle Türkiye'nin İnsani Gelişme Değerleri

Yıllar	Doğumda Yaşam Beklentisi (yıl)	Yetişkin Okur-Yazarlık Oranı (%)	Okullaşma Oranı (%)	Kişi Başına GSYİH (SGP/$)
1970	56,1	57	50,6	927
1975	59,9	63,3	50,9	1.523
1980	61,9	68,7	51,1	2.252
1985	64	74,1	56,4	3.340
1990	66,3	78	58,4	4.213
1995	68,1	82	62,4	5.620
1997	69	83,2	61	6.350
1998	69,3	84	61	6.422
1999	69,5	84,6	62	6.380
2000	69,8	85,1	62	6.974
2001	70,1	85,5	60	5.890
2002	70,4	86,5	68	6.390
2003	68,7	88,3	68	6.772

Kaynak: UNDP, *HDR*, 1990-2003.

Tablo 6'da seçilmiş bazı ülkeler ile Türkiye'nin endeks değerlerine yer verilmiştir. 2010 yılında yayınlanan İGR'ye göre Türkiye, 0.679 endeks değeri ile yüksek insani gelişme kategorisinin son sıralarında yer almaktadır. Ortalama yaşam

süresi 72.2 yıl, ortalama eğitim süresi ise 6.5 yıldır. 83. sırada yer alan Türkiye'nin cinsiyet eşitsizliği endeks değeri 0.621'dir. Cinsiyet eşitsizliği endeksi; siyaset, eğitim, istihdam ve sağlık alanlarında kadın erkek eşitliği incelenerek belirlenmektedir. Listenin ilk sırasında yer alan Norveç'te, bir bireyin ortalama eğitim süresi Kongo'da yaşayan bir kişinin eğitim süresinin 3.3 katıdır. Norveç'te kişi başına düşen gelir Türkiye'nin 4.4 katıdır. Ortalama yaşam süresinin en yüksek olduğu ülke, 83.2 yıl ile listenin 11. sırasında yer alan Japonya'dır. Eğitim süresinin en yüksek olduğu ülke ise Norveç'tir.

Tablo 6: Seçilmiş Bazı Ülkelerin İnsani Gelişme Endeksi Değerleri

Sıra	**Ülke Adı**	**Ortalama Yaşam Süresi (yıl)**	**Ortalama eğitim Süresi (yıl)**	**Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi**	**Kişibaşına Düşen Gelir ($) (2008)**	**İnsani Gelişim Endeksi Değeri**
1	Norveç	81	12,6	0.234	58.809	0.938
2	Avustralya	81,9	12	0.296	38.691	0.937
3	Yeni Zelanda	80,6	12,5	0.320	25.437	0.907
46	Arjantin	75,7	9,3	0.534	14.603	0.775
59	Trinidad Tobago	69,9	9,2	0.473	24.233	0.736
73	Brezilya	72,9	7,2	0.631	10.607	0.699
83	**Türkiye**	**72,2**	**6,5**	**0.621**	**13.359**	**0.679**
89	Çin	73,5	7,5	0.405	7258	0.663
119	Hindistan	64,4	4,4	0.748	3337	0.519
125	Pakistan	67,2	4,9	0.721	2678	0.490
142	Nijerya	48.4	5	-----	2156	0.423
155	Afganistan	44,6	3,3	0.797	1419	0.349
168	Kongo	48	3,8	0.814	291	0.239
169	Zimbabwe	47	7,2	0.400	176	0.140

Kaynak: Human Development Report, 2010

Rapora göre Afrika ülkeleri genellikle düşük insani gelişme kategorisinde yer almaktadır. Yer altı kaynakları bakımından son derece zengin olan bu ülkeler, yozlaşmış iktidarlar tarafından yönetildikleri için halkın büyük bir bölümü yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bu ülkeler IMF, Dünya bankası gibi kurumlar ile çok uluslu şirketlerin etkisi altında oligarşik bir yapıya bürünmektedir. Örneğin bu ülkelerden bir tanesi de Nijerya'dır. Nijerya, kişi başına düşen geliri 2156 $ ile insani gelişmişlik bakımından 142. sırada yer almaktadır. Dünyanın 8. büyük petrol ihracatçısı olan Nijerya'da halkın %70'i yoksulluk sınırının altında sefalet içerisinde yaşamaktadır. Hollanda-İngiltere ortaklığındaki Shell şirketinin Nijerya'daki en üst düzey yetkilisi olan Ann Pickard, her bakanlıkta adamları olduğunu ve siyasetçilerin attıkları her adımdan haberleri olduğunu ifade etmektedir (birgun.net). Bu durum Nijerya yönetiminin halkına karşı ne kadar yabancılaştığını ve nasıl yozlaştığını en can alıcı bir biçimde gözler önüne sermektedir.

2.2. Yoksulluğun Ölçülmesi

Yoksulluk endeksleri 1970'li yıllardan itibaren hızla gelişmiştir. Yoksulluk ölçümünde genellikle 4 tane endeksten yararlanılmaktadır. Bunlar; kafa sayım oranı (kafa sayısı endeksi), yoksulluk açığı endeksi, sen endeksi ve foster-greer-thorbecke endeksidir.

2.2.1. Kafa Sayım Oranı (KSO)

Kafa sayım oranı yoksulluk endekslerinde en sık kullanılan endekstir. Bu endeks, geliri, yoksulluk çizgisinin altında kalan kişilerin sayısının nüfusa oranlanmasıyla elde edilir. KSO'nun yaygın bir şekilde kullanılmasının temel nedeni, verilere ulaşmanın ve hesaplanmasının kolay olmasıdır. Ancak bu endekse eleştiriler de yapılmaktadır ve bunun temel nedeni yoksullar arasındaki farklılıklara duyarsız kalmasıdır. Başka bir ifade ile KSO'da yoksulluğun hangi boyutlarda yaşandığı belirlenemez. Bu durum yoksulluk çizgisi altındaki kişilerin, yoksulluk çizgisinin üstüne çıkmadıkça gelirlerindeki ve yaşam standartlarındaki değişimlerin

değerlendirilmesini olanaksız kılmaktadır (sendika.org). Bu endeks, yöneltilen eleştirilere karşın veri sorunlarının aşılmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca kolay bir şekilde hesaplanabildiği için hem ülke içerisinde hem de uluslararası düzeyde araştırmacılar tarafından yoğun bir şekilde kullanılmaya devam etmektedir (Şenses, 2006: 68).

$$KSO = \frac{q}{n}$$

q: yoksulluk sınırı altındaki kişi sayısı ve n: toplam nüfus

2.2.2. Yoksulluk Açığı Endeksi (YAE)

Yoksulluk açığı endeksinde yoksulluk sınırından her yoksul kişinin geliri çıkarılır. Daha sonra bu gelirler toplanarak yoksul kişi sayısına bölünür. Bu endeks, yoksulların yoksulluk sınırının ne kadar gerisinde gelir elde ettiklerini göstermektedir. YAE, kafa sayım oranına göre yoksulluğu daha derinlemesine incelemektedir. Ayrıca bu endeks yoksulluğun şiddetini daha iyi gösteren bir ölçüttür. YAE'nin formülü aşağıda verilmiştir (Kaynak, 2007: 82).

$$YAE = \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{q}\left(\frac{z - y_i}{z}\right)$$

z: yoksulluk sınırı

n: toplam nüfus

y_i: yoksulların geliri

2.2.3. Sen Endeksi (SE)

YAE ve KSO yoksullar arasındaki gelir dağılımını göz ardı etmektedir ve yoksulların sayısını dikkate almamaktadır. SE; KSO, yoksulluk açığı ve yoksullar arasındaki gelir dağılımını (gini katsayısı olarak) birlikte ele almaktadır. SE'nin en önemli katkısı, gerek yoksul bir hanehalkının geliri düştüğünde yoksulluk

endeksinin artması gerektiği, gerekse de yoksul bir hanehalkından daha yüksek gelirli başka bir hanehalkına gelir transfer edildiğinde yoksulluk endeksinin artması gerektiği koşullarını yerine getirerek KSO'nun bazı temel eksikliklerini gidermesi olmuştur (Şenses, 2006: 66).

$$SE = H\left[I + (1 - I)G_p\right]$$

Sen endeksi = SE Yoksulluk açığı = I

Kafa sayım oranı = H Gini katsayısı = G_p

Burada yoksulluk açığı; $I=z-M_q/z$ ve M_q: yoksulların ortalama geliri

SE yoksulluk açığının tartılı toplamı olarak değerlendirilebilir. $G_p=1$ ise yoksullar arasında tam eşitsizlik durumu söz konusudur. . $G_p=0$ olması durumunda ise sen endeksi yoksulluk açığı endeksine eşit olur (Kaynak, 2006: 83).

2.2.4. Foster-Greer-Thorbecke Endeksi (FGTE)

FGTE daha önceki endekslere yöneltilen temel eleştirileri gidermiştir. FGTE'nin iki önemli katkısı söz konusudur. Birincisi; toplam yoksulluğu değişik alt gruplara ayrıştırmaktadır. Bu endeks ile yoksul kitle birbirinden kesin çizgilerle ayrılarak değişik sosyo-ekonomik veya bölgesel gruplara bölünebilmektedir. Bunlara ilişkin yoksulluk oranları da ayrı ayrı hesaplanabilmekte ve alt gruplara ilişkin endeksler alt grupların nüfus paylarıyla ağırlıklandırılarak toplandığında toplam yoksulluk oranı olarak gözlenebilmektedir. Bundan dolayı yoksulluğun derinliği ve değişik gruplar arasındaki göreli yoğunluğuna ilişkin bilgilere ulaşılabilmektedir. İkincisi; yoksul grupların gelirlerindeki artışlar diğer gruplardaki artışlara oranla daha fazla fayda sağlamaktadır. Buna göre yoksulluğa karşı tepkinin derecesine koşut olarak artan bir yoksulluk tepkisi katsayısını içermesinden ve bölüşüm sorunlarına duyarlı olmaktadır (Şenses, 2006: 67).

$$FGTE = \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{q}\left(\frac{z - y_i}{z}\right)^2$$

2.3. Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulluğun pek çok nedeni bulunmaktadır. Yoksulluk, fazla üretememekten ve üretilen değerler karşılığında elde edilen değerlerin bireyler, bölgeler ve sektörler arasında adil bir şekilde paylaşılamamasından kaynaklanmaktadır (Aktan, 2002b). Yoksulluk iki farklı bakış açısıyla değerlendirilebilir. Bunlardan birincisi; yoksulluğu, yoksulların kendi kişisel özellikleriyle ilişkilendirmektedir. Buna göre yoksulluğu, bireylerin yetenekleri, sorumlulukları, tutumluluk dereceleri ve gösterdikleri çaba belirlemektedir. Bu görüşe göre yoksullar, yoksulluğun hem kurbanı hem de nedenidir. Diğer bir bakış açısına göre ise yoksulluk, bireylerin dışında gelişmekte ve tamamen sosyoekonomik sistemden kaynaklanmaktadır. Bu görüşe göre yoksulluğun temelinde düşük ücretler, yetersiz istihdam olanakları, ayrımcılık, ekonomi politikaları ve yetersiz eğitim yatmaktadır (Şenses, 2006: 145-146). Bu yaklaşımlardan birincisi liberal bir bakış açısını yansıtırken ikincisi ise daha eleştirel, sosyal ve insani bir bakış açısını yansıtmaktadır.

Yoksulluğa neden olan faktörler şu şekilde sıralanabilir: Adaletsiz vergi sistemi, yüksek faiz ve rant ekonomisi, işsizlik, enflasyon, hızlı nüfus artışı, iklim ve doğa koşulları, bireyler arasındaki yetenek farklılıkları, çalışamayacak durumda olan özürlü sayısının fazla olması, miras yoluyla elde edilen gelirler, piyasada tekelleşmenin olması, vergi kaçakçılığı ve devlet teşvikleri (Aktan, 2002b). Yoksulluğun nedenleri, yoksulluğun süresine göre de farklılıklar göstermektedir. Düşük eğitim düzeyi ile toprak ve krediye yetersiz derecede ulaşma gibi yapısal unsurların neden olduğu uzun dönemli kronik yoksulluk ile, boşanma ve kısa süreli işsizlikten kaynaklanan geçici gelir düşüşlerinin neden olduğu kısa dönemli yoksulluk, hem nedenleri hem de sonuçları bakımından oldukça farklıdırlar (Şenses, 2006: 147-148).

Yoksulluğun en önemli nedenlerinden bir tanesi gelir dağılımındaki eşitsizliktir. Eğer bir ülkede gelir dağılımındaki eşitsizlik çok yüksek ise, o ülkede hem yoksulların sayısı artar hem de yolsuzluklar fazlalaşır. Gelir dağılımı ile yoksulluk ve yolsuzluk arasında çok güçlü bir bağ söz konusudur. Gelir dağılımı daha adilane bir hal aldıkça yolsuzluklar da azalacaktır. Ancak Türkiye gibi gelir dağılımının bozuk olduğu ülkelerde yoksulların sayısı arttıkça yolsuzluklarda da artış gözlenmektedir (Karluk, 2007: 108). Yukarıda da belirtildiği gibi yoksulluğun pek çok nedeni vardır. Aşağıda yoksulluğa neden olan faktörlere ayrıntılı bir şekilde değinilmektedir.

2.3.1. Büyüme

İktisadi büyüme reel gayri safi yurtiçi hasılasının zaman içerisinde sürekli artmasıdır. Bir ülkede yaşayan insanların yaşam standartlarını sürekli biçimde yükseltmenin tek yolu iktisadi büyümedir (Ünsal, 2005: 14-15). Ekonomik büyümenin, yoksulluğun azaltılmasında etkili bir unsur olduğu genel kabul gören bir görüştür (Şenses, 2006: 221). Ancak büyüme ile yoksulluk arasında bazı tartışmalı noktalar bulunmaktadır. Birincisi; büyüme sürecinde gelir dağılımının ne yönde değiştiği ile ilgilidir. Kuznets hipotezine göre, büyüme sürecinde gelir dağılımındaki eşitsizlik önce artar, daha sonra belirli bir kişi başına gelir düzeyine erişildiğinde eşitsizlik azalır. Bu hipotez, uygulamalı araştırma bulguları tarafından birçok durumda doğrulanmıştır. İkincisi; büyümenin yoksulluk üzerindeki etkisinin hangi unsurlardan kaynaklandığıyla alakalıdır. Bu durumda iki temel unsur ön plana çıkmaktadır. Bunlar, büyümenin gelir dağılımı ve işgücü piyasaları (işgücüne katılma oranı, çalışma saatleri, ücret düzeyi, ücret dengesizliği ve işsizlik gibi) üzerindeki etkileridir. Buna göre büyüme, gelir dağılımı ve işgücü piyasaları yoksulluk açısından beraber değerlendirilmelidir. Bazı ülkelerde büyüme sürecinin sonunda yoksulluk düzeyi aşağıya çekilmiştir. Bu süreçte etkili olan unsurlar; ücret

eşitsizliklerinin azalması, reel ücretlerin artması ve işsizliğin azalması olmuştur (Şenses, 2006: 150-151).

Hint asıllı iktisatçı Jagdısh Bhagwati'ye göre büyüme süreci net olarak refah düşüşlerine neden olabilir. Bhagwati'ye göre bu durum yoksullaştıran (fakirleştiren) büyümedir. Bu teoriye göre ülkede öncelikle şiddetli bir ticaret arttırıcı büyüme ortaya çıkar. Daha fazla ihracat yapıp, karşılığında ithalat yapma isteği ticaret hadlerini ülkenin aleyhine değiştirir. Burada önemli olan nokta, ticaret hadlerindeki bozulmanın çok şiddetli olmasıdır. Ortaya çıkan refah kaybı, üretimin artması sonucunda sağlanan refah artışından daha fazla olmuştur. Yoksullaştıran büyüme gerçek dünyada çok sık rastlanan bir durum değildir. Ekonominin tümü açısından böyle bir durumla karşılaşılması çok zor olsa da bazı sektörlerde buna benzer durumlar ortaya çıkabilir. Bu duruma bir örnek olarak tarım sektörü gösterilebilir. Tarımsal üretimde ortaya çıkan aşırı bolluk çiftçiye zarar verir. Çünkü tarım ürünlerinin talebi esnek değildir. Ürünün bol olması iç ticaret hadlerinin bozulmasına, yani fiyatların düşmesine neden olur ve böylece tarım kesiminde reel gelirlerin azalmasına neden olur. Diğer bir ifadeyle köylü için yüksek üretim demek, düşük gelir ve artan yoksulluk demektir (Seyidoğlu, 2003: 108-109).

2.3.2. Demografik Unsurlar

Az gelişmiş ülkelerde nüfus artış hızının yüksek olması sonucunda nüfus baskısı oluşmakta ve buna bağlı olarak işgücünde artışlar meydana gelmektedir. Düşük gelirli az gelişmiş ülkelerdeki hızlı nüfus artışının yoksulluğun önemli bir nedeni olduğu hakkında yaygın bir düşünce söz konusudur. Hızlı nüfus artışının neticesinde hem gıda talebi artmakta hem de başta toprak olmak üzere kaynaklar üzerinde baskı yaratmaktadır. Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken husus, bu sorunların temelinde -nüfus baskısının ötesinde- ekonomi politikasındaki değişiklikler ile bölüşüm sorunlarının yer aldığıdır. Hanehalkının türü, büyüklüğü, eğitim durumu yoksullukla yakından alakalıdır. Az gelişmiş ülkelerde hızlı nüfus artışının sonucunda çocuk sayısı artmaktadır. Artan çocuk sayısı hem az gelişmiş

ülkelerde hem de gelişmiş ülkelerde yoksullukla yakından alakalı bir unsurdur. Ayrıca boşanmaların da etkisiyle aile biçiminde değişiklikler meydana gelmekte ve çekirdek aileye yönelişler gerçekleşmektedir. Reisleri kadın olan hanehalkları reisleri erkek olan hanehalklarına göre daha yoksuldurlar. Ayrıca hanehalkının eğitim düzeyi de oldukça önemlidir. Genelde hanehalkının eğitim düzeyi yükseldikçe yoksulluk oranı düşmektedir.

Yoksulluğu belirleyen başka bir unsur da göçlerdir. Yoksullukla göç arasındaki ilişki değişik açılardan ele alınması gereken karmaşık bir ilişkidir. Burada sorulması gereken soru kentsel yoksulluğun, kırdan kente doğru gerçekleşen göçlerin bir sonucu mu olduğudur. Bu konuda iki görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre kırsal kesimdeki düşük gelirli yoksullar kentlere itilmektedir. Göçler, kent ile kır arasındaki kazanç farklılıklarının büyüklüğüne bağlı olarak artacaktır. Göç ile gelenler yeterli seviyede istihdam olanaklarına kavuşamazsa, enformelleşme süreci başlayacaktır. Tüm bunların neticesinde ise yoksullaşma süreci yaşanacaktır. İkinci görüşe göre ise yoksulluk, göçü kısıtlayan bir unsurdur. Kırsal kesimde toprağı olmayanlar veya küçük ölçekli toprağı bulunanlar ile ücretli çalışan yoksullar göçün maliyetlerini karşılayamadıkları için göçten çok az yararlanabilmektedirler (Şenses, 2006: 152-162).

Kırdan kente göçün üç nedeni vardır. Bunlar; köyün itici gücü, iletici güçler ve kentin çekici gücüdür. Köyün itici gücünü oluşturan unsurlar iki farklı nedene dayanmaktadır. Birincisi; geleneksel üretim yapan tarım kesiminden dışarıya itilen gizli işsizlerdir. Bu durum düşük verime ve dolayısıyla düşük gelire bağlıdır. Düşük gelire neden olan unsurlar ise şöyle sıralanabilir: toprak mülkiyetinin dağılımındaki adaletsizlikler, faal tarımsal nüfusa ilavelerin tarım sektöründe çalışanların marjinal verimliliğini düşürmesi, gelirin adaletsiz dağılımı ve aşrı derecede arazi parçalanması (bölünmesi). Köyün itici gücünü oluşturan ikinci unsur ise tarımda makineleşme sonucunda işsiz kalan işgücünün tarım dışı sektörlere kaymasıdır. Kentin çekici gücünü oluşturan iki temel unsur vardır. Bunlar; kentlerdeki iş olanakları ve yüksek ücretler ile kentteki yaşam biçimidir (Dinler, 2000: 106-112).

Tablo 7: Bazı İllerin Aldığı Göç, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı (2000)

2000 Yılı Daimi İkametgahı	2000 Yılı Daimi İkametgah Nüfusu[1]	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (Binde)
Adıyaman	559.772	17.624	58.369	-40.745	-70,23
Ağrı	451.287	24.586	50.799	-26.213	-56,45
Ardahan	119.982	8791	22.317	-13.526	-106,72
Artvin	176.083	14.374	25.934	-11.560	-63,56
Bartın	172.597	10.069	25.727	-15.658	-86,78
Bayburt	87.386	6027	11.387	-5360	-59,51
Bilecik	179.562	24.586	14.481	10105	57,91
Erzurum	825.427	50.809	97.300	-46.491	-54,78
İstanbul	9.044.859	920.955	513.507	407.448	46,09
İzmir	3.078.981	306.387	186.012	120.375	39,88
Kars	290.611	28.937	47.268	-18.331	-61,15
Kırşehir	233.028	19.273	30.021	-10.748	-45,08
Kocaeli	1.079.603	119.301	119.090	211	0,20
Mardin	601.621	26.083	68.165	-42.082	-67,58
Muğla	632.850	80.782	37.861	42.921	70,20
Muş	390.308	13.379	37.448	-24.069	-59,51
Zonguldak	574.182	27.839	71.848	-44.009	-73,82

Kaynak: TÜİK, 2000 Genel Nüfus Sayımı

1) Daimi ikametgah nüfusu içinde yurtdışından gelen göç kapsanmamıştır.

Tablo 7'de seçilmiş bazı illerin aldığı göç, verdiği göç, net göç ve net göç hızına ait veriler yer almaktadır. Buna göre en çok göç veren bölgelerin başında Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri gelmektedir. Oransal bakımdan en yüksek göç alan illerden bir tanesi Muğla'dır. Bu ili sırasıyla Bilecik ve Muğla takip etmektedir. Muğla'nın net göç hızı %7 olarak gerçekleşmiştir. Bilecik'in net göç hızı %5,7 ve İstanbul'un net göç hızı ise %4,6'dır. Mutlak olarak en fazla göç alan il ise İstanbul'dur. İstanbul'u Ankara ve İzmir takip etmektedir. Oransal olarak en fazla göç veren il Ardahan'dır. Ardahan'ın net göç hızı yaklaşık %10'dur. Erzurum, Mardin ve Zonguldak en fazla göç veren iller sıralamasında listenin ilk

sıralarında yer alan illerdir. 2010 ADNKS sonuçlarına göre Tunceli, Çankırı ve Ardahan nüfus artış oranı en düşük illerdir. Nüfus artış oranı en yüksek iller ise Bilecik, Isparta ve Erzincan'dır. Nüfusu en yüksek ilk beş il sırasıyla İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Adana'dır. 1990-2000 yılları arasında nüfus artış hızı %1,83 iken, bu oran 2007-2008'de %1,31'e düşmüştür. 2009-2010'da ise %1,59 olarak gerçekleşmiştir (tuik.gov.tr).

Tablo 8: İşletme Büyüklüğüne Göre İşletme Sayısı ve İşletmenin Tasarrufunda Bulunan Arazi Büyüklüğü

	1991[1]		**2001[3]**	
İşletme Büyüklüğü (Dekar)	**Toplam İşletme sayısı**	**Toplam Arazi (Dekar)[2]**	**Toplam İşletme sayısı**	**Toplam Arazi (Dekar)[2]**
Arazisi Olmayan	101.610	-	54.523	-
5'den az	251.686	667.059	178.006	481.987
5 – 9	381.287	2.511.091	290.461	1.952.471
10 – 19	752.156	10.042.501	539.816	7.378.022
20 – 49	1.274.609	38.668.961	950.840	29.531.622
50 – 99	713.149	46.750.693	560.049	38.127.035
100 – 199	383.323	49.216.633	327.363	43.884.397
200 – 499	173.774	46.487.432	153.685	42.075.498
500 – 999	24.201	14.982.493	17.429	11.218.554
1000 – 2499	10.266	13.856.621	4199	5.476.930
2500-4999	1930	6.538.082	222	695.541
5000+	441	4.789.427	57	3.526.175
TOPLAM	**4.068.432**	**234.510.993**	**3.076.650**	**184.348.232**

Kaynak: TÜİK

(1) Tüm köyler ve nüfusu 5 000'den az olan yerleşim yerleri kapsanmıştır. Hanehalkı anketi, örnekleme yöntemi ile 4 000 örnek köyde ve her köyden de 8 tarımsal işletme ile mülakat şeklinde uygulanmıştır. Nüfusu 5 001 ve daha fazla olan yerleşim yerlerinde ise arazi büyüklüğü ve hayvan varlığı itibariyle getirilen kıstaslar kullanılarak tam sayım yöntemi uygulanmıştır.
(2) Tarım alanı
(3) Tüm köyler ve nüfusu 5 000'den az olan yerleşim yerleri kapsanmıştır. Seçilen 5 000 köyden ve her köyden de sistematik örnekleme ile seçilen 10 tarımsal işletme ile Tarımsal İşletmeler (Hanehalkı) Soru Kağıdı doldurulmuştur. Nüfusu 5 001 ve daha fazla olan yerleşim yerlerinde ise

arazi büyüklüğü ve hayvan varlığı itibariyle getirilen kıstaslar kullanılarak tam sayım yöntemi uygulanmıştır.

Tablo 8'de işletme büyüklüğüne göre işletme sayısı ile işletmenin tasarrufunda bulunan arazi büyüklüklerine ait istatistiklere yer verilmiştir. 1997 yılında kişi başına ekilebilir tarım alanı 0,38 hektarken bu oran 1999 yılında 0,37 hektara düşmüştür. 2000 yılında 0,35 hektar olan tarım alanı 2005 yılında ise 0,33 hektara düşmüştür (tuik.gov.tr).

2.3.3. İşsizlik

Yoksulluk ile işsizlik arasında çok yakın bir ilişki vardır. Ayrıca işsizlik süresi de yoksulluk süresini belirleyen unsurlardan bir tanesidir. Burada öncelikle konuyla alakalı olarak çeşitli tanımlamalar yapılacak ve daha sonrasında da bazı istatistiklere yer verilecektir. Referans dönemi içinde istihdam halinde olmayan (kâr karşılığı, yevmiyeli, ücretli ya da ücretsiz olarak hiç bir işte çalışmamış ve böyle bir iş ile bağlantısı da olmayan) kişilerden iş aramak için son üç ay içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 2 hafta içinde işbaşı yapabilecek durumda olanlar işsiz nüfusa dahildirler. Ayrıca, üç ay içinde başlayabileceği bir iş bulmuş ya da kendi işini kurmuş ancak işe başlamak ya da işbaşı yapmak için çeşitli eksikliklerini tamamlamak amacıyla bekleyenler de işsiz nüfus kapsamına dahildirler. İşsizler ile istihdam edilenler işgücünü oluşturmaktadır. Kurumsal olmayan nüfus; okul, yurt, otel, çocuk yuvası, hastane, cezaevi, kışla veya orduevinde ikamet edenler dışında kalan nüfustur. Kurumsal olmayan nüfus içerisindeki 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus da, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfusu ifade etmektedir. İşgücü istihdam edilenler ile işsizlerin oluşturduğu toplam nüfusu yansıtmaktadır. İşgücüne katılma oranı ise işgücünün kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfusa oranlanmasıyla bulunur (TÜİK, 2010: 130).

Tablo 9'da işgücüne ait bazı istatistiklere yer verilmiştir. 1980-1990 yılları arasındaki işsizlik ortalaması %7,9'dur (Şiriner ve Doğru, 2006: 190). 1980 yılında

%8,3 olan işsizlik oranı 1983 yılında %7,9'a inmiş, 1986 yılında %8,1'e yükselmiştir. 1987 yılına gelindiğinde ise işsizlik daha da artarak %8,5 seviyesinde gerçekleşmiştir (Güney, 2009). 1991-2000 yılları arasındaki işsizlik ortalaması ise %7,6'dır. 2001 yılından itibaren işsizlik oranı sürekli artmıştır. İşsizliğin demografik unsurlarına bakıldığında işsizlik ile eğitim seviyesi arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığı görülmektedir. Buna göre işsizlik düzeyinin en yüksek olduğu kesim ilkokul mezunlarıdır. 1990 yılında tüm işsizler içerisinde ilkokul mezunu olanların oranı yaklaşık %50 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönem içerisinde lise dengi meslek okulu mezunlarının işsizlik oranı %5 ve yüksek öğretim görmüş kişiler arasında işsizlik oranı ise %4,5 olmuştur. 2000 yılındaki rakamlara bakıldığında da en yüksek işsizlik oranının ilkokul mezunu olanlar arasında gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönemde yüksek öğretim görmüş kişiler arasındaki işsizlik oranı ise %9,5 seviyesine yükselmiştir. 2009 yılında da listenin ilk sırasında yine ilkokul mezunları yer alırken bunu genel lise mezunları takip etmektedir. 2009 yılındaki resmi istatistiklere göre toplam işsiz sayısı 3.471.000'dir. Meslek lisesinden mezun olanlar arasında işsizlik oranı %11,3 iken genel lise programından mezun olanlar arasında işsizlik oranı %14,3 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl yüksek öğretim mezunları arasındaki işsizlik oranı ise %12,2'dir. Zaman içerisinde ilkokul mezunlarının işsizlik oranındaki payı düşerken yüksek öğretim mezunlarının payında bir artış gerçekleşmiştir. Tabloya göre, işsizlik olgusu her eğitim düzeyine sahip kişiler arasında görülmektedir. Son zamanlarda genç nüfustaki işsizlik oranı da her geçen gün artmaktadır. Gençler arasındaki işsizlik oranı 2009 yılında %28,6 ve 2010 yılında %25,5 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Tablo 9: İşgücü Durumuna Göre Kurumsal Olmayan Nüfus

Yıllar	Toplam Nüfus (Bin)	15+ Yaş (Bin)	İşgücü (Bin)	İşgücüne Dahil Olmayan (Bin)	İşgücüne Katılma Oranı (%)	İstihdam Edilen (Bin)	İşsiz (Bin)	İşsizlik oranı (%)	İstihdam Oranı (%)
1988	53.284	33.746	19.391	14.355	57,5	17.755	1638	8,4	52,6
1989	54.047	34.315	19.931	14.385	58,1	18.222	1709	8,6	53,1
1990	55.294	35.601	20.150	15.451	56,6	18.539	1612	8,0	52,1
1991	56.407	36.869	21.010	15.859	57,0	19.288	1723	8,2	52,3
1992	57.521	37.984	21.264	16.720	56,0	19.459	1805	8,5	51,2
1993	58.478	38.957	20.314	18.643	52,1	18.500	1815	8,9	47,5
1994	59.455	40.038	21.877	18.162	54,6	20.006	1871	8,6	50,0
1995	60.585	41.176	22.286	18.890	54,1	20.586	1700	7,6	50,0
1996	61.724	42.243	22.697	19.546	53,7	21.194	1503	6,6	50,2
1997	62.871	43.299	22.755	20.544	52,6	21.204	1552	6,8	49,0
1998	64.008	44.295	23.385	20.911	52,8	21.779	1607	6,9	49,2
1999	65.139	45.311	23.878	21.433	52,7	22.048	1830	7,7	48,7
2000	66.187	46.211	23.078	23.133	49,9	21.581	1497	6,5	46,7
2001	67.296	47.158	23.491	23.667	49,8	21.524	1967	8,4	45,6
2002	68.393	48.041	23.818	24.223	49,6	21.354	2464	10,3	44,4
2003	69.479	48.912	23.640	25.272	48,3	21.147	2493	10,5	43,2
2004[1]	66.379	47.544	22.016	25.527	46,3	19.632	2385	10,8	41,3
2005[1]	67.227	48.359	22.455	25.905	46,4	20.067	2388	10,6	41,5
2006[1]	68.066	49.174	22.751	26.423	46,3	20.423	2328	10,2	41,5
2007[1]	68.901	49.994	23.114	26.879	46,2	20.738	2376	10,3	41,5
2008	69.724	50.772	23.805	26.967	46,9	21.194	2611	11,0	41,7
2009	70.542	51.686	24.748	26.938	47,9	21.277	3471	14,0	41,2

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, 2010
(1) Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir. Sonraki yıllara ilişkin veriler de yenilenen nüfus projeksiyonlarına göre ağırlandırılmaktadır.

Neoliberalizm ile emek-sermaye çelişkisinde işgücüne yönelik sürekli bir saldırı başlatılmıştır. Düşük ücretler, fazla çalışma, kayıt dışı istihdam,

sendikasızlaştırma ve taşeronlaştırma bunlar arasında sayılabilir. Zaten neoliberallere göre işgücü piyasalarında sendikalara herhangi bir rol biçilmemektedir. Çünkü sendikalar ücret düzeyini yükselttikleri için istihdamda bir daralmaya, diğer sektörlerde ise ücretlerin düşmesine neden olur. Böylece sendikalar hem topluma hem de işçilere zarar vermektedir. Ayrıca en dezavantajlı işçilerin fırsatlarını daha da azaltarak çalışan sınıfın gelirlerini adaletsiz bir hale getirmektedirler (Friedman, 2008: 166). Friedman'a göre işçiler arasındaki gelir farklılıklarının ve işsizliğin sorumlusu sendikalardır. Dolayısıyla sendikalar, gelir dağılımında adaletsizliğe neden olmaktadırlar. Neoliberal saldırıların özünü bu düşünceler oluşturmaktadır.

2.3.4. Ücret Farklılıkları

Çalışanlar arasında ücret farklılıkları vardır. Bu durum iki temel nedene dayanmaktadır. Birincisi; işçilerin nitelikleri arasındaki farklardır. İşçilerin tamamı aynı nitelikte değildirler. İşçilerden bazıları belirli bir eğitimden ve tecrübeden geçerek kalifiye işçi olurlar. Buna karşın hiçbir eğitimi ve tecrübesi olmayan işçiler de vardır bunlar da düz işçi olarak adlandırılmaktadır. Kalifiye işçilere düz işçilere nazaran daha fazla ücret ödenir. Son zamanlarda hem eğitim yaygınlaşmakta hem de makineleşmenin ve işbölümünün ilerlemesinin sonucunda işler basitleşmektedir. Bundan dolayı günümüzde kalifiye işçiler ile düz işçiler arasındaki ücret farklılıkları azalmaktadır. İkincisi ise işlerin nitelikleri arasındaki farklardır. İşlerin tamamı aynı nitelikte değildir. Aralarında zahmet, tehlike, prestij, sağlık gibi nedenlerden dolayı farklar vardır. Ayrıca aynı işi büyük şehirlerde yapmak ile mahrumiyet bölgelerinde yapmak arasında da farklar vardır. Bu farklılıklardan dolayı aynı nitelikteki işçilerin farklı işlerden elde ettikleri ücretleri de farklı olmaktadır. Ancak günümüzde ücretler arasında bu bakımdan da bir yaklaşma eğilimi söz konusudur (Aren, 2007: 86-88).

Ücretler arasındaki farklılıkların bir diğer nedeni de yetenektir. Müzisyenlik, futbolculuk gibi bazı işleri yapabilmek özel yetenek ister. Bu yeteneklere sahip

insan sayısı ise sınırlıdır. Buna karşın bazı kişiler daha yüksek ücretli farklı işleri yapabilecek yeteneğe sahiptirler ancak bunu tercih etmeyebilirler. Bunda o mesleğin yorucu olup olmaması ve toplumda o mesleğe verilen değer önemlidir (Dinler, 2004: 264).

2.3.5. Özel Mülkiyet

Özel mülkiyet esasen üretim araçları ile ilgili bir kavramdır ve kapitalist sistemin temel unsurlarından biridir ve kişilere mülkiyet üzerinde mutlak bir hak sunar. Özel mülkiyet ve dolayısıyla miras yoluyla elde edilen gelirler yoksulluğun nedenlerinden birisidir. Günümüzde özel mülkiyet ve miras olgusu yasalarla güvence altına alınmıştır. 1982 Anayasası'nın 35. maddesinde de herkesin mülkiyet ve miras haklarına sahip olduğu belirtilmiştir. Ancak mülkiyetin dağılımı konusunda herhangi bir ifade yer almamaktadır. Mülkiyetin adil olmayan dağılımı, gelir dağılımını da eşitlikten uzaklaştıracaktır. Toplumda üretim araçlarının mülkiyetine kimlerin sahip olduğu gelir dağılımını doğrudan belirleyen en önemli faktördür (Karluk, 2007; Şahin, 2006).

2.3.6. Adaletsiz Vergi Sistemi

Kamunun en önemli gelir kaynağı vergilerdir. Kamunun harcama yapabilmesi için gelir toplaması gerekir. Vergi kaçakçılığının sonucunda bütçede hedeflenen gelirler sağlanamaz ise kamu harcamaları da istenen düzeyde gerçekleşmeyebilir ve sosyal transferler yetersiz düzeyde kalabilir. Vergi sistemindeki adaletsizlik ve vergi kaçakçılığı yoksulluğun bir nedeni olarak ifade edilmektedir. Burada vergilerin dolaylı mı yoksa doğrudan mı olduğu çok önemlidir. Çünkü dolaylı vergiler eşitsizlikleri arttırmaktadır. Ekonomisi gelişmiş ülkelerde vergi gelirleri içerisinde doğrudan vergiler önemli bir kalem iken Türkiye gibi ülkelerde dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı daha yüksektir. Çünkü dolaylı vergilerde kişilerin ekonomik durumları göz önünde bulundurulmaz. Asgari ücret alan bir kişi

ile gelir seviyesi yüksek bir kişi ekmek alırken, telefon kullanırken, akaryakıt tüketirken aynı oranda vergi ödemektedir. Dolayısıyla vergilerin doğrudan olması ve mükelleflerin gelirleriyle doğru orantılı olarak vergi ödemeleri gerekir.

2008 yılında Özel Tüketim Vergisi'nin (ÖTV) vergi gelirleri içerisindeki payı %24,88 iken bu oran 2009 yılında %25,3'e yükselmiştir. ÖTV içerisindeki en yüksek pay petrol ve doğalgaz ürünlerine aittir. 2008 ve 2009 yıllarında petrol ve doğalgaz ürünlerinden alınan ÖTV'nin toplam vergi gelirleri içerisindeki oranı ise %14,24 ve %14,8'dir (gep.gov.tr).

2.3.7. Ekonomi Politikaları

Bir ülkede uygulanan ekonomi politikaları ile yoksulluk ve gelir dağılımı arasında çok yakın bir ilişki vardır. Ekonomi politikalarının yoksulluğa etkisi incelenmeden önce bir konunun altının çizilmesinin yararı olacaktır. Öncelikle iktisat literatüründeki pek çok kavram bazı gerçekleri gizlemek için kullanılmaktadır ve bu yapılırken çeşitli disiplinlerden yararlanılmaktadır. İktisatta son zamanlarda yaygın bir şekilde matematiksel modeller kullanılmaktadır ve iktisat teorileri bu modeller aracılığıyla açıklanmaya çalışılmaktadır (Şenses, 2004: 23). Özellikle 1960'lı yılların sonlarından itibaren iktisatta giderek artan bir şekilde kullanılan bu dil, kendisini diğer tüm teorilerden soyutlamakta ve sadece liberalizmin teorilerini doğa kanunu gibi kabul etmektedir (kazgan.bilgi.edu.tr). Ancak neoklasik iktisadın matematiksel modelleri az gelişmiş ülkelerin karmaşık sosyal ve kurumsal yapılarını yeterince açıklayamamaktadır. Bundan dolayı bu yaklaşımlarda sermaye birikim süreçleri, sınıfsal çelişkiler, ulusal ve uluslar arası düzeydeki güçler dengesi ile tüm bunları tarihsel süreç içerisinde yakından etkileyen sömürgecilik, emperyalizm gibi olgular yer almamaktadır. İnsanlığın yakın tarihinde ekonomi politikaları, sanayileşmiş ülkelerin ekonomik ve sosyal çıkarlarına göre biçimlenmiştir (Şenses, 2004: 23). Bu bağlamda Türkiye'de uygulanan ekonomi politikaları, kaynağını 24 Ocak kararlarından almaktadır. Bu nedenle bu kararlar ile sonuçları bir sonraki bölümde ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir.

2.3.8. Piyasanın Rekabet Yasası

Piyasalardaki rekabetin aksaması sonucunda ortaya monopol, monopolistik rekabet ve oligopol gibi piyasalar çıkabilir. Rekabetin ortadan kalktığı böylesi piyasalarda firmalar üretimlerini suni olarak kısabilirler ve aşırı karlar elde edebilirler. Böyle bir durumda gelir dağılımı bu firmaların sahipleri lehine gelişir. Monopol piyasasında aşırı karların varlığı uzun dönemde de devam eder ancak monopolistik rekabette uzun dönemde normal kar söz konusudur. Ayrıca bu piyasalar kaynak dağılımında etkinliği bozarlar (Ünsal, 2005; Dinler, 2004).

2.3.9. Diğer Unsurlar

Yukarıda sayılan bu unsurların haricinde şoklar, yüksek faiz ve rant ekonomisi, enflasyon, ülkenin demokratikleşme seviyesi, sendikal yapıların etkin bir çıkar grubu olup olmadığı yoksulluğu neden olan faktörler arasında sayılabilir.
Enflasyon ile gelir dağılımı düşük gelirliler ile sabit gelirliler (ücretliler, maaşlılar, emekliler) aleyhine bozulmaktadır. Özellikle 1980'lerden sonra maaş ve ücretlilerin gelirleri enflasyonun altında kalmış ve reel olarak gerilemiştir. 1980 sonrasında ücret ve maaşların milli gelir içerisindeki payının düşmesine karşın faiz, rant ve kar gelirlerinin payı artmıştır (Karluk, 2007; Şahin, 2006).

2.4.Yoksullukla Mücadele ve Devletin Rolü

Temel yoksulluk yaklaşımının belirlenmesi, yoksullukla mücadele politikalarının oluşturulmasının başlangıç noktası olmalıdır. Yoksulluğa karşı oluşturulacak önlemlerin farklı düzlemlerde ele alınması gerekir. Hanehalkları, sivil toplum kuruluşları ve yerel topluluklar, ülkeler ve uluslararası kuruluşlar hem yoksulluğa karşı oluşturulan önlemlerin şekillendirilmesinde hem de uygulamasında etkili olmaktadır. Ülke ekonomisindeki mülkiyet ve üretim ilişkileri ile ona bağlı olarak gelişen siyasal karar mekanizmaları bu çerçevenin tam ortasında yer

almaktadır. Bu bakımdan yoksulluk konusuna yoksullar açısından ya da servet ve gelirin yoğunlaştığı baskı ve çıkar grupları açısından bakılabilir. Burada özellikle belirtilmesi gereken bir nokta da devletin zaman içerisinde değişen konumu ile rolüdür. Yoksullukla mücadele bağlamında bu unsurların hep birlikte ele alınması gerekir (Şenses, 2006: 217-218).

Devlete yoksullukla mücadele çok önemli görevler düşmektedir. Devletin, sosyal devlet ilkesi gereğince güçsüzleri koruması ve bunların durumlarının güçlendirilmesi için çalışmalar yapması gerekir. 24 Ocak kararlarına karşı eleştirilerin artmasıyla beraber 1986 yılında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile Başbakanlığa bağlı olarak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) kurulmuştur. Bu fonun amaçları şöyle sıralanabilir: Muhtaç durumda bulunan vatandaşlar ile her ne bakımdan olursa olsun Türkiye'ye gelmiş veya kabul edilmiş kişilere yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici tedbirler alarak gelir dağılımını daha adil bir hale getirmek, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmektir. SYDTF tarafından gerçekleştirilen sosyal yardımlar; aile yardımları (gıda, yakacak ve barınma), sağlık yardımları, eğitim yardımları, özürlü yardımları ve özel amaçlı yardımlar olmak üzere beş çeşittir. Bu kapsamda şartlı nakit transferleri gerçekleştirilmektedir. İlköğretime devam eden erkek öğrencilere ayda 25 TL, kız öğrencilere ise 35 TL verilmektedir ve ortaöğretime devam eden erkek öğrencilere 45, kız öğrencilere ise 55 TL ödenmektedir. 2008 yılında SYDTF'nin yaptığı toplam yardımlar 1.797.079.768 TL olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılındaki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün (SYDGM) sosyal yardım ve proje destek faaliyetlerinin etki analizi araştırması çalıştay raporuna göre sosyal yardım alanında faaliyet gösteren birçok kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler ve sivil toplum örgütlerinin var olması ve bu dağınık yapının sosyal yardımlar konusunda kullanılan kaynağın etkin şekilde değerlendirilememesine yol açtığı dile getirilmiştir. Ayrıca sosyal yardım ve hizmet alanında çalışan kurum ve kuruluşları ile özellikle belediyelerin muhtaçlık kriterleri arasında farklılıklar bulunduğu ve fayda sahipleri belirlenirken standart bir yapı olmadığı dile getirilmiştir. Bu nedenle bütünleşik sosyal yardım hizmetleri projesinin ilerleyen ayaklarında ortak muhtaçlık

kriteri oluşturulması, ortak form kullanılması ve tek nokta merkezleri kurulması konusunda görüş birliğine varılmıştır (sydgm.gov.tr).

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından da birtakım yardımlar yapılmaktadır. Bunlar arasında yoksullara yiyecek dağıtılması amacıyla kurulmuş olan aşevleri, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ilk ve orta öğretimdeki öğrencilere verilen burslar, sosyal güvencesi olmayan ve annesi veya babası olmayan muhtaç kişilere verilen muhtaç aylıkları sayılabilir. Bu bağlamda 2009-2010 eğitim-öğretim döneminde 10.000 öğrenciye aylık 50 TL burs verilmiştir. 2011 yılında muhtaç engelliler ile yetim çocukların her birine aylık olarak 330,62 TL ödenmektedir(vgm.gov.tr). Ayrıca 1976 yılında '65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması' hakkında kanun çıkartılmıştır. Buna göre muhtaç olan ve 65 yaşını dolduran yaşlılar ile 18 yaşından büyük özürlülere, kanunen bakmakla yükümlü olduğu 18 yaşını tamamlamamış özürlü yakını bulunan T.C. vatandaşlarına aylık bağlanmıştır. Bu yardımlar pasif yardım olarak nitelenebilir. Böyle nitelendirilmesinin sebebi; yardım alanların hem muhtaç olması hem de çalışamayacak şekilde güçsüz ve kimsesiz olmasıdır (Taşcı, 2010).

Bu konuda çalışmalar yapan bir diğer kurum ise Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'dur. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunun (SHÇEK) amaçları şu şekilde özetlenebilir: Nitelikli bir yaşam sürdürmekte güçlük çeken birey ve grupların; maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesinin ve ihtiyaçlarının karşılanmasının bir insan hakkı olduğu anlayışı içinde, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olmak ve hayat standartlarının iyileştirilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütününü yürütmektir. SHÇEK, çocuklara, kadınlara, yaşlılara, özürlülere, sokakta yaşayan ve çalıştırılan çocuklara ayni ve nakdi yardımlar ile sosyal yardımlarda bulunmaktadır. Yapılan yardımlar üç grupta toplanabilir. Bunlar; geçici-ayni nakdi yardımlar, bir yıl süreli nakdi yardımlar ve uzun süreli nakdi yardımlardır (shcek.gov.tr).

2003 yılı itibariyle Türkiye'nin sosyal koruma harcamaları, GSYİH'nin %11,6'sına tekabül etmektedir. Bu rakam Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development-OECD) ülkelerinde ise %20,7'dir. Türkiye'nin yaşlılık ve sağlık alanlarında yapmış olduğu harcamalar da OECD ülkelerinin ortalamasının altındadır. Yine 2003 yılı verilerine göre diğer kamu sosyal harcamalarının (aile, konut, özürlülük, işsizlik sigortası ödemeleri ve yoksul kesimi hedefleyen sosyal yardımlar) payı %1,3 iken OECD ülkelerinin ortalaması %7,9 olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılı verilerine göre Türkiye'nin yaşlılık alanında yaptığı harcamalar %6 iken Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin ortalaması ise %10,9'dur. Yine söz konusu yıl için hastalık-sağlık alanında yapılan harcamalar da AB ortalamasının altındadır. Bu rakamlar Türkiye ve AB için sırasıyla %4,9 ve %7,5'dir (Buğra, 2008: 226-229).

Tablo 10: Yeşil Kart Kayıtlarının İllere Göre Dağılımı

Sıra	İl Adı	Yeşil Kartlı Sayısı[1]
1	Şanlıurfa	600.936
2	Diyarbakır	584.639
3	Van	528.240
4	Adana	359.041
5	İstanbul	354.338
6	Ağrı	315.448
7	Hatay	306.416
8	Mardin	299.462
9	Kahramanmaraş	259.611
10	Gaziantep	260.338

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, Yeşil Kart Bilgi Sistemi

(1) İptal Edilen Yeşil Kartlılar Dahil Değildir

Türkiye'de 1992 yılından beri ödeme gücü olmayan vatandaşların tedavi giderleri yeşil kart ile gerçekleştirilmektedir. Yeşil kartın yatarak tedavi masraflarını karşılaması öngörülmüş ve ilaç dahil ayakta tedavi masraflarının ise SYDTF

tarafından karşılanması öngörülmüştür. SYDTF tarafından yeşil kart sahibi yoksullara verilen sağlık yardımları 2005 yılından itibaren Sağlık Bakanlığı'na devredilmiştir. Tablo 10'da 01.02.2011 tarihi itibariyle yeşil kart ile ilgili veriler yer almaktadır. Yeşil kart ile ilgili istatistikler bize bir ölçüde yoksulluk ve gelir dağılımı ile ilgili bir bilgi de sunmaktadır. Çünkü yeşil kart sahipleri, hiçbir sosyal güvenlik kurumunun güvencesi altında bulunmayan ve aylık geliri asgari ücretin vergi ile sosyal primi dışındaki miktarının 1/3'ünden az olanlar şeklinde tanımlanmıştır.

Yoksullukla mücadele konusunda çok çeşitli görüşler ve değerlendirmeler mevcuttur. Bu konudaki farklı bakış açılarının temelinde insanların değişik siyasal düşünce tarzlarının olması yatmaktadır. Aşağıda bu konuya ilişkin farklı değer ve düşünce sistemlerine ait görüşlere yer verilmiştir (Örs, 2009):

- Yoksulluk sadece ekonomik bir unsur olarak ele alınmamalı, yoksulluğa yol açan bütün faktörlerin beraber değerlendirilmesi gerekmektedir.
- Sosyal devlet ve buna bağlı olarak sosyal politika yaklaşımları güçlendirilmelidir.
- Yoksulluğa karşı toplumsal duyarlılık sağlanmalı ve yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde kamuoyunun desteği sağlanmalıdır.
- Yoksullukla mücadele bağlamında etkili kampanyaların ve projelerin uygulanması gerekir.
- Yoksullukla mücadele sürecine yoksulların da katılımı sağlanmalıdır.

Bazı iktisatçılar nakit gelir desteği politikasının ekonomik açıdan çok etkili bir çözüm olduğunu ifade etmektedirler. Bu konuda Milton Friedman negatif gelir vergisini önermektedir. Belirlenen gelirin altında bir gelire sahip olanlara net transfer yapılmasını önermektedir ve böylece piyasada kaynak dağıtımı optimal bir şekilde gerçekleşerek yoksulluk önlenebilecektir. Bu yöntemin sonucunda hem üretimde kaynak dağıtımına müdahale en az seviyeye inecek hem de tüketim aşamasında bireyler kendi kararlarını kendileri vereceklerdir. İşsizlik sigortası ve aile yardımının yerine negatif gelir vergisi koyulmaktadır. Bu öneri devletin

küçülmesine ve kamu harcamalarının azalmasına yol açacağı gerekçesiyle eleştirilmektedir (Buğra ve Sınmazdemir, 2007).

Liberallere göre devlet müdahaleci olmamalıdır. Devletin müdahaleci olması yoksulluğun temel kaynağıdır. Liberallerin yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik görüşleri şu şekilde özetlenebilir (Aktan, 2002b):

- Piyasa ekonomisi güçlendirilmeli ve üretim arttırılmalıdır. Böylece işsizlik azalacaktır.
- Düşük vergi oranları ile üretimin arttırılması amaçlanmalıdır. Bireylerin gelirlerinin ve refah seviyelerinin arttırılması sağlanmalıdır.
- Zorunlu özel sosyal güvenlik sistemi uygulanmalıdır ve devlet sadece primini ödeyemeyecek durumda olanların primlerini karşılamalıdır.
- Zorunlu özel sağlık sigortası sistemi uygulanmalıdır ve devlet sadece primini ödeyemeyecek durumda olanların primlerini karşılamalıdır.
- Özel eğitim kurumları güçlendirilmelidir. Öğrenim harcını ödeyemeyecek durumda olanların harçları devlet tarafından karşılanmalıdır veya yoksul öğrencilere karşılıksız ya da uzun vadeli düşük faizli burs sağlanmalıdır.
- Devlet hiçbir sektöre ve kesime direkt parasal yardım yapmamalıdır.
- Bireylerin bilgi ve becerileri geliştirilerek nitelikli işgücü haline getirilmelidir.
- İşsizlik sigortası kaldırılmalıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUK

Türkiye, gelir dağılımının adaletsiz olduğu ülkelerden bir tanesidir. Gelir dağılımındaki bu adaletsizlik özellikle 1980 sonrasında uygulanan ekonomik ve sosyal politikalarla daha adaletsiz bir hal almıştır. Gelir dağılımının 1980 yılı öncesine ve sonrasına bakıldığında özellikle 1980'li yıllarda daha adaletsiz bir hal aldığı gözlenmektedir. Her ne kadar anayasada sosyal devlet ve sosyal adalet ilkeleri benimsenmişse de bu konuda uygulanan politikaların tatmin edici sonuçlar vermediği gözlenmiştir (DPT, 2007: 18). Bu nedenle bu bölümde öncelikle 24 Ocak Kararları mercek altına alınacaktır. Sonrasında gelir dağılımı ile ilgili bazı tanımlamalar yapılacak ve Türkiye'deki yoksulluk ve gelir dağılımı ayrıntılı bir şekilde incelenecek. Yoksulluğa neden olan faktörler aynı zamanda gelir dağılımında da adaletsizliğe yol açan faktörler oldukları için ve bu konulara bir önceki bölümde değinildiğinden dolayı burada ayrıca ele alınmayacaktır. Gelir dağılımındaki adaletsizliğin göstergelerinden olan Gini Katsayısı ve Lorenz Eğrisi açıklandıktan sonra, gelir dağılımındaki adaletsizlik fonksiyonel, sektörel ve bölgesel düzeyde ele alınacaktır. Farklı dönemlere ait verilere yer verildikten sonra neoliberal politikaların gelir dağılımı üzerindeki etkisi incelenecektir. Bu bağlamda gerek TÜİK'in gerekse de bazı sendikaların yoksulluk düzeyi ile ilgili yapmış oldukları çalışmalara da yer verilecektir. Bu kurumların yaptıkları çalışmalardaki farklılıklar, nedenleriyle birlikte ele alınacaktır. Bu bölümde son olarak yoksulluğun Türkiye'deki yansımalarından olan kadın yoksulluğu ve kent yoksulluğu konusu incelenecektir.

3.1. 24 Ocak Kararları

24 Ocak Kararları esasen neoliberal politikalardan oluşmaktadır ve Türkiye'de neoliberal politikaların başlangıç miladı olarak ifade edilebilir. 24 Ocak Kararlarından sonra ekonomiye yeni bir rota çizilmiştir. Daha önce uygulanan

ekonomi politikaları terk edilmiş, serbestleşme ve ihracata dayalı büyüme ekonominin yıldızları parlayan kavramları olmuştur. 24 Ocak Kararları, toplumun tüm kesimlerini farklı düzeylerde de olsa etkileyen, toplumu değiştiren ve dönüştüren bir milat olmuştur. Bu kararların uygulanabilmesi o günün siyasal koşullarında mümkün olmadığı için, programın uygulanabilmesi amacıyla 12 Eylül 1980'de askeri darbe yapılmıştır.

Ekonomiye yeni bir yön veren 24 Ocak Kararlarının temel ilkeleri şu şekilde özetlenebilir (Parasız, 2003: 283-284):

- Ekonomi yönetiminde karar bütünlüğünün, uyumun ve tutarlılığın sağlanabilmesi için mikro yerine makro düzeyde kararlar alınmalıdır.
- İmalat sanayisinde ve ihracatta özel sektörün hem potansiyelinden hem de dinamizminden en üst düzeyde yararlanılmalıdır.
- Öncelikle enflasyon kontrol altına alınmalı daha sonrasında büyüme düşünülmelidir. Enflasyonun kontrol altına alınabilmesi için para ve kredi politikası titizlikle sürdürülmelidir. Kamu kesiminin finansman açığı ortadan kaldırılmalı ve Hazine'nin Merkez Bankası'ndan borçlanması yakından takip edilmelidir.
- Yeni yatırımlara girişmeden önce mevcut atıl kapasitelerin tam olarak kullanılması sağlanmalı ve ihracatın hızlı bir şekilde arttırılabilmesi için gerçekçi ve esnek bir döviz kuru politikası izlenmelidir. Aynı zamanda tasarrufların arttırılabilmesi ve mali kurumlar aracılığıyla yönlendirilebilmesi için gerçekçi bir faiz politikası izlenmelidir.
- İç ve dış finansman açığının kapatılması ve yatırımların istihdamı arttırıcı şekilde yeniden hızlandırılabilmesi için yabancı sermaye teşvik edilmelidir.

Temel ilkeleri bu şekilde sıralanan ve 24 Ocak'ta yürürlüğe konan programın ana eksenini KİT zamları, devalüasyon ve fiyat denetimlerinin kaldırılması oluşturmaktadır. Bu kararların iki temel stratejisi vardır. Bunlar ulusal ve uluslararası sermayenin emeğe karşı güçlendirilmesi ile uluslararası sermayenin Dünya Bankası aracılığıyla pazarladığı içeriye ve dışarıya karşı piyasaların serbest

olmasıdır. Özellikle Güney Amerika'nın askeri rejimlerinin iktisadi deneyimleri göz önüne alındığında bu politikaların çok da yenilik taşımadığı ortaya çıkmaktadır. 24 Ocak kararları aslında emek piyasasının askeri ve yasal yöntemlerle disiplin altına alınmasıdır. Bu süreçte sendikal faaliyetler ve grev yasaklanmış ve Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) yöneticileri yargılanmıştır. 24 Ocak kararlarının ardından daha öncesinde toplu sözleşme ile belirlenen ücretler Yüksek Hakem Kurulu'nun insafına bırakılmıştır. Böylece reel ücretlerin aşındırılması güvence altına alınmıştır (Boratav, 2007: 147-150).

1980 yılında üç haneli enflasyon daha sonraki yıllarda iki hanelere inmiştir. 1978-1979 yılı ortalaması 100 olarak alınırsa milli gelir 1988 yılında 145'dir. Söz konusu yıllar içerisinde ithalat 2,8 kat artarken ihracat 5,1 kat artmıştır (Boratav, 2007: 159). Kılıçbay'a göre ihracat artışlarının nedenleri şunlardır: İç talebin kısılması neticesinde ihraca elverişli fazlanın ortaya çıkması, iç piyasanın cazibesini yitirmesi ve dışarıya açılmanın bir zorunluluk haline gelmesi ve enflasyon oranının keskin bir şekilde düşürülmesidir (Kılıçbay, 1991: 167). 1980'li yıllarda milli gelirde ve sanayi sektöründeki büyüme hızı, ekonominin büyüme potansiyelindeki dinamik gelişmelerden kaynaklanmamıştır. Sınai büyüme esas olarak işletmelerin kapasite kullanım oranlarının yükseltilmesiyle gerçekleşmiştir. Ayrıca sanayi sektörünün bu dönemdeki başarısının altında, döviz kuru politikaları ile ücretlerdeki reel düşüşler yatmaktadır (Boratav, 2007: 162-163). Petrol-İş sendikasının yaptığı çalışmaya göre, gerçek ücretler 1979 yılında 100 olarak kabul edildiğinde 1988 yılında kamu kesiminde 49,7'ye özel kesimde 55,6'ya ve ortalama olarak da 51,8 seviyesine gerilemiştir. Türkiye İşveren Sendikalarının yapmış olduğu çalışmada ise gerçek ücretler 1979 yılında 100 olarak kabul edildiğinde 1988 yılında 60,4'e gerilemiştir. 1993 ve 1994 yıllarında artan reel ücretler 1995 ve 1996 yıllarında ise tekrar düşme eğilimine girmiştir (Işıklı, 1998: 405-406).

İşte 24 Ocak Kararları bu yapının üzerine inşa edilmiştir. Emek karşıtı düzenlemeler ile gelir dağılımındaki adaletsizliğin ve yoksulluğun kronikleşmesinin temelleri atılmıştır. Zaman içerisinde bu politikalara yönelik eleştiriler de artmıştır.

Sonuç olarak 24 Ocak Kararları sadece ekonomide eski düzeni yıkıp, yerine yeni bir düzen getirmekle kalmamış, aynı zamanda bu yeni düzeni kurarken toplumsal dokuda parçalanmalara ve yozlaşmalara da neden olmuştur. Bu bağlamda zenginliğe ulaşabilmek için her türlü kural-dışılık, yasa-dışılık ve ahlak-dışılık gayet olağan bir durum halini almıştır (Kazgan, 2002: 125).

3.2. Gelir Dağılımı

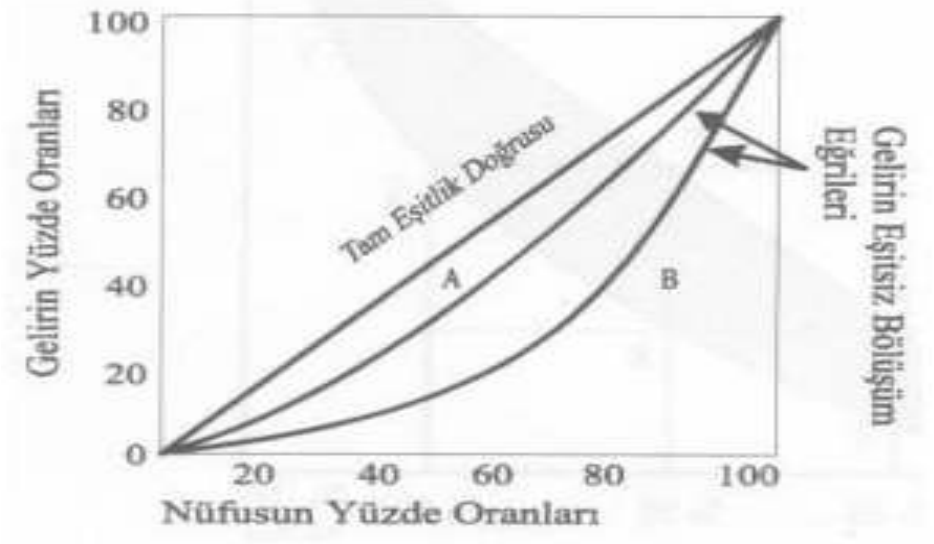
Gelir dağılımı; bir ülkede belli bir dönemde oluşturulan milli gelirin söz konusu ülkedeki kişiler veya üretim sürecine katılan üretim faktörleri arasındaki dağılımıdır. Bu tanımlamaya göre iki tür gelir dağılımı vardır. Bunlar; işlevsel gelir dağılımı ile kişisel gelir dağılımıdır (Dinler, 2004: 279). Bu ayrımın haricinde gelir dağılımı il, bölge ve kır-kent düzeyinde de ele alınmaktadır. Milli gelirin hem kişisel hem de fonksiyonel bölüşümü ekonomik ve sosyal bakımdan son derece önemlidir. Gelir dağılımının belirlenmesinde ekonomik, toplumsal ve siyasal nedenler olmak üzere pek çok etken söz konusudur. Bu konuda üretim araçlarının mülkiyeti oldukça önemlidir ancak sadece mülkiyete de bağlı değildir. Kamu hizmetleri, sosyal politikalar ve kurumlar, maliye politikası, geleneksel ilişki ağları, nüfusun sınıfsal ve sektörel dağılımı, mal/hizmet ve faktör piyasalarının rekabet yapısı, ülkenin demokratikleşme düzeyi, fırsat eşitliği gibi konular gelir dağılımını şekillendirmektedir. Bu unsurların bir kısmı gelir dağılımı üzerinde daha kısa sürede ve doğrudan etkiliyken, bir kısmı ise dolaylı yönden etkilidir (Şahin, 2006: 569).

Gelir dağılımının ekonomik yönü olduğu kadar sosyal yönü de vardır. Bir ülkede veya bir toplumda gelir dağılımında adaletsizlik söz konusu ise, orada yetersiz beslenme ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kötü sağlık şartları, eğitim ve kültür seviyesinin düşüklüğü ile karşılaşılır. Bir yanda geniş halk kitlelerinin sefaleti, diğer yanda gösteriş ve lüks tüketimi ile bağlantılı bir özenme durumu vardır. Böyle bir ortamda sosyal barış sağlanamaz (Şahin, 2006: 570).

3.2.1. Gelir Dağılımındaki Eşitsizlik Kriterleri

Gelir dağılımındaki eşitsizlik kriterleri ikiye ayrılabilir. Birincisi objektif kriterlerdir. Buna göre öncelikle gelirlerin birbirinden veya ortalama gelirden farkları alınır ve daha sonra bu farkların istatistiksel ölçümleri yapılarak eşitsizlik derecesi belirlenir. Objektif eşitsizlik kriterleri arasında; aralık, göreli ortalama mutlak sapma, varyans, logaritmik standart sapma, değişim katsayısı, Kuznets katsayısı, yüzde paylar analizi, genel entropi kriterleri ve Gini katsayısı sayılabilir. Eşitsizlik kriterlerinden ikincisi ise normatif kriterlerdir. Normatif eşitsizlik kriterleri iki tanedir. Bunlar Dalton Eşitsizlik Kriteri ile Atkinson Eşitsizlik Kriterleridir (Karluk, 2007: 72-74). Gelir dağılımındaki eşitsizliğin ölçülmesiyle ilgili olarak çeşitli yöntemlerin geliştirilmesine karşın bunlar içerisinde en sık kullanılanı Lorenz Eğrisi ve bu eğri yardımıyla hesaplanan Gini Katsayısıdır. Bundan dolayı bu çalışmada Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı'na değinilecektir.

Şekil 1. Lorenz Eğrisi

Max O. Lorenz tarafından 1905 yılında geliştirilen Lorenz Eğrisi, gözlenmiş gelir dağılımını göstermekte ve bunu tam gelir eşitliği doğrusu ile karşılaştırmaktadır. Lorenz Eğrisi, gelir eşitsizliğinin ve sosyal eşitsizliklerin ölçülmesinde kullanılmaktadır. Şeklin dikey bölümünde gelirin birikimli yüzdesi,

yatay bölümünde de nüfusun birikimli yüzdesi yer almaktadır. 0 noktasından başlayan ve şekli iki eş üçgene ayıran doğru, mutlak (tam) eşitlik doğrusudur. Bu doğru üzerindeki her noktada nüfusun belirli bir yüzdesi, gelirin aynı yüzdesini almaktadır. Mutlak eşitlik doğrusunun altında yer alan eğri ise fiili dağılımı göstermektedir. Fiili gelir dağılımını gösteren eğri mutlak eşitlik doğrusundan ne kadar uzaklaşırsa gelir dağılımındaki eşitsizlik de o kadar artar.

Lorenz Eğrisi ile Gini Katsayısı hesaplanmaktadır. 1912 yılında Corrado Gini tarafından geliştirilen bu katsayı ile gelir dağılımındaki eşitsizlik belirlenmeye çalışılır. Lorenz Eğrisi ile mutlak eşitlik doğrusu arasında kalan alan, ikizkenar üçgenin alanına bölünerek Gini Katsayısı hesaplanmaktadır. Gini Katsayısı 0 ile 1 arasında değişmektedir. Değerin 0 olması gelir dağılımındaki tam eşitliği, 1 olması ise tam eşitsizliği ifade etmektedir. Bu katsayı bireyler arasındaki gelir eşitsizliğini ölçmede sıklıkla kullanılan özetleyici bir eşitsizlik ölçütüdür.

3.2.2. Fonksiyonel (İşlevsel) Gelir Dağılımı

Fonksiyonel gelir dağılımı birincil gelir dağılımı olarak da adlandırılmaktadır. Fonksiyonel gelir dağılımı üretim faktörlerinin üretimden aldıkları payları ifade eder. Yani gelirin ücret, faiz, rant ve kar arasındaki dağılımını yansıtır. Fonksiyonel gelir dağılımı ile gelirin farklı sosyal kesimler arasında nasıl paylaşıldığını incelemek mümkündür (Ünsal, 2005: 599). Türkiye'de fonksiyonel gelir dağılımına ilişkin çeşitli istatistiksel verilere aşağıda yer verilmiştir. Tablo 11'e göre küçük üreticiler hanehalkının %52,3'ünü oluştururken gelirin %32,9'unu almaktadır. Ücretlilerin gelirden aldığı pay ise %31,9'dur. Sermaye ve serbest meslek sahipleri hanehalkının %10,7'sini oluşturmakta ve gelirin %35,2'sini almaktadır.

Tablo 11: Fonksiyonel gelir dağılımı (1973)

Meslek grupları	Hanehalkı yüzdesi	Toplam gelir yüzdesi
Ücretliler	37,0	31,9
Sermaye ve serbest meslek sahipleri	10,7	35,2
Küçük üreticiler	52,3	32,9
TOPLAM	100,0	100,0

Kaynak: DPT, Gelir Dağılımı 1973

1987 yılında ücretlilerin ve maaşlıların hanehalkı içindeki payı %17,5 iken hanehalkı faaliyet geliri içindeki payı %27,8 olarak gerçekleşmiştir. Ücretli ve maaşlıların 1994 ve 2003 yıllarında hanehalkı içerisindeki payı sırasıyla %27,8 ve %42,8 olarak gerçekleşirken hanehalkı faaliyet geliri içerisindeki payı ise %33,6 ve %52,8 olarak gerçekleşmiştir. İşverenler ise 1994 ve 2003 yıllarında sırasıyla hanehalkının %3,7 ve %5,6'sını oluştururken faaliyet gelirleri içerisindeki payı %21,2 ve %18,6 olmuştur.

Tablo 12: Gelir Türlerine Göre Yıllık Kullanılabilir Fert Gelirlerinin Oransal Dağılımı (2004-2005, 15 ve Daha Yukarı Yaştakiler, %)

Gelir Türleri	TÜRKİYE		KENT		KIR	
	2004	**2005**	**2004**	**2005**	**2004**	**2005**
Maaş ve Ücret	38,7	39,2	44,5	45,6	23,9	23,4
Yevmiye	3,5	3,3	2,9	2,8	5,0	4,7
Müteşebbis	31,8	28,8	25,7	22,2	47,5	44,8
Gayrimenkul	2,7	2,9	3,2	3,6	1,3	1,2
Menkul Kıymet	2,2	2,7	2,3	2,9	2,0	2,2
Transfer	21,2	23,0	21,6	22,8	20,2	23,6
TOPLAM	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Kaynak: TÜİK, 2006

NOT: Toplam Gelire İzafi Kira Dahil Değildir. Konutta ev sahibi, lojman ve diğer (akraba evi vb.) şeklinde oturan hanehalkının ikamet ettiği konutun günün koşullarına uygun kira değeri izafi kira olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 13: Fonksiyonel gelir dağılımı (2006-2007)

Gelir türleri	2006	2007
Maaş-ücret	40,8	39,7
Yevmiye	3,7	4,0
Müteşebbis	24,2	23,2
Gayrimenkul	3,1	4,1
Menkul kıymet	6,1	7,0
Sosyal transferler	17,8	18,2
Hanelerarası transferler (alınan)	2,9	2,6
Diğer gelirler	1,5	1,1
TOPLAM	**100,0**	**100,0**

Kaynak: TÜİK, 2007

Tablo 12 ve Tablo 13'de 2004-2007 yılları arasındaki fonksiyonel bölüşüme dair veriler yer almaktadır. Buna göre maaş ve ücretlilerin 2004 ve 2005 yıllarındaki payları sırasıyla %38,7 ve %39,2'dir. Bu oran kentlerde, kırdakine göre çok yüksektir. 2004 yılında maaş ve ücret gelirleri kentlerde %44,5 ve kırda %23,9'dur. Yevmiye gelirleri ise kırda %5, kentte %2,9'dur. Maaş ve Ücret gelirleri 2006 ve 2007 yıllarında ise %40,8 ve %39,7 olarak gerçekleşmiştir. Müteşebbis gelirlerinde ise bir düşüş görülmektedir. 2004 yılında müteşebbislerin gelirden aldığı pay %31,8 iken bu oran 2005 yılında 3 puan düşerek %28,8 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2006 yılında %24,2 olan müteşebbis gelirleri 2007 yılında %23,2'ye gerilemiştir. Transfer gelirleri 2005 yılında, bir önceki yıla göre 1,8 puan artarak %23 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2006 yılında toplamda %20,7 olan bu oran 2007 yılında %20,8 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönem içerisinde hem menkul kıymet hem de gayrimenkul gelirlerinde bir artış gözlenmektedir.

3.2.3. Kişisel Gelir Dağılımı

İkincil gelir dağılımı olarak da adlandırılan kişisel gelir dağılımı, bir ülkede belli bir dönemde yaratılan gelirin nüfus arasındaki dağılımını ifade eder. Kişisel gelir dağılımında gelirin miktarı önemlidir, kaynağı ve/veya bileşimi önemli

değildir. Kişisel gelir dağılımında en düşük ve en yüksek gelir grupları arasındaki farklar ile bu farklılığa neden olan faktörler incelenir (Ünsal, 2005: 600).

Tablo 14'de yıllar itibariyle bireysel gelir dağılımı yer almaktadır. Tabloya göre gelir dağılımı inişli-çıkışlı bir grafik sergilemektedir. 1973 yılında gelir dağılımının oldukça bozuk olduğu söylenebilir. En düşük gelir düzeyine sahip %20'lik grubun gelirden aldığı pay yalnızca %3,5 iken en yüksek gelir düzeyine sahip %20'lik grubun gelirden almış olduğu pay %56,5 ve aradaki fark tam 16 kattır. 1973 yılından 1987 yılına kadar gelir dağılımında kısmen de olsa bir düzelme gerçekleşmiştir.1987 yılından 1994 yılına kadar gelir dağılımının bozulduğu, daha sonrasında göreli bir düzelmenin gerçekleştiği görülmektedir. 1987 yılında en düşük gelir grubu %5,24 oranında pay alırken 2002 yılında %5,3 ve 2005 yılında %6,1 pay almıştır. En yüksek gelir düzeyine sahip %20'lik grup 1987 yılında %49,9 iken bu oran 1994 yılında %54,9'a yükselmiştir. 1994 yılından 2005 yılına kadar bu grubun gelirden aldığı payda bir düşüş gerçekleşmiştir. Gini Katsayısı da bunlara bağlı olarak aynı trendi izlemiştir. 1987 yılında 0,43 iken 1994 yılında 0,49'a yükselmiştir. Daha sonra bir düşüş eğilimine girmiş ve 2005 yılında 0,38 olarak gerçekleşmiştir. Yine bu dönem içerisinde 1987 yılında gelir seviyesi en yüksek %20'lik grup en düşük %20'lik gruptan 9,5 kat fazla gelire sahiptir. 2004 ve 2005 yıllarında ise bu oran yaklaşık 7,5 kattır.

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği'nin (TÜSİAD) 2000 yılında yapmış olduğu çalışmaya göre 1987 yılında gelir seviyesi en düşük %5'lik kesim gelirin sadece %0,66'sını alırken en zengin %5'lik kesim gelirin %25,47'sini almaktadır. Aynı şekilde 1994 yılında gelir seviyesi en düşük %5'lik kesim gelirin %0,85'ini alırken en zengin %5'lik kesim %26,39'luk bir pay almaktadır (TÜSİAD, 2000: 43). Bu veriler 1987 ve 1994 yıllarında gelir dağılımındaki adaletsizliğin boyutlarını gözler önüne sermektedir.

Tablo 14: Seçilmiş Yıllar İtibariyle Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımı (1973-2005)

Yüzde %20'lik Fert Grupları	1973	1987	1994	2002	2003	2004	2005
İlk Yüzde 20[1]	3,5	5,24	4,9	5,3	6,0	6,0	6,1
İkinci Yüzde 20	8,0	9,6	8,6	9,8	10,3	10,7	11,1
Üçüncü Yüzde 20	12,5	14,1	12,6	14,0	14,5	15,2	15,8
Dördüncü Yüzde 20	19,5	21,1	19,0	20,8	20,9	21,9	22,6
Beşinci Yüzde 20[1]	56,5	49,9	54,9	50,1	48,3	46,2	44,4
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Gini Katsayısı	0,51	0,43	0,49	0,44	0,42	0,40	0,38
Son Yüzde20/İlk Yüzde 20	16,1	9,52	11,2	9,45	8,05	7,7	7,27

Kaynak: TÜİK ve DPT

(1) Fertler eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralanarak 5 gruba ayrıldığında; 'ilk yüzde 20'lik grup' geliri en düşük olan grubu, 'son yüzde 20'lik grup' ise geliri en yüksek olan grubu tanımlamaktadır.

Tablo 15'de 2007 ve 2008 yıllarına ait bireysel gelir dağılımına yer verilmiştir. 2007 ve 2008 yıllarında ilk %20'lik grup, gelirin %5,8'ini alırken son %20'lik grup sırasıyla %46,9 ve %46,7'sini almaktadır. 2007 ve 2008 yıllarında en zengin %20'lik kesim en yoksul %20'lik kesimden 8,1 kat fazla gelir elde etmektedir. Bu oran kentsel yerler için 7,5 ve kırsal yerler için ise 6,8 kattır. Her iki yıl için de Gini Katsayısı 0,41 olarak gerçekleşmiştir. Kentsel yerlerde bu katsayı 2007 yılı için 0,39 ve 2008 yılı için 0,40 olarak gerçekleşmiştir. Kırsal yerler açısından ise her iki yılda da Gini Katsayısı 0,38'dir. 2006 yılında en yoksul %10'luk kesim gelirden %2,1 oranında pay alırken en zengin %10'luk kesimin gelirden aldığı pay %30,6'dır. 2007 yılında en yoksul ve en zengin %10'luk kesimlerin gelirden aldıkları pay sırasıyla %2,5 ve %30,1'dir. 2008 yılında ise en yoksul kesimin gelirden aldığı pay %2,5 iken, en zengin %10'luk kesimin gelirden almış olduğu pay %29,6 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 15: Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelirlere Göre Sıralı Yüzde 20'lik Gruplar (2007-2008)

Yüzde %20'lik Fert Grupları	TÜRKİYE		KENT		KIR	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008
İlk Yüzde 20[1]	5,8	5,8	6,2	6,1	6,4	6,5
İkinci Yüzde 20	10,6	10,4	11,0	10,7	11,1	10,8
Üçüncü Yüzde 20	15,2	15,2	15,3	15,3	16,0	15,6
Dördüncü Yüzde 20	21,5	21,9	21,2	21,9	22,3	22,5
Beşinci Yüzde 20[1]	46,9	46,7	46,2	46,0	44,2	44,5
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Gini Katsayısı	0,41	0,41	0,39	0,40	0,38	0,38
Son Yüzde20/İlk Yüzde 20	8,1	8,1	7,5	7,5	6,9	6,8

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları, 2008

Not: Gelir referans dönemleri bir önceki takvim yılıdır.

(1) Fertler eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralanarak 5 gruba ayrıldığında; 'ilk yüzde 20'lik grup' geliri en düşük olan grubu, 'son yüzde 20'lik grup' ise geliri en yüksek olan grubu tanımlamaktadır.

Türkiye'de hanehalkı başına düşen ortalama yıllık kullanılabilir gelir 19.328 TL iken, ortalama yıllık eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelir ise 8.372 TL'dir. İstanbul Bölgesi 11.881 YTL ile ortalama yıllık eşdeğer hanehalkı kullanılabilir geliri en yüksek olan bölge durumundadır. Bunu, 9.852 TL'lik ortalama gelir ile Doğu Marmara Bölgesi izlemektedir. En düşük ortalamaya sahip bölge ise 4.193 TL ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'dir. Maaş-ücret gelirleri % 41,9'luk oranla toplam gelir içerisinde en fazla paya sahip gelir türüdür. Bunu % 22,4'lük oranla müteşebbislik gelirleri izlemektedir. Bunun %72,1'i tarım-dışı müteşebbislik gelirlerinden oluşmaktadır. 2007 yılı sonuçlarıyla karşılaştırıldığında, bir önceki yıla göre maaş-ücret gelirlerinin payında 2,1 puanlık bir artış, müteşebbislik gelirlerinin payında ise 0,9 puanlık bir azalış olmuştur. Sosyal transferlerin % 94,5'ini emekli ve dul-yetim aylıkları oluşturmaktadır. Emekli ve dul-yetim aylıkları toplam gelir içinde % 18,1'lik paya sahip iken, diğer sosyal transferlerin payı % 1,1'dir. Eşdeğer

hanehalkı kullanılabilir gelirlerine göre oluşturulan yüzde 20'lik gruplardan ilk yüzde 20'lik grupta sosyal transferlerin payı % 3,5, son yüzde 20'lik grupta % 44,8 olarak tahmin edilmiştir. Emekli ve dul-yetim aylıkları hariç diğer sosyal transferlerin oranı aynı gruplarda sırasıyla % 26,2 ve % 20,4'tür . Bu veriler ışığında kurumsal olmayan nüfusun yaşam koşullarıyla ilgili bazı açıklamalara aşağıda yer verilmiştir (tuik.gov.tr). Buna göre;

- Nüfusun %61'i kendilerine ait konutta oturmaktadır ve bunların %39'unun konutunda sızdıran çatı, nemli duvarlar, çürümüş pencere çerçevesi gibi sorunlar vardır. Ayrıca nüfusun %38,5'inin oturduğu konutta izolasyondan dolayı ısınma sorunu yaşanmaktadır.
- Nüfusun %57,7'sinin konut alımı ile konut masrafları dışında borçları ve taksit ödemeleri bulunmaktadır. Bu borç ödemeleri %25'inin hanesine ağır yükler getirmektedir.
- Nüfusun %88,8'i evden uzakta bir haftalık tatili, %71,1'i beklenmedik harcamalarını, %82,6'sı yıpranmış ve eskimiş mobilyalarını yenileme ihtiyacını, ekonomik nedenlerle karşılayamamaktadır.

Tablo 16'da 2002-2009 yılları arasındaki yoksulluk oranları yer almaktadır. 2009 yılında açlık oranı %0,48 ve yoksulluk oranı da %18,08'dir. Türkiye'de 2006 yılından itibaren kişi başına günlük 1$'ın altında bir gelirle yaşayan birey kalmamıştır. 2009 yılında nüfusun %0,22'si günlük 2$'ın altında bir gelire sahiptir. Günlük 4,3$'ın altında gelire sahip olanların oranı ise %4,35'dir. 2009 yılında Türkiye'deki yoksulluk oranı %18,08 iken kentlerde bu oran %8,86'dır. Yoksulluğun kırsal kesimde daha yoğun bir şekilde yaşandığı gözlenmektedir. 2002 yılında %34,48 iken 2009 yılında %38,69 seviyesine yükselmiştir.

2009 yılında Türkiye'de fertlerin yaklaşık % 0,48'i yani 339 bin kişi sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, % 18,08'i yani 12 milyon 751 bin kişi ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. 2008 yılında bu oranlar sırasıyla % 0,54 ve % 17,11'dir. Kişi başı günlük harcaması, satınalma gücü paritesine göre 1 Doların altında kalan fert bulunmamaktadır. Buna

karşın satınalma gücü paritesine göre kişi başı günlük 2,15 Dolar olarak tanımlanan yoksulluk sınırı altında bulunan fert oranı %0,22, yoksulluk sınırı 4,3 Dolar olduğunda yoksul fert oranı ise % 4,35 olarak tahmin edilmiştir.2009 yılında okur-yazar olmayan veya bir okul bitirmeyenlerde yoksulluk oranı % 29,84 olurken, ilkokul mezunlarında bu oran % 15,34, lise ve dengi meslek okulları mezunlarında % 5,34, yüksekokul, fakülte ve üstü mezuniyete sahip fertlerde % 0,71 olmuştur. İlköğretime başlamamış olan 6 yaşından küçük çocukların yoksulluk riski ise % 24,04'tür. 2009 yılında ücretli-maaşlı çalışanlarda yoksulluk oranı % 6,05 iken, yevmiyeli çalışanlarda bu oran % 26,86, işverenlerde % 2,33, kendi hesabına çalışanlarda % 22,49 ve ücretsiz aile işçisi olanlarda ise % 29,58 olmuştur. En yüksek yoksulluk riskine sahip olan tarım sektöründe çalışanlarda yoksulluk oranı, 2008 yılında % 37,97 iken 2009 yılında % 33,01 olarak tahmin edilmiştir. Sanayi sektöründe çalışanlarda 2009 yılında yoksulluk oranı % 9,63 olarak hesaplanırken, bu oran hizmet sektöründe çalışanlarda % 7,16 olmuştur. 2009 yılında ekonomik olarak aktif olmayan fertlerin yoksulluk oranı % 14,68 ve iş arayan fertlerin yoksulluk oranı % 19,51'dir. Yoksulluk oranı aile büyüklüğüne bağlı olarak da değişmektedir. Yoksulluğun en az yaşandığı aile modeli, çocuksuz çekirdek ailelerdir. Çocuksuz çekirdek ailelerdeki yoksulluk oranı 2005 yılında %8,55 ve 2006 yılında %10,14'dür. 2008 yılında ise bu oran %8,76'dır. Çocuksuz çekirdek ailelerden sonra yoksulluğun en az yaşandığı aile tipi çocuklu çekirdek ailelerdir. Çocuklu çekirdek ailelerin yoksulluk oranları 2003, 2007 ve 2008 yılları için sırasıyla %27.84, %16,05 ve %15,42 olarak gerçekleşmiştir. Tek ebeveynli (yetişkinli) aileler ile ataerkil veya geniş ailelerde yoksulluk oranları, yukarıdaki aile tiplerine göre daha yüksektir. 2008 yılında tek ebeveynli ailelerde yoksulluk oranı %22,46'dır. Ataerkil ya da geniş ailelerdeki yoksulluk oranı %21,79'dur (tuik.gov.tr).

Tablo 16: Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları (2002-2009)

Yöntemler	Fert Yoksulluk Oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007[3]	2008	2009
	TÜRKİYE							
Gıda Yoksulluğu (açlık)	1,35	1,29	1,29	0,87	0,74	0,48	0,54	0,48
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08
Kişi Başı Günlük 1$'ın Altı[1]	0,20	0,01	0,02	0,01	-	-	-	-
Kişi Başı Günlük 2,15$'ın Altı[1]	3,04	2,39	2,49	1,55	1,41	0,52	0,47	0,22
Kişi Başı Günlük 4,3$'ın Altı[1]	30,30	23,75	20,89	16,36	13,33	8,41	6,83	4,35
Harcama Esaslı Göreli Yoksulluk[2]	14,74	15,51	14,18	16,16	14,50	14,70	15,06	15,12
	KENT							
Gıda Yoksulluğu (açlık)	0,92	0,74	0,62	0,64	0,04	0,07	0,25	0,06
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	21,95	22,30	16,57	12,83	9,31	10,36	9,38	8,86
Kişi Başı Günlük 1$'ın Altı[1]	0,03	0,01	0,01	-	-	-	-	-
Kişi Başı Günlük 2,15$'ın Altı[1]	2,37	1,54	1,23	0,97	0,24	0,09	0,19	0,04
Kişi Başı Günlük 4,3$'ın Altı[1]	24,62	18,31	13,51	10,05	6,13	4,40	3,07	0,96
Harcama Esaslı Göreli Yoksulluk[2]	11,33	11,26	8,34	9,89	6,97	8,38	8,01	6,59
	KIR							
Gıda Yoksulluğu (açlık)	2,01	2,15	2,36	1,24	1,91	1,41	1,18	1,42
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	34,48	37,13	39,97	32,95	31,98	34,80	34,62	38,69
Kişi Başı Günlük 1$'ın Altı[1]	0,46	0,01	0,02	0,04	-	-	-	-
Kişi Başı Günlük 2,15$'ın Altı[1]	4,06	3,71	4,51	2,49	3,36	1,49	1,11	0,63
Kişi Başı Günlük 4,3$'ın Altı[1]	38,82	32,18	32,62	26,59	25,35	17,59	15,33	11,92
Harcama Esaslı Göreli Yoksulluk[2]	19,86	22,08	23,48	26,35	27,06	29,16	31,00	34,20

Kaynak: TÜİK, 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları

(1) Satınalma Gücü Paritesine (SGP) göre hesaplama yapılmıştır. 2009 yılı için 1$'ın SGP'ye göre karşılığı olarak 0,917 TL kullanılmıştır.
(2) Eşdeğer fert başına tüketim harcaması medyan değerinin %50'si esas alınmıştır.
(3) Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

2009 yılında hanehalkı büyüklüğü 3 veya 4 kişi olan hanelerde bulunan fertlerin yoksulluk oranı % 9,65 olurken, 7 ve daha fazla olan hanelerde fertlerin yoksulluk oranı % 40,05 olarak hesaplanmıştır. 7 ve daha fazla kişiden oluşan hanelerden kentsel yerlerde oturanlar için yoksulluk riski % 25,21 iken kırsal yerlerde bu oran % 54,06'dır. Hanehalkı türüne göre çocuklu çekirdek ailede bulunan fertlerin yoksulluk oranı % 15,98 olurken, çocuksuz çekirdek ailelerdeki fertlerde bu oran % 9,86'ya düşmektedir. Ataerkil veya geniş ailelerdeki fertler için yoksulluk oranı ise % 24,48 olarak tahmin edilmiştir. Kentsel yerlerde çocuklu çekirdek ailede yaşayan fertlerin yoksulluk riski % 8,47 iken kırsal yerlerde bu oran % 39,71'dir. 7 ve daha fazla kişiden oluşan geniş ailelerde yoksulluk oranı 2002 yılında %45,95'dir. Bu oran 2006 yılında ise %41,83'dür.

Ancak, TÜİK'in yoksullukla ilgili yayınlamış olduğu bu rakamlar oldukça tartışmalıdır. Yoksulluk konusunda akademisyenler, araştırmacılar ve sendikalar tarafından da pek çok inceleme yapılmaktadır ve bu yapılan çalışmalardaki sonuçlar ile TÜİK'in açıklamış olduğu sonuçlar birbirinden farklıdır. TÜİK'in haricinde Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) ve Türkiye Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonu (Kamu-Sen) tarafından yoksulluk sınırıyla ilgili aylık çalışmalar yapılmaktadır. Düzenli olmamakla birlikte DİSK tarafından da yoksullukla ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Bununla alakalı olarak yapılan çalışmalardan bir tanesi Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) eski başkanı Sıddık Ensari'ye aittir. Ensari, 2002-2007 yılları arasındaki yoksulluk verilerini iki farklı yöntemle hesaplayarak TÜİK'in verilerinden farklı olduğunu ifade etmiştir. Birinci ve ikinci yöntem için kullanılan formüller sırasıyla şu şekildedir:

açlık sınırı / en yakın yüzdelikteki gelir x tekabül eden gelir grubu x 100

açlık sınırı – en yakın yüzdelikteki gelir x üst gelir grubu aralığı x 10 + bir alttaki gelir grubu x 100 (Ensari, 2010: 13-14).

Tablo 17'de açlık ve yoksulluk sınırı altında yaşayanlara (yüzde olarak) yer verilmiştir. TÜİK'e göre 2003 yılında açlık ve yoksulluk sınırının altında kalanlar toplam nüfusun %1,29'u ile %28,12'sini oluşturmaktadır. Ensari'ye göre ise 2003 yılında açlık oranı %12,5 ve %6,2'dir. Yoksulluk oranı ise %36,1 ve %23,2 olarak hesaplanmıştır. Aynı şekilde 2007 yılı verilerine de baktığımızda bir farklılık göze çarpmaktadır. TÜİK'e göre açlık sınırı altında yaşayanların oranı sadece %0,48 ve yoksulluk sınırı altında yaşayanların oranı %17,79'dur. Ensari'ye göre ise birinci yönteme göre yoksulluk oranı %29,7 ve ikinci yönteme göre %23,9'dur. Her iki hesaplamaya göre yoksulluk ve açlık oranları TÜİK'in açıklamış olduğu oranlardan oldukça yüksektir.

Tablo 17: Türkiye'de Açlık ve Yoksulluk Oranları (2003-2007)

TÜİK	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**
Açlık Sınırı	1,29	1,29	0,87	0,74	0,48
Yoksulluk Sınırı	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79
I. YÖNTEM	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**
Açlık Sınırı	12,5	11,3	10,4	11,3	9,5
Yoksulluk Sınırı	36,1	30,1	29,0	33,3	29,7
II. YÖNTEM	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**
Açlık Sınırı	6,2	5,7	5,2	5,7	4,7
Yoksulluk Sınırı	23,2	24,3	23,9	26,3	23,9

Kaynak: TÜİK ve Sıddık Ensari, TÜİK'in Yoksulluk Analizleri Üzerine, 2010

Tablo 18'de dört kişilik bir ailenin açlık ve yoksulluk sınırı yer almaktadır. Tabloda 2005-2010 yıllarına ait hem TÜİK'in hem de Türk-İş'in belirlemiş olduğu açlık ve yoksulluk sınırları bulunmaktadır. Tablodaki herhangi bir yıla ait rakamlar,

o yılın ortalamasını yansıtmaktadır. TÜİK'e göre 2005 yılında açlık sınırı 190 TL, yoksulluk sınırı ise 487 TL'dir. Oysa aynı dönem için Türk-İş'in açıklamış olduğu rakamlar sırasıyla 527 TL ve 1717 TL'dir. Zaman içerisinde aradaki bu fark daha da açılmıştır. 2009 yılında TÜİK'e göre açlık sınırı 287 TL ve yoksulluk sınırı 825 TL'dir. Yine aynı yıl için Türk-İş, açlık sınırını 749 TL, yoksulluk sınırını ise 2441 TL olarak belirlemiştir. Görüldüğü gibi TÜİK'in açıkladığı rakamlar Türk-İş'in açıklamış olduğu rakamlardan oldukça düşüktür. Bu farklılığın nedenlerine 'yoksulluk sınırının farklı oranlarda belirlenmesi' başlığı altında değinilecektir.

Tablo 18: Dört Kişilik Bir Ailenin Açlık ve Yoksulluk Sınırı (TL)

	Yıllar					
TÜİK	2005	2006	2007[3]	2008	2009	2010
Açlık Sınırı[1]	190	205	231	275	287	-
Yoksulluk Sınırı[2]	487	549	598	767	825	-
TÜRK-İŞ	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Açlık Sınırı	527,20	575,79	642,10	720,66	749,49	839,23
Yoksulluk Sınırı	1717,27	1875,54	2091,52	2347,39	2441,33	2733,64

Kaynak: TÜİK ve Türk-İş

(1) Gıda harcamalarından oluşan yoksulluk sınırıdır.
(2) Gıda ve gıda dışı harcamalardan oluşan yoksulluk sınırıdır.
(3) Açlık sınırı, Tüketici Fiyat Endeksi'nin gıda ana grup indeksi ile; yoksulluk sınırı ise genel indeks ile genişletilerek 2007 yılına inflate edilmiştir.

3.2.4. Yoksulluk Sınırının Farklı Oranlarda Belirlenmesinin Nedenleri

TÜİK, Türk-İş ve Kamu-Sen tarafından yoksulluk sınırı ile ilgili çalışmalar yapılmakta ve yayınlanmaktadır. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi çalışmaların sonucunda yoksulluk sınırı ile ilgili rakamlar farklı olmaktadır. Burada bu farklılıkların nedenlerine değinilecektir. TÜİK ile diğer kuruluşların yoksulluk çalışmalarında kullanılan metodolojilerden kaynaklanan farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar özellikle günlük kalori gereksinimi, açlık sınırının temelini oluşturan mal sepetinin içeriği ve fiyatlandırılması, gerçek hanehalkı büyüklüğünün fertlerin cinsiyet ve yaşından kaynaklanan farklılıkları dikkate alarak hesaplanmasında kullanılan eşdeğerlik ölçeğinin belirlenmesi, yoksulluk sınırının elde edilmesi için gıda dışı harcama payının hesaplanması konularında ortaya çıkmaktadır. TÜİK, 2002 yılından itibaren her yıl düzenli olarak uygulamakta olduğu Hanehalkı Bütçe Anketi'nde aylık olarak derlediği, hanehalklarının tüketim amacıyla yapmış oldukları toplam harcama bilgilerini kullanmaktadır. TÜİK, çeşitli yöntemlere göre sadece yoksulluk sınırları belirlemekle kalmayıp, bu sınırın altında kalan yoksul hanehalkı ve fert sayısı ile bu fertlerin genel karakteristiklerine ilişkin güncel veriler de üretmektedir. Kamu-Sen, önceki dönemlerde sendika bünyesinde oluşturulan bir kurul tarafından belirlenen harcama kalıbını aylar itibariyle değişen fiyatlarla yeniden değerlendirerek her ay yoksulluk sınırını hesaplamakta, açlık sınırına ise yoksulluk sınırı hesabında yer alan bazı kalemlerde indirim yaparak ulaşmaktadır. Kamu-Sen, yoksul fert oranı, yoksulların profili vb. konularda çalışma yapmamaktadır. Türk-İş ise, Ankara'da yaşayan bir ailenin sağlıklı ve dengeli beslenebilmesi için alması gereken asgari gıda maddelerinin yine kendisinin aylık olarak tespit ettiği fiyatlarla değerlendirildiği, ayrıca gıda dışı harcamaların da dikkate alındığı mutlak yoksulluk yaklaşımını temel alarak, 1987 yılından itibaren her ay düzenli olarak açlık ve yoksulluk sınırlarını açıklamakta; bültenlerinde yoksul sayısı ve oranı gibi bilgiler ise yer almamaktadır.

TÜİK, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü ile Dünya Sağlık Örgütü'nün önerilerine göre uluslararası platformda kabul gören yetişkin bir kişinin minimum

harcaması gereken kalori değeri olan 2100 kaloriyi esas almaktadır. Kamu-Sen, 180 cm boyunda ve 75 kg ağırlığındaki bir erkeğin yaş ve aktivite durumuna göre belirlenen kalori tüketimleri ve bu yaş grubunda yer alan fert sayısına göre ağırlıklı olarak yaptığı hesaplamalar sonucunda, Türkiye'de kamu çalışanlarının ihtiyaç duyduğu günlük kalori miktarı olarak 2800 kaloriyi temel almakta, yoksulluk sınırının hesaplanmasında bu kalori değerini kullanmaktadır. Kamu-Sen, açlık sınırını hesaplarken ise kalori miktarını 1800 olarak almaktadır. Türk-İş ise Türkiye'de hanehalkı türleri içinde en ağırlıklı olan 4 kişilik bir hane için farklı yaş gruplarına göre oluşturulan "ideal" beslenme kalıbını esas almakta, buna göre yetişkin bir işçi için 3500, yetişkin kadın için 2300, 15-19 yaştaki erkek çocuk için 3200 ve 4-6 yaştaki çocuk için 1600 kalori değerlerini kullanmaktadır.

TÜİK, yoksulluk sınırının gıda dışı harcama payını her yıl uyguladığı hanehalkı bütçe anketi verilerine göre referans olarak belirlenen hanehalkı grubunun (gıda yoksulluk sınırının üstünde olanlar) toplam harcaması içindeki gıda dışı harcama payının ortalamasını alarak her yıl yeniden tahmin etmektedir. Kamu-Sen, Hacettepe Üniversitesi tarafından belirlenen "yetişkin işçilerin enerji ve besin ögesi gereksinimini karşılayacak temel besin maddeleri listesi"ni ve kişilerin gıda harcamaları yanında yaşam fonksiyonlarını yerine getirmek amacıyla, işe gitme, barınma, ısınma, spor yapma, sağlık harcaması yapma, giyinme, aydınlanma, temizlik, eğitim, ev eşyası, çevre ve su gibi harcamalar yapmasının da insanca yaşamanın gereği olduğunu savunarak bu tür harcama kalemlerini de yoksulluk sınırına dahil etmektedir. Türk-İş, TÜİK tarafından uygulanan hanehalkı bütçe anketlerine dayalı olarak, özellikle asgari ücretin belirlenmesi amacıyla tespit edilen besin içi harcama payını (izafi kira hariç olmak üzere, gıda ve alkolsüz içecek harcamalarının toplam harcama içindeki oranı) esas alarak yoksulluk sınırının gıda-dışı bileşenini hesaplamaktadır. TÜİK'in kullandığı yoksulluk metodolojisi gereğince, ortalama hanehalklarının harcamaları içindeki en önemli 80 maddenin toplam parasal değeri (açlık sınırı) ile yoksulluk sınırı, hanehalkı bütçe anketinden Türkiye genelinde her yıl güncel olarak derlenen piyasa birim fiyatı bilgileri kullanılarak hesaplanmaktadır. Kamu-Sen, yoksulluk hesaplamalarında kapsadığı

mal ve hizmetler için TÜİK'in TÜFE'de yer alan birim fiyatlarını kullanmaktadır. Türk-İş tarafından Ankara ili çerçevesinde çalışanların yoğun olarak alışveriş yaptıkları yerler olarak tespit edilen yerlerden yine Türk-İş tarafından derlenen birim fiyatlar kullanılmaktadır (tuik.gov.tr).

3.2.5. Sektörel Gelir Dağılımı

Sektörel gelir dağılımı; yaratılan milli gelirin ekonomik faaliyet dallarına göre dağılımını ifade etmektedir. Başka bir ifade ile gelirin ne kadarının tarım sektörüne, ne kadarının hizmetler sektörüne ve ne kadarının sanayi sektörüne dağıldığını inceler. Ekonomisi gelişmiş ülkelerde hizmetler sektörü gelirin büyük bir bölümünü alırken bu sektörü sırasıyla sanayi ve tarım sektörü izlemektedir. Ekonomisi Batı Avrupa ülkelerininki kadar gelişmemesine karşın bu tablo günümüzde Türkiye için de geçerlidir. Cumhuriyetin ilk yıllarında tarım, hakim ekonomik sektör iken zamanla bu konumunu kaybetmiştir ve Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içerisindeki payı azalmıştır. Buna karşılık sanayi ve hizmetler sektörünün paylarında ise artış yaşanmıştır. 1987'den 1994'e tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payı %48,6'dan %50,3'e çıkarken, faktör gelirlerinden aldığı pay %27,2'den %23,3'e düşmüştür. Bu sektör ayrıca istihdam edilenlerin içinde ücretsiz aile işçilerinin (% 75) ağırlıklı olması nedeniyle fert başına ortalama gelirin en düşük olduğu sektör olarak dikkat çekmektedir (DPT, 2001: 24). Tarım kesimi açısından gelir dağılımının bozulmasının en önemli nedeni iç ve dış ticaret hadlerinin devamlı tarım sektörü aleyhine gelişmesidir (Karluk, 2007: 98).

Tarım sektörü, 5. Beş Yıllık Kalkınma Planında (BYKP) ortalama %0,8 oranında büyümüştür. Bu oran 6.BYKP'de ortalama %1,6 ve 1995 programında da %2'dir. 7.BYKP'de ortalama %1,7 oranında büyüyen sektör, 8.BYKP'de ise ortalama %1 büyümüştür (tuik.gov.tr). 7.BYKP döneminde tarım sektörünün toplam olarak ve tarım alt sektörleri itibariyle GSYİH içindeki payının azalırken sanayi ve hizmetler sektörlerinin payları ise artmıştır(DPT, 2001: 19). 1991 yılında tarım

sektörünün GSYİH'deki payı %15,3 iken 1997 yılında %14,5'e gerilemiştir. Zaman içerisinde tarım kesiminin payı daha da düşmüştür. 2000 yılında %14,1'den 2004 yılında %11,2'ye gerilemiştir. 1998 yılı fiyatları baz alındığında tarım sektörünün GSYİH'deki payı 2005 yılında %10,5, 2006 yılında %10'dur. Bu oran 2009 yılında %10,1 iken 2010 yılının ilk 9 ayında %9,5 olarak gerçekleşmiştir (www.tuik.gov.tr).

Sanayi sektörü 1984 yılında %9,9 büyürken 5.BYKP'de ortalama %6,5 büyümüştür. 6.BYKP'de ise %3,8 büyümüştür (tuik.gov.tr). Sanayi sektörünün toplam istihdam içindeki payı ile faktör gelirlerinden aldığı payda, 1987 yılından 1994 yılına kadar az da olsa bir artış görülmektedir. Bu sektördeki istihdamın, toplam istihdam içindeki oranı %17,7'den % 19,6'ya yükselmiştir. Toplam faktör gelirlerinden aldığı pay ise 1987 yılında %23,4 iken 1994 yılında %25,4'e çıkmıştır. Bu artışa birinci derecede etkili olan alt sektör imalat sanayidir. Bu alt sektörün, sanayi sektöründeki istihdam payı 1987'den 1994'e %75,6'dan %70,9'a düşmesine karşın, faktör gelirlerinden aldığı payın küçük bir oranda arttığı görülmektedir. Ancak imalat sanayinin toplam istihdam içindeki payında (%13,4 - %13,9) çok büyük bir artış olmazken faktör gelirlerinden aldığı pay %16,3'den %17,8'e çıkmıştır(DPT, 2001: 24). 1998 yılı fiyatları baz alındığında 1999, 2000, 2004 ve 2005 yıllarında imalat sanayinin GSYİH'deki payı %23,5'dir. Bu oran 2009 yılında %23,3 iken 2010 yılının ilk dokuz ayında %24,3 olarak gerçekleşmiştir (tuik.gov.tr).

Hizmet sektörü 5. ve 6.BYKP'de %6,5 ve %3,8 oranında büyümüştür. Hizmet sektörünün istihdamdaki payı 1987 yılında %33,8 iken 1994 yılında %30,2'ye inmiştir. Ancak faktör gelirlerinden aldığı pay %49,5'den %51,3'e yükselmiştir. Ayrıca hizmet sektöründeki fert başına ortalama gelir diğer sektörlerden daha yüksektir. Hizmet sektörü içerisindeki en büyük pay ticarete aittir. Bu alt sektörün istihdam açısından hizmet sektörü içerisindeki payı 1987 yılında %33,9 ve 1994 yılında %45,4'dür. Ticaret alt sektörü, hizmet sektörünün yarattığı faktör gelirlerinin yaklaşık yarısını almaktadır(DPT, 2001: 24). 1998 yılı fiyatları baz alındığında toptan perakende ticaretin GSYİH'deki payı 1998, 2003 ve 2008 yılları itibariyle sırasıyla %14, %12,6 ve %13 olarak gerçekleşmiştir. Mali aracı kuruluşların

faaliyetlerinde ise bir artış gözlenmektedir. Yine 1998 yılı fiyatları baz alındığında 1998 yılında bu kuruluşların GSYİH'den aldığı pay %7,6 iken bu oran 2006 yılında %9,3'e, 2009 yılında ise %12,1'e yükselmiştir. 2010 yılının ilk 9 aylık verilerine baktığımızda bu oranın %11,4 seviyesinde gerçekleştiğini görmekteyiz. TÜİK'in 2006 yılında yaptığı kazanç istatistiklerinde en yüksek yıllık ortalama brüt kazancı mali aracı kuruluşlarda çalışanlar elde etmektedir (tuik.gov.tr).

3.2.6. Bölgesel Gelir Dağılımı

Bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik dengesizlikler, bölgeler arasındaki tarım, sanayi, hizmet, ticaret, haberleşme, ulaştırma, eğitim, sağlık, demografik ve sosyal göstergeler bakımından farklılıkların olması ile açıklanabilir. Tüm bu farklılıkların sonucunda da bölgeler arasındaki gelir dağılımında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Olaya bu açıdan yaklaşıldığında gelir dağılımındaki dengesizlikler tek başına ele alınmamalı ve bu duruma yol açan sosyo-ekonomik unsurlar bir bütün içerisinde ele alınmalıdır (DPT, 2001: 28). Burada altı çizilmesi gereken husus gelir dağılımındaki dengesizliklerin neden değil, bir sonuç olduğudur. Gelir dağılımında iyileşmenin sağlanabilmesi, ancak gelir dağılımında adaletsizliğe yol açan faktörlerin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olabilir. Bir ülkenin nüfus yapısı, eğitim düzeyi, coğrafi konumu ve doğal kaynakları, ekonomik faaliyetleri, bölgesel sermaye birikimi ve altyapısı gibi bazı faktörler nedeniyle dengesizlikler ortaya çıkabilmektedir (Karluk, 2007: 87). Bölgeler arası dengesizliklerin ekonomik gelişme sürecinde farklı durumlar alabileceğiyle ilgili çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşlerden birincisine göre, bölgeler arası eşitsizlikler zamanla azalacak ve gelişmelerden geri kalmış bölgeler eninde-sonunda faydalanacaktır. İkinci bir görüşe göre ise bölgeler arasındaki dengesizlikler piyasa ekonomisi sisteminde artmaktadır. Gelişmekte olan bölgeler, durgun ve geri kalmış bölgelerden üretim faktörlerini (nitelikli işgücünü ve sermayeyi) kendisine çekerek bu bölgelerin dengesizliklerini daha da derinleştirmektedirler. Bu görüşü savunanlara göre, böyle bir durumda devlet, kaynak aktarmalı, özel teşebbüsün yatırım yapacağı ortamı sağlamalı ve bölgesel planlar hazırlamalıdır (Şahin, 2006: 579-580).

Türkiye'de bölgeler arasındaki dengesizliklerden söz edilebilir. Bu dengesizlikler doğudan batıya doğru gidildiğinde daha belirgin bir hal almaktadır. Geri kalmış bölgelerin kalkınabilmesi için çeşitli programlar ve planlar yapılmasına rağmen bu konuda ciddi bir ilerlemenin olduğu söylenemez. Aşağıda 1980'li yıllardan günümüze kadar bölgelere ve bununla alakalı olarak illere dair çeşitli istatistiksel verilere yer verilmiştir. DİE'nin 1987 yılı fiyatlarıyla 1991-1998 dönemi için bölgelere göre Kişi Başına Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (KBGSYİH) verileri incelendiğinde Marmara Bölgesi'nin en yüksek, Doğu Anadolu Bölgesi'nin ise en düşük KBGSYİH'ye sahip olduğu görülmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde KBGSYİH değeri Türkiye ortalamasının altındadır (DPT, 2001: 28).

Tablo 19'da çalışma yapılan bazı yıllar itibariyle bölgelere göre hanehalkı sayısı ile kullanılabilir gelirlerin dağılımına yer verilmiştir. 1973 yılında Marmara ve Ege Bölgeleri toplam gelirin %37,73'ünü alırken Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri gelirin %9,89'unu almaktadır. 1987 yılında Ege ile Marmara Bölgelerindeki hanehalkı toplam hanehalkının %36,96'sını oluştururken gelirin %49,99'unu almaktadır. Aynı dönem içerisinde Karadeniz Bölgesi'nde toplam hanehalkının %10,6'sı yaşarken gelirden %8,92 oranında pay almıştır. 1994 yılı verilerine bakıldığında da bu tablonun değişmediği görülmektedir. Buna göre Karadeniz Bölgesi gelirden %10,86 pay alırken Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri toplam %10,18 pay almaktadır. İç Anadolu Bölgesi ise hanehalkının %17,91'ini barındırmasına karşın gelirdeki payı %15,42'dir. 1994 yılı verilerine göre Gini Katsayısı 0,56 ile en yüksek olan bölge Marmara'dır. Gini Katsayısı en düşük olan bölgeler ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'dir. Bu bölgelerin Gini Katsayıları sırasıyla 0,37 ve 0,38 olarak gerçekleşmiştir. Buna göre gelirin kendi içerisinde en adaletsiz dağıldığı yer Marmara Bölgesi iken Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yoksulluk paylaşılmaktadır. 1998 yılı cari fiyatlarıyla Türkiye'de kişi başına düşen gelir 3176$ iken, kişi başına yıllık geliri en yüksek olan il, 7501$ ile Kocaeli'dir. Kişi başına geliri en düşük olan il ise 827$ ile Ağrı'dır. Ağrı'yı 828$ ile Muş takip etmektedir. Bitlis'te kişi başına düşen gelir 1075$ ve Şırnak'ta kişi başına düşen gelir ise 1121$'dır. Kocaeli'nden sonra kişi

başına düşen en yüksek gelirli il 4736$ ile Muğla'dır. Listenin son sıralarını genellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki iller oluştururken ilk sıralarını Marmara ve Ege Bölgelerindeki iller oluşturmaktadır.

Tablo 19: Bölgelere Göre Hanehalkı Sayısı ve Kullanılabilir Gelirin Dağılımı (%)

Bölgeler	1973 (DPT)		1987 (DİE)		1994 (DİE)	
	Hanehalkı Sayısı	Toplam Gelir	Hanehalkı Sayısı	Toplam Gelir	Hanehalkı Sayısı	Toplam Gelir
Marmara-Ege	33,78	37,73	36,96	44,99	42,26	52,48
Akdeniz	15,18	15,15	13,44	10,66	12,48	11,06
İç Anadolu	21,89	23,47	24,27	21,52	17,91	15,42
Karadeniz	14,50	15,76	10,6	8,92	12,81	10,86
Doğu-Güneydoğu	14,66	9,89	14,72	13,91	14,55	10,18
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: DİE, 1987-1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları

1997 ve 2000 yıllarının rakamlarında da aynı tablo görülmektedir. Buna göre Marmara ve Ege Bölgeleri ortalamadan fazla, İç Anadolu ve Akdeniz Bölgeleri ortalamaya yakın, Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ise ortalamanın altında bir gelire sahiptirler. 1997 ve 2000 yıllarında Marmara Bölgesi hanehalkının %25,7 ve %27,5'ini barındırırken gelirdeki payı %38,1 ve %38'dir. Ege bölgesi hanehalkının %13,4 ve %13,2'sini barındırırken gelirden almış olduğu pay her iki yıl için de %16,8'dir. Doğu Anadolu Bölgesi ise her iki yıl için gelirden sadece %3,3 pay almıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin 1997 yılında hanehalkı içerisindeki payı %9,7 iken gelirdeki payı %5,3'dür. 1997 yılında Akdeniz Bölgesi'nin hanehalkı içerisindeki payı %12,8 ve gelirdeki payı %12,1'dir. Bu bölgenin 2000 yılında almış olduğu pay ise %11,7'dir. Karadeniz Bölgesi ise 2000 yılında nüfusun %11,8'ini barındırırken gelirden almış olduğu pay %9,1'dir. 2000

yılında İç Anadolu Bölgesi'nin nüfus ve gelirdeki payı sırasıyla %15,7 ve %16,1'dir.

Tablo 20'de 2006-2008 yılları itibariyle yoksulların bölgesel dağılımına yer verilmiştir. Tabloda hem yoksulların sayısı hem de o bölgede yaşayanların ne kadarının yoksul olduğu yer almaktadır. 2006 yılı sonuçlarına göre medyan gelirin %50'si kullanıldığında Türkiye'deki yoksulların %16,6'sı Akdeniz Bölgesi'nde, %10,6'sı Ortadoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşamaktadır. Yoksulluk oranının en düşük olduğu bölge %2,2 ile Doğu Karadeniz ve en yüksek olduğu bölge %29,9 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'dir. İstanbul'daki yoksulluk oranı %4,3'dür. Yoksul sayısının en fazla olduğu bölge de yine Güneydoğu Anadolu Bölgesi'dir. Bu bölgeyi Akdeniz Bölgesi takip etmektedir. 2007 yılı sonuçlarına göre yoksulluğun en az yaşandığı yer %0,7 ile İstanbul olurken, en fazla yaşandığı yer ise %33,6 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'dir. Doğu ve Batı Marmara bölgeleri de yoksulluğun en az yaşandığı yer olarak dikkat çekmektedir. İş imkanlarının nispeten daha fazla olması, sanayi ve hizmet sektörünün gelişmiş olması bunda oldukça etkilidir. 2008 yılında da daha önceki dönemlerde olduğu gibi yoksulluğun en fazla yaşandığı yer Güneydoğu Anadolu Bölgesi'dir. Türkiye'deki yoksulların %30,4'ü bu bölgede yaşamaktadır. Bu bölgeyi %13 ile Akdeniz Bölgesi ve %11,5 ile Ortadoğu Anadolu Bölgesi izlemektedir. Sayısal olarak yoksulların en fazla yaşadığı yer de yine Güneydoğu Anadolu Bölgesi'dir. Bu bölgeyi sırasıyla Akdeniz Bölgesi, Ortadoğu Anadolu Bölgesi ve Ege Bölgesi takip etmektedir. Bu dönemde yoksulluğun en az yaşandığı bölge, Doğu Karadeniz'dir. Bunu %2,8 ile Doğu Marmara Bölgesi izlemektedir. Sayısal olarak da yoksulların en az yaşadığı yer Doğu Karadeniz ve Doğu Marmara Bölgeleridir.

Tablo 20: Gelire Dayalı Göreli Yoksulluk Sınırına Göre (Türkiye İçin Hesaplanan) Bölgesel Yoksul Sayıları ve Yoksulluk Oranı (2006-2008)

Bölgeler	Yoksul Sayısı (Bin Kişi)			Yüzde (%)		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008
TR1 İstanbul Yoksulluk Riski, %50-	532	75	393	4,3	0,7	3,5
TR2 Batı Marmara Yoksulluk Riski, %50-	339	322	343	2,7	3,1	3,1
TR3 Ege Yoksulluk Riski, %50-	1.057	889	1.041	8,5	8,4	9,4
TR4 Doğu Marmara Yoksulluk Riski, %50-	370	340	310	3,0	3,2	2,8
TR5 Batı Anadolu Yoksulluk Riski, %50-	612	346	586	4,9	3,3	5,3
TR6 Akdeniz Yoksulluk Riski, %50-	2.056	1.849	1.444	16,6	17,6	13,0
TR7 Orta Anadolu Yoksulluk Riski, %50-	442	417	604	3,6	4,0	5,4
TR8 Batı Karadeniz Yoksulluk Riski, %50-	915	705	740	7,4	6,7	6,6
TR9 Doğu Karadeniz Yoksulluk Riski, %50-	278	217	285	2,2	2,1	2,6
TRA Kuzeydoğu Anadolu Yoksulluk Riski, %50-	788	631	726	6,4	6,0	6,5
TRB Ortadoğu Anadolu Yoksulluk Riski, %50-	1.316	1.192	1.276	10,6	11,3	11,5
TRC Güneydoğu Anadolu Yoksulluk Riski, %50-	3.707	3.541	3.376	29,9	33,6	30,4
TOPLAM Yoksulluk Riski, %50-	12.412	10.525	11.123	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK, 2006, 2007 ve 2008 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

Not: 1) Gelir referans dönemleri bir önceki takvim yılıdır.

2) Bölge yoksulluk oranları, Türkiye için bulunan yoksulluk sınırına göre hesaplanmıştır.

3) Yoksulluk hesaplamasında eşdeğer hanehalkı gelirleri, Düzey 2 bazında TÜFE ile düzeltilmiştir.

3.3. Yoksulluğun Türkiye'deki Yansımaları

Bu başlık altında Türkiye'de yoksulluğun bazı yansımaları mercek altına alınacaktır. Bunlardan kent yoksulluğu ile kadın yoksulluğu incelenecektir. Kent yoksulluğu bölümünde varoş yoksulluğuna ve 1980 öncesi ile 1980 sonrası kent yoksulluğuna değinilecektir.

3.3.1. Kentleşme Süreci ve Kent Yoksulluğu

Yukarıda yoksullukla ilgili istatistikler arasında kır ve kentlerde yaşayan yoksulların sayısına, yoksulların oranına, kır-kent gelir dağılımına yer verilmişti. Bundan dolayı bu bölümde istatistiksel verilere yer verilmeyecektir. Sanayi devrimiyle beraber kırsal kesimden kentlere doğru göçlerde büyük bir artış olmuştur. Önceleri kırsal kesimde yaşayan ve geçimlik tarım ile uğraşanlar sanayileşme süreciyle beraber kentlere akın etmiş ve köylülüğün çözülme süreci başlamıştır. Böylece üretim sürecindeki değişiklikler de kendisini göstermiştir. Geçimlik üretim, yerini piyasa için üretime bırakmıştır. Göç eden insanların kent ekonomisi için gerekli olan vasıflara sahip olmaması, onları, düşük gelirli veya marjinal işlerde (işportacılık, seyyar satıcılık, çöp toplama gibi) çalışmaya itmiştir. Bu koşullarda ise yoksulluk kronik bir hal almıştır. Şüphesiz kapitalist üretim sürecine geçilmeden önce de kentleşme söz konusu idi ve buralarda da yoksulluk yaşanıyordu ancak kapitalizm köklü bir dönüşümü gerçekleştirmiştir.

Kapitalizmden önce üretimin büyük bir bölümünü, üretimle doğrudan hiçbir ilişkisi bulunmayan kesimler alırken kapitalizmde ise zenginliği sermaye kesimi ele geçirmektedir. Kapitalizmden önce yoksulların büyük bir bölümünü doğrudan üreticiler oluşturmaktadır. Yani üretim bilgisine sahip ve üretim için gerekli tüm şartları yerine getiren kesimler, en yoksul kesimlerdir. Oysa kapitalizmle beraber üretimin asli bilgisinden giderek uzaklaştırılan ve niteliksizleştirilen, işsizlik baskısı

altında yaşamaya zorlanan kesimler, yoksulluktan daha fazla pay almaya başlamışlardır (Laçiner, 2007: 314-315).

Kent yoksulluğu denilince akla ilk gelen kavramlardan bir tanesi de gecekondu olmaktadır. Kentleşmenin ilk evreleriyle beraber gecekondulaşma da ortaya çıkmıştır ve bu gecekondular değişim değeri yaratması amacıyla değil, kullanım amacıyla yapılmıştır Kırsal kesimden kopup gelenler kentlerin çevrelerinde oluşturulan gecekondularda ikamet etmeye başlamışlardır. Türkiye'de de ana kaynağını iktisadi unsurların (1990'lı yıllarda siyasal nedenler) oluşturduğu göç süreçleri de yaşanmıştır. Büyük kitleler halinde kentlere gelenler, kentlerin kenar mahallelerinde varoş olarak nitelendirilen yerlerde yaşamaya başlamışlardır. Bu bağlamda kent yoksulluğu 1980 öncesi ve sonrası olmak üzere ele alınabilir. Bir önceki bölümde de belirtildiği gibi kırsal kesimdeki arazi büyüklüğü oldukça sınırlıdır. Bu durumun 1980 öncesindeki kentleşme sürecine iki önemli katkısı olmuştur. Birincisi; kırdan kente gelenler, kırsal kesimdeki mülkiyetlerini satmadıkları için ekstra bir gelire sahip olmuşlardır. İkincisi ise kırsal kesimle olan bağ kopartılmadığı için aşamalı göçe zemin hazırlamıştır. Bu göçlerde ise hemşehrilik önemli bir rol oynamıştır ve bu faktör işgücü piyasalarına girişte de kendisini göstermiştir. Bu dönemin en önemli özelliği ise 'dayanışma' kültürünün olmasıdır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2002: 113-117).

1980'lerden sonraki kent yoksulluğu, önceki dönemden oldukça farklıdır. 24 Ocak Kararları devleti, toplumu ve bunlar arasındaki ilişkileri köklü bir değişikliğe sürüklemiştir. Bu süreçteki yoksulluk, kente önceden gelenlerin ve kentte imtiyazlı bir konumda bulunanların, kente sonradan gelenler ile diğer imtiyazsız gruplar üzerinden zenginleşmeleri sonucunda yoksulluklarını diğer grupların sırtına yüklemesiyle ortaya çıkmıştır. Yani bu yoksulluk eşitsiz güç ilişkileridir. Yeni dönemin yoksulluk türü, nöbetleşe yoksulluktur. Nöbetleşe yoksulluk, yoksulluğun paylaşılması ve aşılması çabasını da içermesi nedeniyle dayanışmacı bir ortaklıktır. Ancak bu durum, başka grupların dışlanmasına ya da en azından hemşehrilik ilişkileri içerisinde daha imtiyazsız konuma itilmesi pahasına kurulabilmektedir ve

sistem sadece bu şekilde işleyebilmektedir. Başka bir ifade ile nöbetleşe yoksulluk, kent yoksullarının kendi aralarında kurduğu ve yürüttüğü bir ortaklıktır. Bu ortaklığın varlık sebebi de ekmek kavgasıdır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2002: 155-159).

3.3.2. Kadın Yoksulluğu

Toplam nüfusun yarısını oluşturan kadınlar eğitim, ekonomi, siyaset, ticaret ve genel olarak sosyal yaşama katılım gibi alanlarda çeşitli engellerle karşılaşmaktadırlar ve bu durum yoksulluğun kadınlaşmasına neden olmaktadır. Bu konuda çalışmalar yapan kurumlardan bir tanesi Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'dür (KSGM).Yasal alanda kadın erkek eşitliği sağlanmış olmasına rağmen toplumsal yaşamın her alanında kadın-erkek eşitliğini sağlamak amacıyla, kalıplaşmış kadın-erkek rollerine dayalı önyargıların yanı sıra geleneksel ve benzer tüm ayrımcılık içeren uygulamaların ortadan kaldırılması oldukça önemlidir. Bu bağlamda kadınların ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının artırılması ve kadına yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla toplumsal bilincin artırılması öncelikli politikalar olarak belirlenmiştir (ksgm.gov.tr). 2007-2013 yıllarını kapsayan 9.Kalkınma Planında, kadınların toplumsal konumlarının güçlendirilmesi, etkinlik alanlarının genişletilmesi, eşit fırsat ve olanaklardan yararlanmalarının sağlanması için eğitim seviyesinin yükseltilmesi, kalkınma sürecine, iş hayatına ve karar alma mekanizmalarına daha fazla katılımlarının sağlanması, kadınların okur-yazarlığının artırılması amacıyla projeler geliştirilmesi gibi amaçlara yer verilmiştir (dpt.gov.tr).

Kadın yoksulluğu çok boyutlu bir sorundur ve kadınlar, yoksulluğu farklı biçimlerde, farklı zamanlarda ve mekanlarda yaşamaktadırlar. Kadın yoksulluğunun anlaşılabilmesi için genel yoksulluğa göre ayırt edici özelliklerinin ortaya konması gerekir. Buvinic'e göre kadın yoksulluğunun iki tane belirleyici özelliği vardır. Bunlar; kadınların eğitim imkanlarından faydalanma durumu ile işgücü piyasasındaki konumlarıdır. Eğitim imkanlarından yararlanamamak yoksulluğu kronikleştirmektedir. Yoksul ailelerde eğitimde öncelik erkek çocuklarınındır.

Çünkü erkek çocuklar yaşlılıktaki 'sigorta'dır. Oysa kız çocukları 'dışarıya' gidecekleri için iyi bir yatırım olarak görülmemektedir. Bu nedenle de ikincil bir konuma itilmektedir (Şener, 2009).

1980 yılında toplam nüfusun %32,5'i okuma-yazma bilmemektedir. Bunun cinsiyete göre dağılımına bakıldığında erkeklerin %20'si okuma-yazma bilmezken bu oran kadınlarda %45,3'dür. Kadınlarda bu oran 1990 yılında %28'e, 2000 yılında %19,4'e ve 2008 yılında %12,3'e inmiştir. 2008 yılında erkekler arasında bu oran %3,1'dir. 2009 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre 4 milyona yakın kadın okuma-yazma bilmemektedir (tuik.gov.tr). 1997/1998 eğitim-öğretim yılında ilköğretimde kız çocuklarının okullaşma oranı %79 iken 2009/2010 döneminde bu oran %97,84 olarak gerçekleşmiştir. İşgücü piyasasına ara eleman yetiştiren mesleki ve teknik liselerdeki kız öğrencilerin oranı %42,2'dir. Ortaöğretime devam eden öğrenciler içerisinde kız öğrencilerinin payı %45,7'dir. 2009/2010 yılı itibariyle üniversitede lisans düzeyinde eğitim gören öğrencilerin %44'ü kız öğrenciler iken yüksek lisans ve doktora düzeyinde bu oran %46,8'dir. Akademik personel içerisinde ise kadınların oranı %38,7'dir (ksgm.gov.tr).

Kadınların işgücüne katılma oranı 1990 yılında %34,1 iken 2002 yılında %26,9'a düşmüştür. 2004 yılında da düşüş devam ederek %25,4'e gerilemiştir. 2009 yılında ise %26 seviyesinde gerçekleşmiştir. Yine 2009 yılı verilerine göre kırsal kesimde işgücüne katılım oranı %34,6 iken kentlerde bu oran %22,3'dür. Türkiye geneline baktığımızda 2009 yılı verilerine göre kadın istihdam oranı %22,3 iken AB-15'de %60,4 ve AB-27'de bu oran 59,1'dir. Ülkemizde 2009 yılı verilerine göre istihdama katılan kadınların %41,7'si tarım sektöründe, %14,6'sı sanayi sektöründe, %43,7'si ise hizmetler sektöründe çalışmaktadır. İşteki durumları açısından bakıldığında kadınların sadece %12,8'i kendi hesabına ve işveren konumunda çalışmakta, %51,1'i herhangi bir ücret ya da yevmiye karşılığında çalışmakta ve %34,8'i ücretsiz aile işçisi olarak çalışma yaşamında yer almaktadır (ksgm.gov.tr). Kadınların işgücüne katılım oranının kırsal kesimde kentlere göre daha yüksek görünmesinin nedeni, kırsal kesimde kadınların ücretsiz aile işçisi olarak çalışıyor

olmasındandır. Dünyada kadınların işgücüne katılım oranları sürekli yükselirken Türkiye'de 1950'li yıllardan itibaren sürekli düşmektedir. Bu durumun pek çok nedeni vardır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Türk-İş, 2005):

- Yüksek nüfus artış hızı,
- Kadın işgücü arzını kısıtlayan ataerkil zihniyet ve yapıların etkinliği,
- Çalışma çağındaki nüfusun dolayısıyla istihdama girenlerin yıllık artış hızının o yıl içinde yeni yaratılan işlerin yıllık artış hızından daha fazla olması
- Kadınların eğitim imkanlarından yeterince yararlanamamaları
- Tarımsal istihdamın azalma eğiliminde olması ve kente göç,
- Yüksek işsizlik ortamında kişilerin iş bulmaktan ümidini kesmesi ve iş aramaması,
- Ülkemizde ortalama eğitim süresinin uzaması,
- Erken emeklilik,
- Kayıtdışı ve enformal ekonominin varlığı,
- Sermaye birikiminin yetersizliği.

İstihdamda yer alan 100 kadından 58'i herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olmaksızın çalışmakta, bunların da yüzde 56'sını ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlar oluşturmaktadır. Ücretli veya yevmiyeli çalışan kadınların %26,6'sı, işveren kadınların yüzde 31,2'si, kendi hesabına çalışan kadınların yüzde 91,2'si herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmaksızın çalışmaktadır. Kayıtdışı çalışma Türkiye genelinde 2000 yılında %43,8 iken kırsal kesimlerde %73,8 (kadın %91,4; erkek %64) ve kentsel yerlerde %28,8'dir(kadın %30; erkek %28,5). 2009 yılında ise kırsal yerlerde %68 (kadın yüzde 87,6; erkek yüzde 57,3) ve kentsel yerlerde %30,9'dur(kadın yüzde 34,8; erkek yüzde 29,7). İşsizlik oranları Türkiye genelinde %14'dür. Bu oranlar kentte %15,3 ve kırsal alanda %8,9'dur. Kentte yaşayan en az lise mezunu olan genç kadın nüfusundaki işsizlik oranı %20,8 iken aynı durumda olan erkekler için ise %12,6'dır. Eğitimsiz ve donanımsız kadının yanında eğitimli ve genç kadın nüfusta da işsizlik oranlarının yüksek olması, kadın istihdamında yaşanan sorunlar açısından önemli bir

göstergedir (ksgm.gov.tr). TÜİK'in 2006 yılında yapmış olduğu cinsiyet ve eğitim durumuna göre ortalama brüt kazançlara bakıldığında erkeklerin 14.316 TL, kadınların 14.036 TL kazandığı görülmektedir. Yine aynı dönem içerisinde erkeklere yapılan düzenli ödemelerin oranı, kadınlara yapılan düzenli ödemelerin oranının iki katıdır. Erkekler yıl içerisinde 13 gün izin kullanırken kadınlar 12 gün izin kullanmaktadır. Eğitim düzeyi yükseldikçe kadınların hem haftalık çalışma süreleri azalmakta hem de elde ettiği gelirler artmaktadır (tuik.gov.tr). Türkiye'de çalışma yaşamında genel olarak yasal eşitlik sağlansa bile uygulamada cinsiyet ayrımcılığına dayalı uygulamalar sıklıkla görülmektedir. Bu uygulamalar işe alma süreciyle beraber başlamakta ve ücretlendirmede, işte yükseltmede, işten çıkartmada, tayin ve erken emeklilikte ve cinsel taciz olgusuyla da devam etmektedir. Kadın ve erkek arasındaki ücret farklarının genelde iki temel nedeni vardır. Birincisi, kadınlar çoğunlukla düşük ücretli vasıfsız işlerde çalışmaktadırlar. İkincisi ise eşit veya eşdeğer işlerde bile kadınlara erkeklere göre daha düşük ücret ödenmektedir (Türk-İş, 2005).

Kadın yoksulluğuyla mücadeleye ilişkin çeşitli teorik yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan birincisine göre ekonomik büyüme yoksulluğu azaltacaktır. Fakat bu yaklaşım yoksulluğu genel olarak ele almakta ve özel olarak kadın yoksulluğuna değinmemektedir. İkinci yaklaşım cinsiyet eşitliği ile ilgilidir. Toplumsal cinsiyete göre gelişme endeksindeki üç temel gösterge ortalama yaşam beklentisi, eğitim ve ortalama gelirdir. Bu göstergeler kadın yoksulluğunu anlamaktan ziyade kadın ile erkek arasındaki toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri ifade etmektedir. Bu yaklaşıma yöneltilen temel eleştiri, kadın ve toplumsal cinsiyet eşitliğini merkeze almaması ve ona ikincil bir yer vermesidir. Yani kadın yoksulluğuna özel bir yer vermemesidir. Bu konudaki üçüncü yaklaşım ise kadın yoksulluğunu azaltma stratejisini yoksulluktan ziyade cinsiyetler arası eşitsizlikleri ortadan kaldırma üzerine kurmaktadır. Bu anlayışa göre kadınlar için farklı bir toplumsal cinsiyet dokümanı hazırlanmalı ve neo-liberal anlayış terk edilmelidir. Kadınların görece yoksul olmalarının kökenlerine inen alternatif bir cinsiyet odaklı politika oluşturmaya çalışılmalıdır. Bu yaklaşım, kadın çalışmalarını marjinal bir

konuma getireceği ve kadın hareketini böleceği iddiasıyla eleştirilmektedir (Şener, 2009).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. GENEL DEĞERLENDİRME

Bulgulara göre Türkiye gelir dağılımının adaletsiz olduğu bir ülkedir. 1980 sonrasında uygulanan politikaların gelir dağılımı üzerinde olumlu düzeyde bir etkisinin olduğu söylenemez. Gelir dağılımındaki bu adaletsizlik, toplumun en küçük yapıtaşı olan bireyler arasından başlayarak, iller ve bölgeler arasında da devam etmektedir. Gelir dağılımının bozuk olması beraberinde yoksulluğu da getirmektedir. Çünkü yoksulluğa yol açan faktörler aynı zamanda gelirin adaletsiz dağılımına yol açan faktörlerdir. Bu çalışmadaki istatistiksel veriler de bunu doğrulamaktadır. Özellikle 1987 yılından 1994 yılına kadar gelir dağılımı daha da bozulmuştur. Sık sık yaşanan krizler ile bu tablo inişli-çıkışlı bir grafik izlemiştir. Sayıları hiç de azımsanmayacak kadar yüksek olan bir kitle açlık sınırının altında yaşamaktadır. Yoksulluk sınırının altında yaşayanların sayısı ise çok daha yüksektir. Türkiye 2010 yılı itibariyle G-20 içerisinde yer almakta ve dünyanın en büyük 17. ekonomisini oluşturmaktadır. Rakamsal büyüklüğün göz önüne alındığı bu duruma karşın çeşitli gelişmişlik kriterlerinin göz önüne alınarak değerlendirildiği insani gelişme endeksinde aynı durum söz konusu değildir. Türkiye'nin bu konudaki karnesi 'geçer' notu ile değerlendirilebilir. Bu durum, gelir dağılımının en önemli göstergelerinden olan Gini Katsayısında da kendisini göstermektedir. Türkiye, OECD ülkeleri içerisinde Meksika ve Şili'den sonra en kötü performans sergileyen ülkedir (oecd.org). Türkiye'nin gelir dağılımına bakıldığında 1980'den itibaren reel ücretlerde keskin düşüşler gözlenmiştir. Emekçiler 1980'lerdeki ücret seviyesine ancak 1990'lı yıllarda ulaşabilmiştir. Bu bozulmanın temelinde yatan esas faktör 12 Eylül 1980 darbesinin ürünü olan örgütlenme üzerindeki baskılar ve yürütülen emek aleyhtarı politikalardır. Ayrıca maaş ve ücretlerin enflasyon altında ezilmesi de bunda etkili olmuştur. Gelirin fonksiyonel açıdan bozuk olmasının temelinde bu unsurun yanı sıra yüksek faiz oranları da etkili olmuştur. 24 Ocak Kararları'nın akabinde sermaye kesimine getirilen vergi kolaylıkları, dolaylı vergilerle telafi

edilmiştir. Vergi gelirlerine bakıldığında zaman içerisinde doğrudan vergilerin payı azalırken dolaylı vergilerin payının arttığı görülmektedir. Aynı durum işgücü ödemeleri açısından da geçerlidir. Ücretli ve maaşlı kesimin payı %30-40 bandında seyrederken gelişmiş ülkelerdeki bu oran Türkiye'dekinin yaklaşık iki katıdır. 1991-2004 döneminde işgücü ödemelerinin GSYİH içerisindeki payı sürekli azalmıştır. Faiz, kira ve kar gelirleri ise 1990 yılına kadar hızlı bir şekilde artmış, daha sonra bu artışta bir yavaşlama görülmüştür.

Sektörel gelir dağılımına bakıldığında gelirden en fazla payı hizmet sektörünün aldığı görülmektedir. Bunda bankacılık, taşımacılık ve turizm sektörlerindeki gelişmenin önemli payı vardır. İstihdamın yaklaşık yarısı bu sektörde çalışmaktadır. Hizmet sektörünü sanayi sektörü takip etmektedir. Tarım sektörüne bakıldığında hem istihdam oranlarında hem de milli gelirden aldığı payda bir azalma olmuştur. 24 Ocak Kararlarından günümüze kadar bu kesimin gelirlerinde genel anlamda bir düşüş gözlenmektedir. Bunun en belirleyici nedeni ticaret hadlerinin bu kesimin aleyhine bozulmasıdır. Ayrıca bu kesimin adeta bir 'üvey evlat' gibi muamele görmesi ve desteklenmemesi de bu süreçte etkili olmuştur. Gelir dağılımının bozulması kırdan kente göçleri hızlandırmıştır. Vasıfsız işçi statüsündeki bu bireylerin kentlerde elde ettiği gelir de oldukça sınırlı seviyelerde kalmıştır. İşgücünün kazanç istatistiklerine bakıldığında eğitim seviyesi ile elde edilen gelir arasında doğru orantı vardır. Eğitim seviyesi yüksek olanların gelir seviyeleri de yükselmekte ve yoksulluk oranı düşmektedir. Bu durum işsizlik verilerinde de kendisini göstermektedir. Eğitim seviyesi ile yoksulluk arasında doğrudan bir ilişki olduğu gözlenmiştir. Eğitim seviyesi yüksek ailelerde yoksulluk oranı düşmekte, buna karşın aile büyüklüğü arttıkça yoksulluk da artmaktadır.

Bölgesel gelir dağılımında ise doğu ile batı ve kuzey ile güney arasında ciddi gelir farklılıkları gözlenmektedir. Türkiye'nin en gelişmiş illeri ile en geri kalmış illerinin coğrafi dağılımı da bu sonucun bir yansımasıdır. Batıdan doğuya doğru gidildikçe gerek gelir seviyesinde gerekse de diğer sosyal göstergelerde bir düşüş gözlenmektedir ve buna bağlı olarak bu bölgelerdeki yoksulluk oranları Türkiye

ortalamasının üzerinde seyretmektedir. Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz Bölgelerinde tarım ve hayvancılık önemli bir gelir kaynağıdır. Bu bölgeler 1980'den sonra izlenen politikalardan olumsuz etkilenmiştir. İş imkanları son derece kısıtlı olan bu yerlerde kamu, yeni yatırımlar yapmak yerine varolan tesisleri de özelleştirmiştir. 24 Ocak kararlarının Türkiye'deki ekonomi literatürüne kazandırdığı yeni bir kavram da özelleştirmedir. Verimsiz işletmelerin verimli hale getirilmesi, mülkiyetin tabana yayılması, kıt kaynakların optimal dağılımı gibi gerekçelerle özelleştirme süreci başlamıştır. Özellikle 2000'li yıllardan sonra yaygın bir şekilde gerçekleştirilen özelleştirmelerin sonucunda çalışanlar bu süreçten olumsuz etkilenmiştir. Bu süreçte istihdama katılma oranlarında da düşüşler söz konusudur. İşsizlik ise son zamanlarda %10'un üzerine demir atmıştır. Türkiye son yıllarda yüksek büyüme hızını yakalamış olmasına rağmen işsizlikte kayda değer bir ilerleme gerçekleştirememiştir. Sonuçta ortaya 'istihdam yaratmayan büyüme' çıkmıştır. 60. hükümetin ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı Ali Babacan'a göre fazla çalıştırmaya son verilirse işsizlik oranında ciddi bir düşüş sağlanır. Babacan, Türkiye'deki haftalık çalışma süresinin (59 saat) OECD ülkeleri arasındaki en uzun çalışma süresi olduğunu ifade etmiştir (internethaber.com).

Yoksullukla ilgili çalışmaların yeterli seviyede olmaması bu konuda kesin yorumlar yapılmasını engellemektedir. Ancak var olan çalışmalarda farklı yoksulluk sınırları ve oranları açıklanmaktadır ve resmi istatistiklerde ve söylemlerde daha iyimser tablo çizilmektedir. 60. hükümetin Maliye Bakanı Mehmet Şimşek (2010) halkın zenginleştiğine dikkat çekmekte ve bunun en somut örneğinin LCD ve plazma televizyonlarının satışlarındaki artış olduğunu belirtmektedir. Aynı hükümetin bir başka Devlet Bakanı Egemen Bağış da 2009 yılında son global krizin ardından yaptığı bir konuşmada sosyalizmin iphonu ve plazma televizyonu olmadığını ifade etmiştir(radikal.com.tr).

Sonuç olarak yoksulluğun azaltılmasında farklı düşünceler söz konusudur. Liberallerin bu konudaki görüşleri genel anlamda pek çok açıdan sakıncalar içermektedir. Yoksullukla mücadele bağlamında öncelikle gerek eğitimin gerekse de

sağlığın en temel insan hakkı olduğu gerçeğinden hareketle bunların toplumdaki her bireye eşit ve parasız bir şekilde sunulması gerekir. Çünkü bunlar hem sosyal devletin bir ilkesi hem de en doğal insan hakkıdır. Bu bağlamda özel okulların (orta ve yüksek öğretimdeki) kapatılması gerekir. Çünkü bu okullar fırsat eşitsizliğine neden olmaktadır. Liberallere göre üretimdeki artışlar sonucunda işsizlik azalacak ve dolayısıyla yoksulluk da azalacaktır. İşsizliğin azalması son derece önemlidir ancak işsizliğin sayısal anlamda azalmasından ziyade iş bulanların hangi şartlarda ve hangi ücret düzeyinde çalıştığı da çok önemlidir. Bu kapsamda asgari ücretin insanca yaşayacak bir düzeyde belirlenmesi gerekir. IMF'nin söylediğinin aksine asgari ücret yüksek değildir. Türkiye'de asgari ücret belirlenirken bir kişiye göre belirlenmektedir. Oysa asgari ücretliler yaklaşık 2,5 kişiye bakmaktadır. Ücret belirlenirken bunun da göz önünde bulundurulması gerekir. Ücret artışları enflasyon oranının üstünde belirlenmelidir. Çünkü bu grupların gıda harcamaları, harcama kalemleri arasında ilk sıradadır. Gıda oranlarındaki enflasyonun, genel enflasyon oranından daha yüksek olduğu göz önünde tutulmalıdır.

Liberallere göre işsizlik sigortası kaldırılmalıdır. Bu fonun insanları tembelliğe ittiği iddia edilmektedir. Ancak işsizlik maaşlarının insanlığı tembelliğe ittiğine dair veriler bulunmamaktadır. Bu nedenle işsizlik sigortasının kaldırılması bir yana bunun hem süresi hem de ücreti arttırılmalıdır. Kadınların istihdamdaki payı yıllar itibariyle azalmaktadır. Devlet, eşit işe eşit ücret ilkesini hayata geçirmeli ve kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık yapmalıdır. Devlet, örgütlenmenin üzerindeki yasal ve yasal olmayan engelleri ortadan kaldırmalıdır. Son olarak devlet, yeterli gelir seviyesine sahip olmayanlara doğrudan parasal yardımda bulunmalıdır. Ancak bu, ahlak sınırları içerisinde yapılmalıdır. Ayrıca bu yapılırken insanların yoksullukları teşhir edilmemelidir. Yoksullukla mücadele kapsamında çeşitli STK'ler de çalışmalar yapmaktadır. Ancak burada özellikle altı çizilmesi gereken nokta yoksulluğun, bireylerin veya STK'lerin insafına bırakılacak kadar basit bir husus olmadığıdır. STK'lerin yaptığı çalışmalar faydalı olabilir ancak kesinlikle yeterli değildir. Böyle çalışma yapan kuruluşların medyada yolsuzluk iddialarıyla gündeme gelmesi ise oldukça düşündürücüdür. Gelir dağılımı ve yoksulluk

konusunda esas sorumlu olan ve sorunu ortadan kaldırması gereken kurum devlettir. Gerek devletin gerekse de STK'lerin yaptığı yardımlar 'sadaka kültürü'ne dönüşmemeli, bu yardımlardan yararlanan bireylerin onurları, gururları göz ardı edilmemelidir.

EK: Tablo 21'de 2006-2008 yıllarına ait bölgesel yoksul sayılarına ve yoksulluk oranlarına yer verilmiştir. Önceleri 7 bölgeye ayrılan Türkiye, günümüzde Düzey-1, Düzey-2 ve Düzey-3 olmak üzere 3 gruba ayrılmaktadır. Tablo 21'de de 12 bölgeden oluşan Düzey-1 esas alınmıştır. Aşağıda bu bölgelerin hangi illeri kapsadığına yer verilmiştir. Buna göre;

İstanbul; İstanbul

Batı Marmara; Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Balıkesir, Çanakkale

Ege; İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyon, Uşak, Kütahya

Doğu Marmara; Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova

Batı Anadolu; Ankara, Konya, Karaman

Akdeniz; Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye

Orta Anadolu; Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat

Güneydoğu Anadolu; Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Siirt, Şırnak

Batı Karadeniz; Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya

Doğu Karadeniz; Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane

Kuzeydoğu Anadolu; Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan

Ortadoğu Anadolu; Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis ve Hakkari illerini kapsamaktadır.

KAYNAKÇA

NOT: Metin içerisinde kaynak göstermede kullanılan –ç, çeviri anlamına gelmektedir.

AKTAN, Coşkun Can (2002a), 'Dünya'da ve Türkiye'de İnsani Yoksulluk', 'Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri', Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Erişim Tarihi: 26.01.2011
http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/dunya-insani-yoksulluk.pdf

AKTAN, Coşkun Can (2002b), 'Dünya'da ve Türkiye'de İnsani Yoksulluk', 'Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri', Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Erişim Tarihi: 26.01.2011
http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/dorduncu-bol/yoksulluk-nedenleri.pdf

AKTAN, Coşkun Can, M. Sakal (2007), Kurumsal Maliye Politikası (der. C. Aktan ve d.), Ankara: Seçkin Yayıncılık

ALFREDO, Saad-Filho, D.JOHNSTON (2005), 'Neoliberalizm', (çev. Ş. Başlı, T. Öncel), (2007), Neoliberalism, İstanbul: Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.

AREN, Sadun (2007), Ekonomi Dersleri, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları

BARBER, J. William, 'İktisadi Düşünce Tarihi', (çev. İ. Durdu), (2007), A History of Economic Thought, İstanbul: Metropol Yayınları

BirGün, Gazetesi (2010), 'Nijerya'yı Ele Geçirmişler', 09.12.2010

BORATAV, Korkut (2004), Küreselleşme, (der. E. Ahmet Tonak), Ankara: İmge Kitabevi

BORATAV, Korkut (2007), Türkiye İktisat Tarihi, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları

Bozkurt, H. Yiğit, Ankara Üniversitesi Latin Amerika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü, Erişim Tarihi: 05.05.2011
www.ankara.edu.tr/arastirma_uygulama_merkezleri.php

BUĞRA, Ayşe, N. T. Sınmazdemir, (2007) 'Yoksullukla Mücadelede İnsani ve Etkin Bir Yöntem: Nakit Gelir Desteği', Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, Erişim Tarihi:15.12.2010

http://www.spf.boun.edu.tr/docs/discussionpaper1.pdf

BUĞRA, Ayşe (2008), Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika, İstanbul: İletişim Yayınları

Chang, Dae-Oup, 'Neoliberalizm' (der.A. Saad-Filho ve D.JOHNSTON), (2005), (çev. Ş. Başlı, T. Öncel), (2007), Neoliberalism, İstanbul: Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.

DANSUK, Ercan (1997), 'Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-ekonomik Yapılarla İlişkisi', Uzmanlık Tezi, DPT, Erişim Tarihi: 17.01.2011
www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3091/yoksullu.pdf

DİNLER, Zeynel (2000), Tarım Ekonomisi, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları

DİNLER, Zeynel (2004), İktisada Giriş, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), 1987-1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), (www.dpt.gov.tr)

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), (1976), Gelir Dağılımı 1973, Ankara: DPT yayını

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), (2001), Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, Erişim Tarihi: 01.01.2011
www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3089/oik610.pdf

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), (2007), Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, Erişim Tarihi: 01.01.2011
www.ekutup.dpt.gov.tr/**gelir**dag/**oik**691.pdf

ENSARİ, Sıddık (2010), 'TÜİK'in Yoksulluk Analizleri Üzerine', Maliye Finans Yazıları Dergisi, S.87, s.9-15, Erişim Tarihi: 12.01.2011
http://www.finanskulup.org.tr/assets/maliyefinans/87/MFY87_Siddik_Ensari_Yoksulluk_Analizleri.pdf

ERİM, Neşe (2007), İktisadi Düşünce Tarihi, Ankara: Palme Yayıncılık

ERSOY, Arif (2008), İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi, Ankara: Nobel Yayın DağıtımFRİEDMAN, Milton (1962), 'Kapitalizm ve Özgürlük', (çev. D. Erberk, N. Himmetoğlu), U. Karal (der.) (2008), Capitalism And Freedom, İstanbul: Plato Film Yayınları

Grandin, G. (2006), 'Milton Friedman ve İmparatorluk Ekonomisi', Erişim tarihi: 06.05.2011 www.sendika.org

GRAY, John (1993), 'Post-Liberalizm', (çev. M. Günay), (2004), Post-Liberalism, Ankara: Dost Kitabevi

GÜL, Songül Sallan (2000), 'Yeni Sağ Sosyal Güvenlik Anlayışının Tarihsel Bağlantıları: İngiltere ve Türkiye Örnekleri', Ankara Üniversitesi Dil ve tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, s.51-66, Erişim Tarihi:07.05.2011 http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1011/12266.pdf

GÜLER, Birgül Ayman (2005), Yeni Sağ ve Devletin Değişimi, Ankara: İmge Kitabevi

GÜNEY, Alptekin (2009), 'İşsizlik, Nedenleri, Sonuçları ve Mücadele Yöntemleri', Erişim Tarihi: 05.06.2011 http://www.kamu-is.org.tr/pdf/1046.pdf

GÜNGÖR, Fatih, M. Özuğurlu (1997), 'İngiliz Yoksul Yasaları: Paternalizm, Piyasa Ya Da Sosyal Devlet', Erişim Tarihi: 07.05.2011 http://www.politics.ankara.edu.tr/eski/dosyalar/tm/SBF_WP_03.pdf

HOBSBAWM, E.J. (1969), 'Sanayi ve İmparatorluk', (çev. A. Ersoy), (2003), Industry and Empire, Ankara: Dost Kitabevi

HUNT, E. K. (2002), 'İktisadi Düşünce Tarihi', (çev. M. Günay), (2005), History Of Economic Thought, Ankara: Dost Kitabevi

IŞIK, Oğuz, M. Pınarcıoğlu (2002), Nöbetleşe Yoksulluk, İstanbul: İletişim Yayınları

IŞIKLI, Alpaslan (1998), Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz, (der. A. Şahinöz), Ankara: Turhan Kitabevi

İNCE, Selami (2010), 'İsveç modeline Ne Oldu?', *BirGün Gazetesi*, Erişim Tarihi: 08.05.2011 http://www.birgun.net/worlds_index.php?news_code=1285576865&year=2010&month=09&day=27

KARLUK, S. Rıdvan (2007), Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM), (www.ksgm.gov.tr)

KSGM (2011), 'Türkiye'de Kadının Durumu', Erişim Tarihi: 13.02.2011
http://www.ksgm.gov.tr/Pdf/trde_kadinin_durumu_2011_subat.pdf
KSGM (2008), 'Kadın ve Yoksulluk', Erişim Tarihi: 13.02.2011
www.ksgm.gov.tr/Pdf/yoksulluk.pdf
KSGM (2011), '2011 Performans Programı', Erişim Tarihi: 14.02.2011
http://www.ksgm.gov.tr/Pdf/performans/2011.pdf
KAYNAK, Muhteşem (2007), Kalkınma İktisadı, Ankara: Gazi Kitabevi
KAZGAN, Gülten (2006), İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, İstanbul: Remzi Kitabevi
KAZGAN, Gülten, İktisat ve Etik, Erişim Tarihi: 02.02.2011
http://kazgan.bilgi.edu.tr/docs/iktisat_ve_Etik.doc
KAZGAN, Gülten (2002), Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
KILIÇBAY, Ahmet (1991), Türk Ekonomisi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
KIZILGÖL, Özlem, Ş. Üçdoğruk, '2002-2006 Yılları Arasında Türkiye'de Yaşam Standartları ve Yoksulluğa İlişkin Mikro Ekonometrik Analizler', Erişim Tarihi: 20.01.2011
http://iletisim.atauni.edu.tr/eisemp/html/tammetinler/247.pdf
KOZANOĞLU, Hayri (2003), Küreselleşme Heyulası, İstanbul: İthaki Yayınları
KÖYMEN, Oya (2007), Sermaye Birikirken, İstanbul: Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.
KÜÇÜKKALAY, Abdullah Mesud (2008), İktisadi Düşünce Tarihi, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
LAÇİNER, Ömer (2007), Yoksulluk Halleri, (der. N. Erdoğan), İstanbul: İletişim Yayınları
LENİN, V.İ. (1916), 'Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması', (çev. C. Süreya), (1977), Ankara: Sol Yayınları
Li, Mingi (2004), Neoliberalizm Sonrası: İmparatorluk Mu? Sosyal Demokrasi Ya Da Sosyalizm Mi?, Erişim Tarihi: 08.05.2011
www.ozguruniversite.org/index.php?...135%3Aneoliberalizm

Maliye Bakanlığı, Gelir Politikaları Genel Müdürlüğü, (www.gep.gov.tr)

MARKS, Karl (1867), 'Kapital Birinci Cilt', (çev. A. Bilgi), (2007), Das Kapital, Ankara: Sol Yayınları

OECD, Factbook 2010: Economic, Environmental and Social Statitics, Erişim Tarihi:17.02.2011

http://stats.oecd.org/Index.aspx?Datasetcode=csp2010

OECD, Economic Surveys Sweden, 1994 ve 1997

OECD, Society At A Glance, 2011 Erişim Tarihi: 07.05.2011

http://www.oecd.org/document/24/0,3746,en_2649_37419_2671576_1_1_1_37419,00.html

ÖRS, Ferlal (2009), 'Yoksullukla Mücadele ve Toplumsal İletişim', Mülkiye Dergisi, S.255, s.193-202, Erişim Tarihi: 15.12.2010

www.mulkiyedergi.org/index.php?1107%3Ayoksulluklatoplumsal

PARASIZ, İlker (2003), Türkiye Ekonomisi, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları

Petras, J. (2007), 'Türkiye ve Latin Amerika: Gericilik ve Devrim', Erişim tarihi: 03.05.201

www.sendika.org

POLANYİ, Karl, (1944), 'Büyük Dönüşüm', (çev. A. Buğra), (1986), The Great Transformatıon, İstanbul: Alan Yayıncılık

Sağlık Bakanlığı Yeşil Kart Bilgi Sistemi (www.sbu.saglik.gov.tr/yesil/)

SAVAŞ, Vural Fuat (2007), İktisatın Tarihi, Ankara: Siyasal Yayınevi

SAVRAN, Sungur (2008), Kod Adı Küreselleşme, İstanbul: Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.

SEYİDOĞLU, Halil (2003), Uluslar Arası İktisat, İstanbul: Güzem Can Yayınları

SKOUSEN, Mark (2001), 'İktisadi Düşünce Tarihi', (çev. M. Acar ve d.), M. Acar, E. Erdem (der.) (2007), The Making of Modern Economics: The Lives and Ideas of the Great Thinkers, Ankara: Adres Yayınları

SMİTH, Adam (1776), 'Milletlerin Zenginliği', (çev. H. Derin), (sunuş: G. Kazgan) (2006), The Wealth Of Nations, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

SOMEL, Cem (2004), Küreselleşme, (der. E. Ahmet Tonak), Ankara: İmge Kitabevi

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK), (www.shcek.gov.tr)

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM), (www.sydgm.gov.tr)

SYDGM (2008), 'SYDGM'nin Sosyal Yardım ve Proje Destek Faaliyetlerinin Etki Analizi Araştırması Çalıştay Raporu', Erişim Tarihi: 26.01.2011 www.sydgm.gov.tr/.../sydgm_etki_analizi_arastirmasi_calistay_raporu.pdf

ŞAHİN, Hüseyin (2006), Türkiye Ekonomisi, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları

ŞENER, Ülkü (2009), 'Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), Kadın Yoksulluğu', Erişim Tarihi: 01.02.2011 www.tepav.org.tr/upload/files/1271312994r5658.Kadin_Yoksullugu.pdf

ŞENSES, Fikret (2006), Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İstanbul: İletişim Yayınları

ŞENSES, Fikret (2004), 'Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat Mı, Engel Mi?', Erişim Tarihi: 31.01.2011, http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series04/0409.pdf

ŞİRİNER, İsmail, Y. Doğru (2006), Türkiye'de Büyümenin Ekonomi Politiği, Ankara: Dipnot Yayınları

TAŞCI, Faruk (2010), 'Yoksulluğa ve Yoksullara Dönük Ahlak Yaklaşımları', İstanbul Üniversitesi e-dergi, s.481-514, Erişim Tarihi: 15.01.2011 http://www.iudergi.com/index.php/sosyalsiyaset/article/viewFile/51/40

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (www.tuik.gov.tr)

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) (www.turkıs.org.tr)

Türk-İş (2005), 'Türkiye'de Emek Piyasasında Kadınların Durumu' Erişim Tarihi: 09.02.2011 http://www.turkis.org.tr/source.cms.docs/turkis.org.tr.ce/docs/file/Turkiyede_Emek_Piyasas%C4%B1nda_Kad%C4%B1nlar%C4%B1n_Durumu.pdf

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), (2000), Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, İstanbul: Yayın No: TÜSİAD-T/2000-12/295

Unay, Cafer (1978), Ekonomik Konjonktür, Ankara: Kalite Matbaası

UNDP, Human Development Report, 1990-2010

UNDP, Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu Türkiye, 2010 Erişim Tarihi: 10.02.2011 http://www.undp.org.tr/publicationsDocuments/TR2010MDGReport-TR.pdf

ÜNSAL, M. Erdal (2005), Makro İktisat, Ankara: İmaj Yayınevi

Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM), (www.vgm.gov.tr)

Vilas, C. (1996), 'Neoliberal Social Policy: Managing Poverty', Erişim Tarihi:09.05.2011

www.hartford-hwp.com/archives/40/066.html

YILDIZOĞLU, Ergin, (2006), 'Milton Friedman Öldü',*Cumhuriyet Gazetesi*, 22.11.2006, www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=8400 , Erişim Tarihi: 10.05.2011

Ekodialog, Ekonomi Haber Sitesi, 'Neoklasik Büyüme Modeli, Neoklasik Model' http://www.ekodialog.com/Konular/neoklasik-iktisat.html Erişim Tarihi: 06.06.2011

geocities.ws/anarsistbakis/makaleler/sss-kisimc11.html, Erişim Tarihi 06.05.2011

www.internethaber.com Erişim Tarihi: 04.02.2011

www.msxlabs.org Erişim Tarihi: 26.01.2011

www.oecd.org

www.radikal.com.tr Erişim Tarihi: 27.12.2010 ve 17.03.2009

www.scb.se/default____2154.aspx Erişim Tarihi: 07.05.2011

www.sendika.org Erişim Tarihi: 18.12.2010